

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Bc. Lena Stránská

Vztahy EU a Republiky Jižní Afrika

Magisterská diplomová práce

Vedoucí magisterské diplomové práce:
Doc. Daniel Marek Ph.D., M. A.

OLOMOUC 2017

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě zdrojů uvedených v Seznamu pramenů a literatury.

V Olomouci dne 5. dubna 2017

Lena Stránská

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce doc. Danielu Markovi Ph.D., M. A. za odborné vedení a připomínky při psaní této práce. Velmi si vážím jím udělených rad.

Obsah

Seznam zkratk	6
Úvod	7
1. Teorie soft power a soft power EU	16
1.1. Historický kontext teorie soft power	16
1.2. Výchozí principy teorie soft power	18
1.2.1. Zdroje a klíčová podmínka soft power	18
1.2.2. Formy chování podporující soft power	20
1.3. Praktické použití soft power	22
1.4. Kritika teorie soft power	24
1.5. Soft power EU a její formy	25
2. Společná obchodní politika EU a vztahy se zeměmi Afriky, Karibiku a Pacifiku	27
2.1. Společná obchodní politika EU	28
2.2. Vývoj vztahů se zeměmi AKP	31
2.2.1. Počátky spolupráce se zeměmi AKP a smlouvy z Yaoundé	31
2.2.2. Smlouvy z Lomé	33
2.2.3. Smlouva z Cotonou a současný stav	35
3. Historický vývoj vztahů ES/EU a JAR	38
3.1. Vývoj vzájemných vztahů do roku 1990	39
3.2. Vzájemné vztahy v době přechodu JAR k demokracii 1990-4	41
3.3. Hlavní milníky vztahů od roku 1994 do současnosti	44
4. Nejdůležitější oblasti spolupráce EU a JAR	49
4.1. Obchodní vztahy EU a JAR	50
4.1.1. Klíčové charakteristiky vzájemného obchodu EU a JAR	51
4.1.2. Vývoj objemu vzájemného obchodu v letech 1994-2013	52
4.2. Spolupráce v dalších oblastech	54
4.2.1. Rozvojová spolupráce	55
4.2.2. Věda, technologie a výzkum	57
5. Vzájemné vztahy po roce 2014 a budoucí vývoj	60
5.1. Obchodní vztahy v kontextu smlouvy z Cotonou	60
5.2. Změny v rozvojové politice a spolupráci ve vědě a výzkumu	63
5.3. Spolupráce na africkém kontinentu	64
Závěr	68

Seznam pramenů a literatury	75
Prameny.....	75
Literatura	78
Abstrakt	87
Abstract.....	88

Seznam zkratek

AKP – země Afriky, Karibiku a Pacifiku

EFTA – Evropská zóna volného obchodu

EHS – Evropské hospodářské společenství

EPAs – Economic Partnership Agreements

EPRD – European Programme for Reconstruction and Development

ES – Evropské společenství

EU – Evropská Unie

GATT – General Agreement on Tariffs and Trade; Všeobecná dohoda o clech a obchodu

JAR – Republika Jižní Afrika

LDCs – least developed countries; nejchudší země světa

MIPs – Multiannual Indicative Programmes

TDCA – Trade, Development and Cooperation Agreement

WTO – Světová obchodní organizace

Úvod

Představení tématu práce

Republika Jižní Afrika (JAR) je dlouhodobě nejvýznamnějším africkým obchodním partnerem Evropské Unie (EU). Se souhrnným objemem obchodu přibližně 49 miliard eur zaujímala v roce 2015 sedmnácté místo v celkovém pořadí obchodních partnerů EU. Tento objem odpovídá 1,3 % veškerého unijního zahraničního obchodu (Evropská Komise 2016). Navzdory komplikovaným počátkům vzájemných vztahů v souvislosti s politickou povahou režimu v JAR došlo od konce 80. let k jejich bohatému rozvoji na mnoha úrovních. Ačkoliv je obchod stále nejvýznamnější složkou spolupráce, postupně se kontakty rozšířily např. do oblasti energetiky, dopravy nebo vědy. JAR je také stále ještě významným příjemcem rozvojové pomoci EU. S postupným posilováním JAR coby demokratické země a vlivné regionální mocnosti se rovněž otevírají nové příležitosti pro spolupráci. V posledních letech se rozvíjí především společné úsilí v oblasti podpory demokracie a lidských práv na africkém kontinentu. V souvislosti s rozvojem samostatné rozvojové politiky JAR se také nabízí spolupráce obou aktérů coby dárců rozvojové pomoci.

Význam vzájemných vztahů pro oba aktéry dokazuje i značná rychlost jejich budování, především v rovině uzavřených dokumentů. Vzhledem k rasistickému charakteru jihoafrického režimu byly vztahy až do 80. let významně omezené. Kromě podpory nenásilných opozičních skupin a sankcí uvalených na vládu se tehdejší Evropské společenství (ES) v JAR téměř neangažovalo. Od té doby však intenzita vzájemných vztahů několikanásobně vzrostla. V době přechodu k demokracii se ES/EU zapojilo poskytnutím poradců a pozorovatelů, jejichž cílem byla podpora bezproblémového demokratizačního procesu. Po úspěšně proběhnuvších prvních svobodných volbách vzniklo v JAR roku 1994 stálé zastoupení Evropské Komise, které se začalo na posilování vzájemných vztahů významnou měrou podílet.

Prozatímním formálním vyvrcholením vzájemných bilaterálních vztahů byl podpis *Strategického partnerství* v roce 2006, na nějž navázal o rok později *Společný akční plán*. Již předtím vstoupila roku 2000 v platnost tzv. *Trade, Development and Cooperation Agreement (TDCA)*. Cílem této dohody je posílení vzájemné spolupráce v řadě oblastí, nejdůležitějším tématem však zůstal obchod. Kromě všeobecné dohody vzniklo mezi partnery několik dokumentů týkajících se specifických obchodních odvětví. Příkladem může být *Agreement between the European Community and the Republic*

of South Africa on trade in wine z roku 2002. Fakt, že se spolupráce neomezuje pouze na obchodní rovinu, dokládá *Agreement on scientific and technological cooperation* podepsaná již v listopadu 1997. Obsah této smlouvy se nezabývá jenom vědou a technikou, ale i výzkumem a propojením těchto oblastí se sociálním a ekonomickým rozvojem JAR.

V současnosti se však vzájemné vztahy neomezují pouze na bilaterální rovinu. Po podpisu *smlouvy z Cotonou* v červnu 2000 a jejím vstupu v platnost roku 2003 probíhá významná proměna vzájemných vztahů EU se zeměmi Afriky, Karibiku a Pacifiku (AKP). V rámci úpravy nastavení obchodních vazeb byly partnerským zemím předloženy tzv. *Economic Partnership Agreements (EPAs)*, které mají za cíl restrukturalizovat vzájemné obchodní vztahy od bilaterálních k multilaterálním a od nerecipročních k recipročním. Výsledkem má být vznik obchodních dohod ustavujících zóny volného obchodu s několika regionálními uskupeními. Dohoda s regionem, jehož součástí je i JAR, byla uzavřena v červnu 2016 a v době psaní práce se nachází v ratifikační fázi (Evropská Komise 2017: 2).

Cíle práce a výzkumné otázky

Výše nastíněná komplexita a bohatost vzájemných vztahů poskytuje nesčetné množství podkladů pro různé typy analýz. Jednou z nich je i tato diplomová práce. Vychází z předpokladu, že EU je v mezinárodních vztazích velmi atraktivním zahraničněpolitickým partnerem. Ať už se jedná o velikost trhu, počet spotřebitelů, zkušenost EU s regionální integrací nebo její roli coby normativního aktéra, pro většinu vnějších státních i nestátních aktérů je partnerství s ní nejen zajímavé, ale ve většině případů i přínosné. Na základě analýzy vzájemných vztahů EU a JAR je záměrem této diplomové práce zjistit, z jakých konkrétních důvodů je vztah s EU pro JAR atraktivní a přínosný, a co konkrétně motivuje JAR k prohlubování spolupráce. Tyto oblasti výzkumu jsou shrnuty do dvou výzkumných otázek, jejichž zodpovězení je hlavním cílem předkládané diplomové práce. Znění otázek je následující:

„Z jakých důvodů je partnerství s EU pro JAR atraktivní a přínosné? Jaké jsou hlavní motivy JAR pro prohlubování vzájemné spolupráce?“

Za účelem identifikování odpovědí na tyto otázky byly stanoveny také čtyři podotázky vycházející z obsahu analytických kapitol této práce. Definování těchto otázek a jejich

aplikace na menší, tematicky odlišné, úseky textu přispěje nejen přehlednosti celé analýzy, ale také následné syntéze veškerých poznatků v jejím závěru. Otázky pokrývají celé spektrum vzájemných vztahů EU a JAR zkoumané v této diplomové práci:

„*Jak se vzájemný vztah EU a JAR vyvíjel a jaké jsou jeho hlavní charakteristiky?*“

„*Do jaké míry jsou naplňována očekávání JAR?*“

„*Došlo k významné změně vztahu po podepsání smlouvy z Cotonou?*“

„*Jaké jsou perspektivy dalšího vývoje?*“

V teoretické rovině je tato práce podepřena teorií tzv. *soft power*, kterou v devadesátých letech 20. století představil americký odborník na mezinárodní vztahy *Joseph S. Nye*. Klíčovým prvkem teorie je premisa, že jednotliví státní i nestátní aktéři mohou za účelem dosažení vlastních zájmů používat mnohem větší škálu prostředků, než jenom tzv. *hard power*, spočívající v použití vojenské síly. Jedná se především o atraktivitu vyplývající z přitažlivosti kultury, hodnot, nebo zahraniční politiky daného aktéra. Dle Nye se jedná o schopnost aktéra „*ovlivnit ostatní, aby chtěli to, co chci já*“. (Nye 1990: 155; Nye 2004: 5, 111; Nye 2008: 95; Wilson 2008: 114; přeloženo autorkou) Vzhledem k zažitosti obou pojmů i v českém akademickém prostředí je v textu pracováno s jejich anglickým zněním.

Zvolení této teorie vychází z výše zmíněného předpokladu atraktivity EU coby aktéra mezinárodní politiky. Měla by to být právě mnohostranná atraktivita EU a očekávané výhody plynoucí ze vzniklého partnerství, které motivovaly JAR k navázání spolupráce a do současnosti její zájem o postupné prohlubování vzájemných vztahů v řadě oblastí podporují. Přitažlivost EU pro její potenciální partnery je také možným užitečným nástrojem prosazování jejich vlastních zahraničněpolitických zájmů.

Časové a geografické vymezení práce

Regionální vymezení této diplomové práce je až na několik případů neměnné. Zahrnuje území obou zúčastněných aktérů, tedy všechny členské země EU s ohledem na jejich momentální počet, a JAR. Pouze výjimečně dochází k určitému přesahu mimo tyto hranice. Časově je práce ohraničena roky 1958 a 2013. Rok 1958 souvisí se vznikem

společné obchodní politiky ES, která tvoří politický rámec, do nějž jsou vztahy EU s JAR primárně zasazeny. Zároveň od počátku evropské integrace došlo i k rozvoji vztahů s tehdejšími koloniemi, které položily základ dnešních velmi komplexních vztahů se zeměmi AKP. Vzhledem k jejich významným kvalitativním změnám v posledních letech a jejich rostoucímu vlivu na vztahy EU a JAR je nástin jejich vývoje pro výslednou analýzu rovněž důležitý.

Volba roku 2013 reflektuje fungování dlouhodobých finančních rámců v rámci rozpočtu EU. Autorka je přesvědčena, že pro vyvozování ucelených závěrů je lepší vycházet z již ukončené finanční perspektivy, tedy té platné v letech 2007-2013. Současná finanční perspektiva pro roky 2014-2020 však není zcela vynechána. Věnuje se jí poslední obsahová kapitola. Na základě již dostupných dat a informací pro toto období ilustruje nejnovější trendy ve vzájemných vztazích EU a JAR a snaží se předpovědět jejich možný budoucí vývoj.

Analýza literatury

Literatura použitá při psaní této diplomové práce se svým charakterem liší v závislosti na jednotlivých kapitolách. Velký rozdíl je především mezi první kapitolou a zbytkem práce. První kapitola se z velké části opírá o díla Josepha S. Nye, v nichž je přímo rozvíjena jeho vlastní teorie *soft power*. Ostatní části vychází z rozličných textů řady expertů věnujících se jednotlivým zkoumaným oblastem.

V případě první kapitoly je možné identifikovat tři základní zdroje, které používanou teorii velmi detailně představují. Jejich klíčovým přínosem je rozšíření autorčiných znalostí v této oblasti a poskytnutí dostatku informací pro vytvoření základního teoretického výzkumného rámce předkládané práce. Nejstarším z těchto děl je článek *Soft Power* vydaný v roce 1990 v časopise *Foreign Policy*. Jedná se o první představení tehdy vznikající teorie. Článek obsahuje všechny základní principy *soft power* a velmi přehledně je vysvětluje. Ohled je u toho brán na nové politické klima v souvislosti s koncem studené války, nárůstem počtu aktérů mezinárodní politiky a jejich měnícím se charakterem.

Dalším stěžejním textem úvodní kapitoly je Nyeova monografie *Soft Power: The Means to Success in World Politics* z roku 2004. Jedná se o detailní rozpracování výše zmíněného článku charakterizující měnící se povahu moci v mezinárodních otázkách. Kromě specifík *soft power* rozebírá Nye také otázky jejího použití a představuje *soft power* několika vybraných státních i nestátních aktérů. Velmi přehledná a srozumitelná

kniha má však jednu nevýhodu. Tou je její velká zaměřenost na USA a *soft power* v kontextu jejich zahraniční politiky. S výjimkou kapitoly věnující se *soft power* dalších klíčových hráčů mezinárodních vztahů, např. Číny, EU nebo nevládních organizací, jsou všechny ostatní příklady *soft power* ilustrovány na zkušenostech USA. V souvislosti se zaměřením této diplomové práce se jedná o poněkud limitující aspekt, který je však snadno překonatelný použitím doplňkové literatury.

Třetím Nyeovým dílem je monografie *The Future of Power* vydaná v roce 2011. Jejím primárním cílem je představení tří typů moci, které se v mezinárodní politice objevují nejčastěji. Jedná se o *moc vojenskou*, *ekonomickou* a *soft power*. Kromě jejich rozdílů poukazuje Nye také na jejich vzájemnou propojenost, aby bylo jasně patrné, že se vzájemně nevyklučují. V poslední části knihy Nye představuje ještě koncept tzv. *smart power*. Ta v sobě zahrnuje různé aspekty z jednotlivých typů moci za účelem vytvoření co nejúčinnější mocenské strategie pro současné nastavení mezinárodní politiky. Ve srovnání s dílem z roku 2004 jde Nye v tomto případě do ještě větších detailů při vymezování *soft power*. Velkým přínosem je také její zasazení do kontextu s dalšími typy moci, které v první monografii poněkud chybí. Opětovnou nevýhodou je ovšem silná soustředěnost na USA.

Mezi další zdroje teoretické kapitoly patří texty věnující se doplnění Nyeovy teorie, charakteru moci EU, ale také kritice *soft power*. Mezi nejdůležitější kritické texty patří práce *Nialla Ferguson*, *Todda Halla* a *Janice Mattern*. Obzvláště u *Ferguson* se jedná o stěžejní opozici Nyeově teorii. *Ferguson* ve své úvaze *Think Again: Power* varuje, že propojení kulturní atraktivity s politickou silou může být velmi zavádějícím argumentem. Ačkoliv můžeme něčí kulturu vnímat jako velmi přitažlivou, můžeme ji napodobovat či ji mít v určitém smyslu rádi, automaticky to neznamená, že podobné pocity chováme i k zahraniční či domácí politice daného aktéra. *Hall* ve svém článku nazvaném *An Unclear Attraction* Fergusonovy argumenty dále rozvíjí na příkladu protestů proti globalizaci.

Janie Mattern zaujímá ke kritice *soft power* poněkud jiný postoj. Argumentuje, že ačkoliv nejsou prostředky používané *soft power* tak nátlakové, jako je tomu v případě *hard power*, není za žádných okolností možné považovat *soft power* za samostatnou formu moci. *Soft power* má v sobě podle ní stále ještě velké množství tlaku na protistranu, a je tudíž pouze pokračováním *hard power* poněkud „měkkými“ prostředky, nikoliv samostatně stojící formou moci.

Zbylé části práce vychází ze dvou typů zdrojů. První skupinou jsou akademické texty. Ve většině případů se jedná o články z předních světových periodik, nechybí však ani různé monografie či sborníky. Z několika desítek různých zdrojů jich nad ostatní svým přínosem několik vyčnívá. Pro podkapitulu věnující se společné obchodní politice EU se stěžejním dílem stala kapitola věnující se této politice z monografie *Jacquese Pelkmanse European Integration: Methods and Economic Analysis*. Především části představující různé možnosti propojení společné obchodní politiky s tou zahraniční a přehledné detailní vysvětlení tzv. *pyramidy preferencí* pomohly autorce pochopit komplexní charakter této politiky.

V otázkách vztahů EU se zeměmi AKP se velmi přehlednými a užitečnými zdroji informací stala dvě vydání knihy *Politics in the European Union Iana Bacha* a dalších autorů. Kapitoly v těchto monografiích nabízí jasně strukturovanou analýzu vztahů ES/EU se zeměmi AKP jak z hlediska obchodních vztahů, tak i optikou rozvojové politiky. Použití dvou vydání téhož díla souvisí s mírnými odlišnostmi v obsahu jednotlivých kapitol mezi lety 2006 a 2015, kdy byly použité verze zveřejněny. Dílo *Williama Browna The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations* představuje velmi detailní vhled to vzájemných vztahů mezi oběma kontinenty, především v kontextu smlouvy z Lomé. Ačkoliv je kniha staršího data – rok vydání 2002 – velmi obsáhlá analýza aspektů souvisejících s 25 lety vývoje vzájemných vztahů kompenzuje jen částečnou zmínku o smlouvě z Cotonou a nedostatečnou pozornost věnovanou smlouvě z Yaoundé.

V oblasti bilaterálních vztahů EU a JAR jsou nejčastějšími zdroji články v akademických periodikách. Vzájemné vztahy obou aktérů bývají velmi často zasazeny do širšího kontextu celého jihoafrického regionu, obvykle reprezentovaného regionální organizací SADC (*South African Development Community*). Většina textů se také spíše zaměřuje na období od přechodu JAR k demokracii do současnosti. Literatury, která zohledňuje i vztahy EU a JAR před rokem 1994 je v současném akademickém diskurzu věnujícímu se tomuto tématu výrazná menšina. Výjimkou je profesor *Martin Holland* působící v době psaní práce na *University of Canterbury* na Novém Zélandu (*University of Canterbury 2017*).

Mezi hlavní oblasti jeho výzkumu patří Společná zahraniční a bezpečnostní politika a rozvojová politika EU. V rámci tohoto záběru vydal roku 1995 monografii s názvem *European Union common Foreign Policy: From EPC to CFSP Joint Action and South Africa*. Jedná se o zdaleka nejobsáhlejší a nejdetailnější dílo věnující se prvním

desetiletím kontaktů JAR a EU použité v této práci. Ačkoliv rok vydání znemožňuje dlouhodobější sledování vlivu EU na JAR po přechodu k demokracii a prvních demokratických volbách, význam knihy pro pochopení počátečních motivací ES ve vztahu k JAR je nesmírný. Obdobně hodnotným dílem Hollandův článek vydaný v červnu 1995 v časopise *The Journal of Modern African Studies* s názvem *South Africa, SADC, and the European Union: Matching Bilateral with Regional Policies*. Hollande v tomto textu zohledňuje sílící vztahy EU a JAR v kontextu regionální dynamiky celého jihoafrického regionu. Tento přístup se ukázal být velmi dobrým prostředkem pro ilustraci možných rizik, která v době počátečního rozvoje vzájemných vztahů EU a JAR pro region vyvstávala.

Druhou skupinou použitých zdrojů jsou primární dokumenty. Jedná se především o různé smlouvy, které EU uzavřela buď se zeměmi AKP, nebo s JAR. Ve druhé kapitole jsou to *smlouvy z Yaoundé, Lomé a Cotonou*, které jsou klíčové jak pro vývoj vztahů EU se zeměmi AKP, tak i pro jejich současné nastavení. Především pak *smlouva z Cotonou* je důležitým dokumentem i pro vzájemné vztahy EU a JAR. Další důležitou dohodou je již zmíněná TDCA uzavřené mezi EU a JAR. Využity byly také texty dalších bilaterálních dohod nebo text smlouvy o *Strategickém partnerství s JAR a Společný akční plán* z roku 2007. Velmi cennými primárními zdroji jsou i informační materiály vydávané EU k různým tématům. V této práci byly využity např. v souvislosti s rozvojovou politikou nebo současným stavem vyjednávání EPAs.

Literatura využitá při psaní této diplomové práce je výlučně zahraničního původu. Důvodů je hned několik. V současné době nejsou klíčová díla z oblasti zahraničních vztahů EU nebo jejího ekonomického fungování přeložena do češtiny. Je proto nutné pracovat s jejich anglickými originály. Totožný problém se týká i článků v akademických časopisech. Většina z těch, které se věnují tématům souvisejícím s touto diplomovou prací, se nejčastěji objevuje v prestižních periodících jako např. *Journal of Common Market Studies*, *Foreign Policy*, *Third World Quarterly* nebo *The Journal of Modern African Studies*. Nedá se tedy předpokládat, že by byla dostupná jejich jiná než anglická verze. Jedinou výjimkou v obsahové části textu je monografie předního českého odborníka na Afriku *Otakara Hulce Dějiny Jižní Afriky*. Kniha je však využívána pouze jako doplňkový zdroj v části věnující se historickému vývoji vztahů EU a JAR.

Stejně tak primární zdroje jsou nejčastěji dostupné v jejich původním jazyce, tedy anglicky. V případě smluv, kterých se jako jedna ze stran účastní EU, je v některých případech možné dohledat i překlady ve všech jejich oficiálních jazycích. Zde se však

autorka rozhodla pro jednotné používání anglických originálů. Záměrem je snaha o udržení konzistentnosti používaných pojmů prostřednictvím jejich vlastního překladu. Posledním důvodem pro výlučné používání anglických zdrojů je absence tématu v českém akademickém prostředí. Ačkoliv je téma EU mezi českými autory časté, v případě externích vztahů se častěji orientují na jiné regiony, např. Rusko, USA nebo rostoucí asijské ekonomiky.

Metodologické postupy a struktura práce

Z metodologického hlediska je předkládaná diplomová práce případovou studií role *soft power* EU ve vztahu EU k JAR. Z řady případových studií, které ve svém článku z roku 1971 definoval politolog Arendt Lijphart se jedná o tzv. *interpretativní případovou studii* (Lijphart 1971: 692). Tento typ studie staví na aplikaci konkrétní zavedené teorie na jeden či více analyzovaných případů. Podobně je tuto práci možné kategorizovat i na základě kapitoly od Michala Kořana ve sborníku *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Na základě jím používaných definic případových studií se jedná o tzv. *disciplinovanou interpretativní studii*, v jejímž rámci je zažitá teorie aplikována na jeden konkrétní případ. Teorie je u této varianty případové studie používána jako „...vodítka pro identifikování hlavních procesů a proměnných v rámci případu.“ (Kořan 2008: 34). Výhodou volby případové studie coby analytického konceptu je především schopnost zaměřit se optikou konkrétní teorie na jeden určitý případ a velmi detailně jej zkoumat. Autorka je přesvědčena, že právě bilaterální vztahy dvou aktérů jsou typem situace, který velmi podrobnou analýzu vyžaduje.

Text diplomové práce je rozčleněn do pěti hlavních kapitol. První dvě slouží k vytvoření analytického rámce, který je následně použit ve zbývajících částech. První kapitola se věnuje teoretickému vymezení. Ve svých jednotlivých podkapitolách nejprve stručně představuje vývoj a charakter teorie *soft power* a následně se věnuje jejímu propojení s EU. Cílem je vytvoření uceleného teoretického rámce, který zachová tematickou integritu dalších kapitol a přispěje k zodpovězení výzkumných otázek. Druhá kapitola se zaměřuje na společnou obchodní politiku a na vývoj vztahů se zeměmi AKP. Kromě klíčové role obchodu ve vztazích EU a JAR je obchodní politika i jedním z možných zdrojů *soft power* EU. Záměrem této kapitoly je vytvoření praktického rámce, který doplní teoretické aspekty z první části práce.

Obsahem třetí kapitoly je historický vývoj vzájemných vztahů EU a JAR. S ohledem na kontext politických změn v JAR na přelomu 80. a 90. let minulého století

je hlavním cílem vysledovat zdroje motivace pro spolupráci JAR a EU již v prvopočátcích jejich kontaktů. Kapitola se však neomezuje pouze na tyto počátky. Její text je logicky rozčleněn na tři vývojové etapy vzájemných vztahů. První oddíl se věnuje období od poloviny 70. let do roku 1990. Jeho záměrem je ilustrovat velmi omezené počátky evropské politiky vůči JAR. Druhá část se zabývá čtyřletou etapou přechodu JAR k demokracii a rolí ES/EU během tohoto období. Poslední podkapitola zkoumá vztahy od roku 1994 do současnosti. Vzhledem k velkému nárůstu vzájemných kontaktů se jejich rozvoj snaží demonstrovat na dvou nejvýznamnějších uzavřených dohodách – TDCA a Strategickém partnerství spolu se Společným akčním plánem.

Čtvrtá část textu se věnuje analýze jednotlivých obsahových složek vzájemných vztahů. Hlavní důraz je zde kladen na obchod. Kapitola se na něj ale neomezuje. Hluběji představuje také spolupráci v rámci rozvojové politiky a v oblasti vědy, výzkumu a technologií. Na základě předpokladu, že benefity plynoucí z jednotlivých oblastí spolupráce jsou nejčastějším důvodem, proč JAR usiluje o posilování vzájemných vztahů a jejich rozšiřování do dalších oblastí, by měla tato kapitola poskytnout velkou část odpovědí na výzkumné otázky.

Poslední kapitola této diplomové práce reflektuje změny v nastavení vzájemných vztahů po roce 2014. Důvodem pro začlenění této části je řada proběhnuvších změn, které mají potenciál ovlivnit jak motivaci JAR, tak atraktivitu EU, a významně formovat budoucnost vzájemných vztahů nejen na bilaterální, ale i na multilaterální úrovni. S ohledem na dosažení co nejkompaktnější odpovědi na výzkumné otázky je nutné se současnému vývoji stručně věnovat. V jednotlivých podkapitolách jsou zohledněny úpravy obchodních vztahů v kontextu smlouvy z Cotonou¹, nový rámec pro spolupráci ve vědě a výzkumu, a nový rozpočet poskytované rozvojové pomoci. Poslední podkapitola se věnuje možnostem spolupráce obou aktérů ve vztahu k rozvojovým zemím s důrazem na Afriku.

¹ Úpravy obchodních vazeb podle smlouvy z Cotonou měly být původně ukončeny k 1. lednu 2008. Vzhledem k faktu, že jednání s regionem, jehož je JAR součástí, byla ukončena až po roce 2014, je možné plánované uzavření dohody pomínout a zahrnout problematiku do současného vývoje. V kontextu víceletých finančních rámců tak vzniká ucelené rozdělení vývoje vzájemných vztahů EU a JAR na období před rokem 2014 a po něm.

1. Teorie soft power a soft power EU

Přestože se jedná stále o poměrně novou teorii, představuje *soft power* v současném výzkumu mezinárodní politiky častý analytický koncept. V souvislosti se změnou politické atmosféry na přelomu 80. a 90. let minulého století se primárním účelem teorie stala analýza rozšířeného množství nástrojů, které mohou jednotliví aktéři při ovlivňování ostatních a prosazování vlastních cílů využít. V kontextu snižování četnosti mezistátních válek, a tudíž jejich vlivu na formování mezinárodní politiky, měla také přispět k redefinici vnímání konceptu velmoci. Místo tradičního chápání měřeného na základě síly ve válce začalo docházet k zohlednění dalších důležitých faktorů, jako např. ekonomiky, kultury nebo prosazovaných hodnot (Nye 1990: 154; Nye 2004: 3; Tulmets 2007: 198-9). Zároveň došlo i k rozšíření aktérů, kteří mohli moc vykonávat. V současnosti nejsou již vlivnými aktéry v mezinárodních vztazích pouze státy, nějakou formu soft power mohou mít i nestátní aktéři, např. nevládní nebo mezinárodní organizace, či dokonce jednotlivci.

Cílem této kapitoly je stručně představit teorii soft power a její nejdůležitější aspekty. Vzhledem k náplni práce – *soft power* EU coby možný motiv JAR pro udržování a prohlubování vzájemných vztahů – se všechny podkapitoly snaží zohlednit specifický charakter EU coby aktéra mezinárodní politiky. Po krátkém představení historického kontextu *soft power* shrnuje druhá podkapitola její základní principy, podmínky a představuje možné typy chování, které mohou *soft power* posílit. Třetí podkapitola se věnuje použití *soft power* v každodenní politické praxi. Následuje část stručně shrnující její kritiku. Poslední podkapitola se zabývá *soft power* v kontextu EU. Záměrem kapitoly je vytvoření analytického rámce, do nějž budou zasazeny obsahové kapitoly, a který bude mít klíčový vliv na zodpovězení výzkumných otázek.

1.1. Historický kontext teorie soft power

Již bylo zmíněno, že teorie *soft power* byla představena americkým teoretikem mezinárodních vztahů *Josephem S. Nye* na přelomu 80. a 90. let minulého století. Její vznik reagoval na měnící se charakter mezinárodní politiky v kontextu konce studené války a rozvoje nových typů aktérů (Smith-Windsor 2000: 51; Tulmets 2007: 198). Ačkoliv se jednalo o nový pojem, fenomén jako takový je významně starší. O tzv. *moci nad názorem* (power over opinion) mluvil ve svých textech již v první polovině 20. století představitel klasického realismu *Edward Hallet Carr* (Nye 2004: 8; Cammack

2008: 6; Nye 2011: 82). Nye však argumentuje, že koncept je ještě starší. Podle něj využívala jiné formy moci než pouze vojenskou již Francie v 17. a 18. století (Nye 2004: 99; Nye 2008: 96; Nye 2011: 81). Důkazem je podle něj nejen nárůst popularity francouzské kultury, ale především pozvednutí francouzštiny do pozice světového diplomatického jazyka a jazyka šlechty na řadě evropských dvorů té doby.

Centrálním prvkem teorie je redefinice vnímání moci aktéra. Od předpokladu moci na základě síly ve válce, která souvisí se zdroji typu teritorium, přírodní zdroje, populace nebo vojenská síla, dochází k posunu směrem k vykonávání vlivu bez nutnosti přímého nebo nepřímého ozbrojeného nátlaku (Nye 1990: 154). Z hlediska pojmů používaných Nye se jedná o posun od tzv. *hard power* k *soft power*. Vychází to mj. z úvahy, že v současném světě plném informací a národního uvědomění je použití vojenské síly za účelem dosažení ekonomických cílů nákladnější, a tudíž méně výhodné, než v minulosti (Nye 1990: 157, 159, 162; Nye 2004: 19).

Tyto dva typy moci se však nevylučují, naopak se mohou efektivně doplňovat² (Tulmets 2007: 198-9). Existence *soft power* a schopnost jejího použití, může aktérovi zvýšit počet nástrojů pro prosazení vlastních zájmů. Zároveň se tím otevírá prostor pro jejich postupnou gradaci. Počátečním krokem může být snaha protistranu přesvědčit na základě argumentů opírajících se o sdílené hodnoty – *soft power*. Mezistupněm před použitím *hard power* se pak může stát nějaká forma pozitivních či negativních sankcí (Nye 2011: 71-3). V případě nedostatečnosti těchto „měkkých“ prostředků může dojít až k hrozbě použití vojenské síly, nebo, v posledním stadiu, k jejímu skutečnému použití. Podle Nye se dá také existence *hard power* využít k posílení vlastní *soft power* (Nye 2011: 86). Příkladem může být vojenská přítomnost USA v Evropě po druhé světové válce (Nye 1990: 160; Nye 2008: 120). Nye předpokládá, že vnímání USA coby vojenské velmoci a garanta evropské bezpečnosti pomohlo posílit jejich atraktivitu v očích Evropanů, a tím i jejich *soft power*.

Ve svém díle *The Future of Power* dává Nye *hard* a *soft power* do kontextu s ještě jednou klíčovou formou moci – ekonomickou. Stejně jako rozvoj *soft power* souvisí nárůst ekonomické moci s politickými změnami v kontextu konce studené války. Ani

² Efektivní propojení *hard* a *soft power*, k nimž bývá často ještě připojena ekonomická síla konkrétního aktéra, bývá nejčastěji označováno jako tzv. *smart power*. Oficiálně představil Joseph Nye tento pojem roku 2011 ve své knize *The Future of Power*. V současné akademické literatuře jeho popularita a užití narůstají (např. Wilson 2008; Nye 2011: 207-234).

v tomto případě se nejedná o samostatně stojící koncept, ale spíše o další možnost doplnění *hard* a *soft power*. Specifikum ekonomické moci spočívá v možnosti jejího použití jak coby *hard power*, tak *soft power*. *Soft power* vychází z atraktivity ekonomického systému nebo velikosti konkrétního trhu (např. EU), *hard power* souvisí s různými omezeními obchodu, např. sankcemi, bojkoty nebo embargy (Nye 2011: 51-2, 70-9; Özer 2012: 78).

Z předchozích odstavců vyplývá, že ačkoliv je *soft power* svébytný analytický koncept s vlastními nástroji a principy, není možné ji od ostatních forem moci zcela izolovat. Naopak, především u státních aktérů, dochází k jejímu úzkému propojení s ekonomickou mocí a *hard power*. U nestátních aktérů typu EU záleží vždy na individuálních možnostech.

1.2. Výchozí principy teorie soft power

Soft power se opírá o předpoklad atraktivity aktéra v mezinárodních vztazích. Na základě této atraktivity má konkrétní aktér dostatečnou sílu na to, aby ovlivnil další a dosáhl tak svých cílů. Na rozdíl od *hard power*, která spočívá v *přiměnění* ostatních, aby dělali to, co daný aktér chce, využívá *soft power* své nástroje k jejich *ovlivnění* tak, aby chtěli totéž (Nye 1990: 155, 166; Nye 2004: 5, 111; Tulmets 2007: 199; Nye 2008: 95; Wilson 2008: 114; Hall 2010: 191-2). Klíčem k úspěchu *soft power* je schopnost tvarovat preference ostatních.

Při charakterizování *soft power* je pro přehlednost dobré od sebe oddělit její základní zdroje, klíčovou podmínku a různé typy chování, které ji mohou vytvářet nebo posilovat. Tato podkapitola je tedy rozdělena na dvě menší části, z nichž první se věnuje zdrojům a klíčové podmínce *soft power*, druhá typům chování, které její vznik a vliv podporují.

1.2.1. Zdroje a klíčová podmínka soft power

Zdroje *soft power*, které se nejčastěji objevují v odborné literatuře a definoval je i Joseph Nye, jsou tři (Cammack 2008: 6; Nye 2004: 11; Nye 2008: 96, Hall 2010: 192). Vzhledem k neustále se vyvíjejícímu charakteru současného světa a politiky se však nejedná o seznam úplný (Nye 2011: 85, 99). Již bylo zmíněno propojení *soft power* s *hard power* a ekonomickou silou jednotlivých aktérů. V této souvislosti je důležité zdůraznit, že ačkoliv jsou některé zdroje *soft power* uváděny jako hlavní, vždy hraje

velkou roli konkrétní kontext a povaha aktéra. Na základě předpokladu, že *soft power* je přitažlivou formou moci se však musí jednat o zdroje přispívající k jeho atraktivitě (Nye 1990: 167; Nye 2004: 6; Nye 2008: 95).

Prvním, a pravděpodobně nejčastěji zmiňovaným zdrojem *soft power*, je kultura daného aktéra. Nye kulturu definuje jako sadu „...*praktik a hodnot, které konkrétní společnosti vytváří význam.*“ (Nye 2004: 11; přeloženo autorkou). U kultury je jedním z nejdůležitějších aspektů obsah univerzálně uznávaných hodnot. Pokud kultura zahrnuje takové hodnoty, které pozitivně rezonují s širším spektrem účastníků mezinárodní politiky, zvyšuje se šance na dosažení aktérových cílů. Klíčovou podmínkou pro úspěch kultury v *soft power* je především její přitažlivost a atraktivita pro přijímajícího aktéra. Důležitá je vzájemná podobnost kultur vysílatele a příjemce. Z pohledu USA je větší šance na úspěch jejich kultury v některé evropské nebo podobně smýšlející asijské zemi, než v konzervativní muslimské kultuře (Nye 2004: 16; Nye 2008: 95, 104-5; Hall 2010: 199). Problematiku kultury do značné míry komplikuje fakt, že zdaleka ne všechny její složky jsou v současném světě kontrolovatelné státem (Nye 2004: 14, 17; Nye 2011: 82). Především v demokratických zemích je státní dohled téměř kompletně vyloučen.

Druhým zdrojem *soft power* jsou domácí a zahraniční politika a jejich charakter, především pak jejich legitimita a ostatními aktéry vnímaná morální autorita (Nye 2011: 84). Stejně jako v případě kultury hraje roli propojení obou politik se všeobecně uznávanými hodnotami, jako jsou demokracie nebo lidská práva. Naopak, pokud se aktér zaměřuje pouze na vlastní zájmy, je tu riziko poklesu *soft power*. Potenciální příjemci *soft power* jsou velmi citliví na různé podoby dvojích standardů. Pokud stát na mezinárodní úrovni prosazuje demokracii a lidská práva, ale domácí společnost je rasově segregovaná, důvěryhodnost signálů, které tento aktér vysílá do zahraničí, rychle klesá (Nye 2004: 13). Totéž se týká i ekonomických standardů. Příkladem tady může být dlouhodobý střet mezi EU a jejími obchodními partnery v rámci Světové obchodní organizace (WTO) v otázkách liberalizace zemědělství (Özer 2012: 76).

Poslední zdroj *soft power* je úzce propojen s prvními dvěma. Jedná se o konkrétní politické hodnoty, jaké daný aktér prosazuje a naplňuje jak v domácí politice, tak na mezinárodní úrovni (Nye 2011: 84). Pokud chování aktéra reprezentuje dvojí standardy nebo pokud jsou jím uznávané hodnoty v jasném protikladu k těm všeobecně uznávaným, je pravděpodobnost všeobecného úspěchu jeho *soft power* významně snížena.

Kromě těchto zdrojů se *soft power* opírá také o jednu stěžejní podmínku. Jedná se o důvěryhodnost chování daného aktéra (tamtéž: 83). Důvěryhodnost úzce souvisí s konzistentností zpráv a signálů vysílaných do mezinárodního společenství. Pokud nějaký aktér svá vyjádření v rychlém sledu mění, dá se očekávat, že jeho důvěryhodnost bude nižší než u těch, co dlouhodobě prosazují stejné normy a principy. Zároveň nezáleží na tom, jak je stát velký. Nye uvádí příklad relativně malého Norska, které si dlouhodobou orientací na pozici mediátora a kvalitního peacekeepera dokázalo vybudovat v mezinárodních otázkách velmi silnou a důvěryhodnou pozici (Nye 2004: 112; Nye 2008: 104).

Důvěryhodnost je zároveň klíčová pro zvyšování atraktivity konkrétního aktéra, a tedy pro jednu z nejdůležitějších forem chování podporující jeho *soft power* (viz podkapitola 1.2.2.). Pokud bude nějaký stát dlouhodobě manipulativní a bude se pochybnými praktikami či dokonce propagandou snažit dosáhnout vlastních cílů, jeho důvěryhodnost a tím i atraktivita budou klesat.

1.2.2. Formy chování podporující soft power

Podobně jako v případě zdrojů *soft power* jsou i u typů chování, které mohou podpořit její vznik nebo efektivitu, nejčastěji uváděny tři příklady. Zároveň také platí, že se nejedná o výlučný a hotový seznam. Jsou to spíše tři poměrně široké rámce možného chování. Konkrétní chování daného aktéra je silně závislé na situaci. U všech typů platí, že výsledek je ovlivněn schopností konkrétního aktéra přitáhnout k sobě určitým atraktivním chováním další aktéry. V okamžiku, kdy si aktér získal jejich pozornost, je dalším důležitým krokem schopnost vybudovat u nich dlouhodobý pocit důvěryhodnosti.

Nejširší formou chování je atraktivita nebo také přitažlivost. Atraktivita je ve své povaze velmi komplexní. Může se jednat o přitahování pozornosti nebo určitou formu magnetického efektu. Tyto varianty jsou obvykle způsobeny viditelnou aktivní zahraniční politikou, která dokáže zaujmout široké publikum. Jinou formou atraktivity může být lákání, v řadě případů spojené s pozitivními výhodami jako např. poskytnutí rozvojové nebo finanční pomoci. Nye ve svém díle z roku 2011 zdůrazňuje nutnost symetrické pozornosti. Pouze pokud je vzájemná pozornost dvou aktérů symetrická, je podle něj možné mluvit o *soft power*. Podle jeho názoru je zároveň nejčastější formou pozornosti v rámci *soft power* ta plynoucí z lákání dalších aktérů (Nye 2011: 92).

Nye také stanovuje tři klíčové podmínky pro dosažení atraktivity, především pak na úrovni mezistátních kontaktů. První podmínka závisí na chování konkrétního významného aktéra k dalším účastníkům mezinárodní politiky. Pokud je k ostatním laskavý, otevřený a vlídný, vystává větší šance na vybudování sympatií a důvěry u těch, na něž je jeho chování cíleno. Další podmínkou je kompetence. Pokud je daný aktér v tom, co dělá opravdu schopný, je očekávatelné, že z toho jeho atraktivita bude těžit. Příkladem by zde mohl být již zmíněný příklad Norska (Nye 2004: 112). Je možné předpokládat, že alespoň částečný úspěch Procesu z Oslo v rámci řešení izraelsko-palestinského konfliktu z počátku 90. let zvýšil jeho důvěryhodnost a atraktivitu coby mediátora mezinárodních konfliktů. Poslední podmínkou je charisma konkrétního aktéra (Nye 2011: 92). Souvisí to především s jeho vztahem k normám a idejím. Pokud jsou široce uznávané a aktér konzistentní, dá se očekávat zvýšení jeho atraktivity.

Druhý typ chování s atraktivitou úzce souvisí. Jedná se o přesvědčování, které Nye definuje jako „... *použití argumentů za účelem ovlivnění mínění a aktivit ostatních bez hrozby silou nebo slibu platby.*“ (tamtéž: 93). Klíčovou podmínkou pro úspěšné přesvědčení protistrany je opět důvěryhodnost autora tvrzení. Důležitá je proto, že ačkoliv by mělo přesvědčení stát na použití faktů a kauzality, ve většině případů dojde k nějaké formě manipulace. Za účelem přesvědčení jsou totiž některé body obvykle zdůrazněny na úkor jiných. Klíčové proto je, aby příjemce měl stále ještě pocit, že zpráva je důvěryhodná a nejedná se při ní o podvod.

Přesvědčování úzce souvisí s posledním blíže analyzovaným typem chování. Jedná se o vykreslení konkrétního tématu, neboli tzv. *framing*. Je důležité, aby autor nějakého tvrzení dokázal svůj argument dostatečně vykreslit tak, aby byl více přesvědčivý, ale zároveň stále ještě legitimní a důvěryhodný. Vykreslování jednotlivých témat se častěji opírá o emoce a narativy, než o logické argumenty a fakta. Důvodem je, že ve většině případů je potřeba přesvědčit větší publikum než pouze jednotlivce. Prostor pro vysvětlování faktů zde logicky chybí. Autor argumentu si tedy musí dávat záležet, aby bylo jeho tvrzení stále ještě důvěryhodné, neboť jakékoliv podezření z manipulace nebo propagandy s sebou nese riziko neúspěchu a poklesu *soft power* (tamtéž: 94, 104). V současném světě snadno a rychle dostupných informací se jedná o obzvláště složitý úkol.

1.3. Praktické použití soft power

Praktickou aplikaci *soft power* je možné rozdělit do více skupin podle aktivity aktéra a podle charakteru příjemce. Aktér může svou *soft power* využívat pouze pasivně spoléháním na svou atraktivitu (tamtéž: 94). Může se jednat jak o atraktivitu hodnotovou, tak i např. ekonomickou. V případě aktivního užití se jedná o aktivity typu výměnných pobytů, poskytování rozvojové a humanitární pomoci nebo podporované rádiové a televizní vysílání. Z hlediska charakteru příjemce se jedná buď o přímé působení mezi elitami, nebo nepřímo vyvíjený vliv na veřejnost v obou aktérech, případně na zapojenou třetí stranu. Obzvláště u přímé aplikace je důležité charisma a chování aktéra k dalším účastníkům mezinárodních vztahů (viz kapitola 1.2.2.). V případě působení na veřejnost je naopak důležité dobré a důvěryhodné vykreslení tématu a přesvědčivost jeho podání.

Aktivní použití *soft power* v praxi bývá v odborné literatuře často spojováno s pojmem *veřejná diplomacie* (public diplomacy). Na rozdíl od klasické, tzv. *kabinetní diplomacie*, se jedná o formu zaměřenou na mnohem širší publikum než pouze čelné představitele států. Rozvoj tohoto typu diplomacie v souvislosti s nástroji *soft power* sahá již do počátku 20. století, význam ovšem narostl až v souvislosti se zvyšujícím se počtem demokratických zemí. Za účelem prosazení vlastních zájmů v těchto zemích už nestačí pouze pozitivně nakloněná elita, ale je potřeba získat si i podporu tamního parlamentu, který svou moc odvozuje z lidu. V případě veřejné diplomacie je možné mluvit o širším publiku (Nye 2004: 27, 105; Nye 2008: 99).

V současném světě snadno dostupných informací se tento proces ještě více komplikuje. Internet zajišťuje snadnou dostupnost velkého množství informací široké veřejnosti. Přemíra informací však zároveň vede k tzv. *problému množství* (problem of plenty), který způsobuje snížení pozornosti jejich příjemců (Nye 2004: 106). Pouze ten aktér, který dokáže zaujmout a udržet pozornost publika má v dnešní době šanci na úspěšné předání svého sdělení. Tato situace ještě zvyšuje požadavek na kvalitní vykreslení konkrétního tématu a jeho přesvědčivé podání. Zároveň se zvyšují nároky na charisma sdělovatele.

Veřejná diplomacie v sobě zahrnuje tři dimenze, které jsou rovnocenné a společně zvyšují pravděpodobnost úspěchu použití *soft power*. První dimenze se týká každodenní komunikace vlády za účelem zasazení vnitro- i zahraničněpolitických rozhodnutí do širšího kontextu. Důležité je, aby tato komunikace nebyla cílena pouze na domácí publikum, ale i na zahraniční. Především se tím desinterpretaci a možnému nežádoucímu

poškození *soft power*. Druhá dimenze vychází z potřeby zjednodušit politickou agendu do menších, pro veřejnost snáze pochopitelných, témat. Poslední dimenze cílí na vybudování pevné sítě vztahů na mezinárodním poli. Jedná se o úzké vztahy s klíčovými jedinci z jak veřejného, tak i soukromého sektoru. Může se jednat o již zmíněné výměnné pobyty, ale také o přístup k médiím nebo pozvánky na konference (Nye 2004: 107-109; Nye 2011: 105-107).

V porovnání s *hard power* nebo nástroji ekonomické moci je používání *soft power* v praxi výrazně komplikovanější. Vzhledem k tomu, že klíčovou roli v *soft power* hraje kultura, vyvstává zde riziko plynoucí z nedostatečné možnosti její kontroly. Pokus o kontrolu kultury vede obvykle velmi rychle k obvinění z cenzury, a jak Nye ukazuje na příkladu režiséra Miloše Formana, je to naopak kulturní svoboda, která je lákavá (Nye 2004: 14). Nemožnost kontrolovat kulturní výstupy s sebou však nese riziko špatného přijetí v jiných, kulturně výrazně odlišných, zemích a regionech.

Praktické použití *soft power* v současném světě zároveň komplikuje nárůst aktérů schopných ji vykonávat. Státům a vládám konkurují nevládní nebo mezinárodní organizace, transnacionální korporace nebo jedinci (Nye 1990: 156; Nye 2004: 99, 106). Zvyšuje se riziko protichůdných tvrzení a výsledek často závisí na tom, kdo je hlasitější a dokáže lépe zaměřit a zaujmout cílovou skupinu. Ve světě s tak velkým množstvím dostupných informací je klíčové vybudovat si pozici důvěryhodného aktéra, jehož sdělení mají legitimní obsah a zaslouží si být slyšena.

Podkapitoly 1.2. a 1.3. obsahují nejdůležitější teoretické předpoklady fungování *soft power* i jejího praktického užití. Vzhledem k charakteru Nyeových děl, která se primárně zabývají mezistátní politikou, se většina příkladů uvedených v obou částech týká právě státního chování. Stanovená kritéria však jde velmi snadno přenést i na řadu dalších aktérů. V případě EU je velmi důležitým aspektem jednotnost a důvěryhodnost vyjádření jejích klíčových zástupců. Pokud bude docházet k neshodám mezi jednotlivými členskými státy jako tomu bylo např. v souvislosti s válkou v Iráku 2003 nebo v kontextu uprchlické krize posledních let, bude důvěryhodnost, ale i přesvědčivost a charisma EU coby aktéra, upadat. Tato nejednotnost se následně promítne na síle její *soft power*.

1.4. Kritika teorie soft power

Kritika teorie soft power je mnohostranná a velmi často závisí na teoretickém pozadí konkrétního oponenta. Některé její podoby dokonce ve svých dílech zmiňuje Joseph Nye. Je si vědom, že se mohou vyskytnout situace, kdy soft power není, popř. nebude, nástrojem, který má šanci na úspěšné dosažení výsledku. Jako příklad v této souvislosti uvádí diskuze o jaderném programu v Severní Koreji (Nye 2011: 83-4). Je navýsost nepravděpodobné, že by atraktivita všeobecně uznávaných norem propagovaných např. USA nebo EU mohla přispět k ukončení vývoje severokorejských jaderných zbraní a jejich testování.

Jedna z forem kritiky *soft power* vychází z omezeného vnímání moci pouze na vydávání povelů a aktivní kontrolu chování protistrany. Z tohoto pohledu nejsou atraktivita nebo přesvědčování znakem moci, nýbrž pouze aspekty sociálních vztahů mezi jednotlivými aktéry v mezinárodním systému (Nye 2004: 15; Nye 2011: 84). V podobném kontextu argumentuje ve svém textu z roku 2005 Janice Mattern, která tvrdí, že „...*soft power by neměla být považována za protiklad hard power, ale za její pokračování jinými prostředky.*“ (Mattern 2005: 583; přeloženo autorkou). Jinými slovy, nástroje, které *soft power* využívá, v sobě obsahují takové množství nátlaku, že není možné *soft power* vnímat jako něco jiného než *hard power*.

V souvislosti s normami coby jedním z klíčových zdrojů a nástrojů *soft power* se vyskytuje riziko jejich předstírané podpory. Jednotlivci nebo skupiny se k tomuto kroku mohou uchýlit za účelem získání rozvojové pomoci nebo jiné formy spolupráce (Hall 2010: 202-3). U norem se také objevuje riziko jejich obrácené interpretace, které má za cíl očernění jejich držitele. Zároveň vyznávání stejných hodnot neznamená automaticky shodnost politických cílů.

Dalším bodem kritiky je náročná, v některých oblastech dokonce nemožná, kontrolovatelnost *soft power* (Nye 2004: 17). Nejedná se jenom o kritiku související s problematickou kontrolou kulturních nebo mediálních výstupů zmíněnou výše. Komplikovaná může být i koordinace v rámci jednotlivých vládních agentur, která může narušit jednotnost, a tím i důvěryhodnost *soft power*. Pokud by však snaha o kontrolu byla přehnaná, nabízelo by se obvinění daného aktéra z cenzury, což by dosažení cílů použitím *soft power* ještě ztížilo (tamtéž: 115). V souvislosti s kulturou poukazuje *Niall Ferguson* na fakt, že ačkoliv osobnosti populární kultury nebo produkty typu Coca-Cola mohou být celosvětově populární, neznamená to, že bude automaticky populární i politika daného státu (Ferguson 2009). Pro vykreslení

svého argumentu používá příklad protestů proti globalizaci, kdy sice docházelo k rozbíjení výloh řetězce McDonald's, ale protestující na sobě měli obuv značky Nike. *Todd Hall* zároveň varuje před snadným zaměněním atraktivity kultury a vlastních zájmů jedince, např. co se týká studijních pobytů v zahraničí (Hall 2010: 198).

Terčem kritiky jsou také metody zjišťování úrovně *soft power* u jednotlivých aktérů – průzkumy veřejného mínění³. Tato kritika vychází mj. z nedostatku jiných způsobů určování síly *soft power*. Kritikům se nelíbí, že průzkumy veřejného mínění, v nichž se měří vnímání jednotlivých států a aktérů či dosah jejich politik, jsou klíčovým zdrojem při určování *soft power*, na jejichž základě jsou následně vytvářeny žebříčky vlivnosti států (Nye 2004: 18). Autoři, jako např. Paul Cammack, také kritizují velkou zaměřenost teorie na USA (Cammack 2008: 7). Zároveň, ačkoliv Nye uznává že *soft power* mohou mít i nestátní aktéři, je většina jeho primárních textů silně zaměřená na státy. Aplikaci teorie na další potenciální nositele *soft power* toto omezení komplikuje.

1.5. Soft power EU a její formy

Nye v souvislosti s Evropou jako kontinentem poukazuje na fakt, že ve srovnání s USA má v řadě aspektů souvisejících se *soft power* náskok (Nye 2004: 104). Ať už se jedná o kulturní a vědecké úspěchy (měřeno počtem získaných Nobelových cen), o politickou přitažlivost (na základě počtu žádostí o azyl) nebo výdaje na veřejnou diplomacii, *soft power* vyspělých evropských zemí je ve srovnání s tou americkou významně rozvinutější (Nye 2004: 76; Özer 2012: 75).

I když se omezíme pouze na země EU, není složité nalézt vlivné a úspěšné aspekty jejich *soft power*. Asi nejviditelnějším atraktivním prvkem EU je její vnitřní trh. Objemem srovnatelný s USA má významně větší spotřebitelskou sílu (Nye 2004: 77). Snaha získat přístup na vnitřní trh EU je pro řadu aktérů světové ekonomiky velkou motivací pro navázání vzájemných vztahů a přizpůsobení se evropským normám (Nye 2011: 72; Özer 2012: 82). Možných důkazů se nabízí několik. V první řadě je to stále narůstající počet členských zemí. Obzvláště rozšíření v letech 2004 a 2007, spojená s velmi rychlou transformací hospodářství od centrálního plánování k tržní ekonomice, podporují tezi atraktivity hospodářství a vnitřního trhu EU. Podobným příkladem je

³ Příklady takovýchto průzkumů v souvislosti s vnímáním EU a její *soft power* např. Larsen 2014 (900).

i vliv EU na postupný proces reforem v Turecku rozvíjející se od podpisu asociační dohody roku 1962 (Nye 2004: 77-9; Tulmets 2007: 201; Nye 2011: 85, 98).

Soft power EU je možné vysledovat i v souvislosti s mezinárodními normami. Normy typu lidská práva nebo podpora životního prostředí jsou dle Nye prvotní evropské hodnoty, které jednotlivé evropské státy jak samostatně, tak s podporou evropských institucí dokázaly prosadit do světového povědomí. Příkladem může být zahrnutí podpory lidských práv do většiny obchodních dohod EU. Jejich dodržováním bývá také často podmiňováno poskytování rozvojové pomoci (Michalski 2005: 136-7; Nye 2011: 76; Özer 2012: 69, 84).

Další varianta *soft power* EU vychází z jejího převážně civilního charakteru ve vztahu k domácí i mezinárodní bezpečnosti (Michalski 2005: 124). Bližší pohled na současný stav Společné bezpečnostní a obranné politiky naznačuje, že rozvoj vojenských kapacit EU bude ještě dlouhotrvajícím procesem. Tento zdroj *soft power* podporuje i příklad EU v souvislosti s využitím regionální ekonomické integrace coby prevence ozbrojených konfliktů (Michalski 2005: 134-5; Özer 2012: 66; Larsen 2014: 902-3). Důvěryhodnost EU jako civilního aktéra navíc posiluje i kvalita a rozvinutost některých „měkkých“ zahraničních politik, např. obchodu, humanitární a rozvojové pomoci nebo politiky sousedství propojené s rozšiřováním (Michalski 2005: 140; Tulmets 2007: 201; Özer 2012: 64, 74).

Co se týká zdrojů *soft power* zmíněných v podkapitole 1.2.1., bylo by možné zkoumat *soft power* EU také z hlediska atraktivity kultur jednotlivých členských států. Jiným přístupem by mohla být analýza vlivu některých evropských jazyků, kterými se stále mluví v bývalých koloniích, především angličtiny, francouzštiny a španělštiny. Pro potřeby této diplomové práce se však *soft power* EU omezuje na zbývající dva zdroje *soft power*, tedy legitimitu a morální kontext jejich jednotlivých politik a hodnoty, které v mezinárodní politice prosazuje.

Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky, týkající se motivace JAR pro partnerství s EU a jeho prohlubování, bude v následujících kapitolách kladen důraz především na následující aspekty: vzájemná hospodářská provázanost a její význam pro JAR; politika EU vůči JAR a její legitimita; normy prosazované nejen v JAR, ale na celém africkém kontinentu a jejich konzistentnost.

2. Společná obchodní politika EU a vztahy se zeměmi Afriky, Karibiku a Pacifiku

Společná obchodní politika, nebo také politika vnějších obchodních vztahů, patří mezi nejstarší sdílené oblasti spolupráce členských států EU. Jelikož Evropské hospodářské společenství (EHS) bylo na svém počátku definováno jako celní unie, byla existence obchodní politiky vůči třetím zemím důležitou podmínkou pro jeho fungování. Společná obchodní politika reagovala během svého vývoje buď na rozšíření počtu členských států, nebo na měnící se agendu mezinárodního obchodu (Woolcock 2015: 390-1). V průběhu rozvoje evropské integrace postupně narostl jak počet obchodních partnerů, tak i nástrojů, které mohou být v jejím rámci využity. V souvislosti s různými nástroji mluví Jacques Pelkmans o sedmi různých typech použití obchodních vztahů v rámci dalších politik EU (Pelkmans 2006: 272). Počet konkrétních nástrojů je složitě definovatelný. Různé jednotlivé typy nástrojů společné obchodní politiky představuje jak již zmíněný Pelkmans (2006: 271-8), tak např. Stephen Woolcock (2015: 400-401).

Tato kapitola je do diplomové práce zahrnuta s ohledem na hlavní, obchodní, náplň vzájemných vztahů EU a JAR. Jejím záměrem je stručně nastínit klíčové principy a procesy fungování této politiky. Speciální pozornost je věnována obchodním vztahům se zeměmi AKP⁴, s důrazem na africké státy. Preferenční obchodní vazby navázané původně s bývalými koloniemi představují širší rámec pro vytváření obchodních vazeb se zeměmi globálního jihu. Ačkoliv se obchodní vztahy s JAR rozvinuly až o téměř tři desetiletí později, dohoda o partnerství se zeměmi AKP sloužila jako referenční rámec pro jejich nastavení a směřování. Od roku 2000 se navíc dohoda uzavřená se zeměmi AKP v určitých oblastech vztahuje i na JAR.

S ohledem na dvě důležitá témata této části práce, je její text rozdělen na dvě hlavní podkapitoly. První představuje hlavní zásady fungování společné obchodní politiky. Krátce se dotýká historického vývoje této oblasti integrace, a následně se věnuje institucionálnímu nastavení, procesům a různým podobám této politiky. Druhá

⁴ Souhrnné označení pro země Afriky, Karibiku a Pacifiku se netýká pouze společné obchodní politiky EU. Samostatně fungující mezinárodní organizace vznikla po podpisu smlouvy z Georgetownu roku 1975. Země tímto způsobem reagovaly mj. na svou nedostatečně silnou vyjednávací pozici ve vztahu k ES. Rozhodly se tak překonat své rozdíly a vytvořit jednotnou reprezentaci, která na počátku fungovala pod záštitou Organizace africké jednoty (OAU) a United Nations Economic Commission for Africa (UNECA; Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 8-9). V současné době má organizace 79 členů (ACP 2017).

podkapitola blíže analyzuje vývoj vztahů se zeměmi AKP. Představuje širší kontext nejen obchodních vztahů, do nějž byly postupně vztahy s JAR zasazeny. Cílem obou částí je doplnit teoretický rámec z předchozí kapitoly o jeho praktickou složku, reprezentující politický prostor, v němž se vzájemné vztahy EU a JAR pohybují.

2.1. Společná obchodní politika EU

Společná obchodní politika EU je jednou z nejstarších společných politik (Hoffmeister 2015: 139). Je také jednou z nejhluběji integrovaných a spolu se zemědělskou politikou, vnitřním trhem a politikou volné hospodářské soutěže patří k prvním, které byly z převážné většiny ponechány v kompetenci ES (Meunier, Nicolaidis 1999: 479). Až do podpisu *Amsterodamské smlouvy* bylo její vymezení v zakládajících smlouvách prakticky beze změny. Několik desetiletí probíhal její vývoj na základě dohody jednotlivých členských států, které reagovaly na změny agendy mezinárodního obchodu. Roli hrál také momentální vývoj evropské integrace. Velmi důležitým aspektem byl rostoucí počet členských zemí EU, které přinášely do otázek obchodní politiky své vlastní zájmy (Woolcock 2015: 390-1).

Společná obchodní politika je svou povahou velmi komplexní. Rozhodovací procesy v jejím rámci se týkají jak jednotlivých institucí EU, tak i členských států. Množství nástrojů není možné definovat jako výlučný seznam, a je také velmi úzce provázána s celou řadou dalších politik (Reichert, Jungblut 2007: 397). Již bylo zmíněno, že rozvoj politiky vnějších obchodních vztahů byl předznamenán existencí EHS coby celní unie⁵ (Pelkmans 2006: 269). Z akademické literatury však vyplývá, že tehdejších šest členských států si bylo dobře vědomo přínosů hlubší integrace této oblasti. Jednotnost v mezinárodních obchodních vyjednáváních znamenala větší šanci na dosažení cíleného výsledku. Komise EHS jedním hlasem reprezentovala na tehdejší dobu velký trh s velkým množstvím spotřebitelů, což během jednání zvyšovalo její sílu. Svým přístupem k ekonomice se EHS stalo také velmi rychle blízkým partnerem USA, čímž vzniklo doposud nejsilnější obchodní partnerství světa (Meunier Nicolaidis 2011: 3) Přetrvávající význam jednotnosti v mezinárodních ekonomických otázkách dokazuje i tvrzení, že „*mezinárodní obchod je klíčem k dosažení dlouhotrvajícího ekonomického*

⁵ Na pomyslném žebříčku úrovní ekonomické integrace představuje celní unie druhý vývojový stupeň. Je charakterizována odstraněním obchodních překážek mezi jednotlivými členskými státy, a zároveň společným celním sazebníkem vůči třetím zemím (např. Pelkmans 2006 7; El-Agraa 2011: 1-2).

rozvoje, který zajistí, že Evropská Unie konsoliduje svou pozici vedoucího globálního hráče...“ (Chitiba, Costea-Dunarintu 2015: 53; přeloženo autorkou).

Z hlediska institucí hrají v otázkách společné obchodní politiky klíčovou roli Komise a Rada ministrů. Komise funguje coby zástupce jednotlivých členských zemí, a pod vedením komisaře pro obchod je zodpovědná za vyjednávání se třetími partnery. Její aktivita je však bez spolupráce s Radou nemožná. Komise pro zahájení jednání potřebuje mandát, který schvaluje právě Rada, nejčastěji v podobě Rady ministrů zahraničí. Postup Komise během jednání je zároveň s Radou pravidelně koordinován. Slouží k tomu tzv. *Výbor čl. 133*⁶, který je v rámci struktur Rady za tuto politiku zodpovědný. Stejně tak v případě, kdy by Komise potřebovala upravit vyjednávací mandát, je povinna se na Radu obrátit. Po dokončení vyjednávání musí také Rada kvalifikovanou většinou předložený text schválit (Bache et al. 2015: 479, 487; Hoffmeister 2015: 140-2; Woolcock 2015: 390-1, 394, 396-7).

Evropský parlament se, podobně jako v případě mnoha dalších politik, zapojil do rozhodování v otázkách vnějších obchodních vztahů až relativně pozdě. Na základě současného nastavení ustaveného Lisabonskou smlouvou je Komise povinna o průběhu jednání informovat parlamentní *Výbor pro mezinárodní obchod (International Trade Committee)*. Parlament musí také uzavřené dohody ratifikovat. Obvykle je Parlament prohlubování obchodních vztahů nakloněn. V posledních letech se vyskytl pouze jeden problém s ratifikací, a to v případě tzv. dohody ACTA (Hoffmeister 2015: 141-2; Woolcock 2015: 398).

Charakter dohod uzavíraných s jednotlivými partnery není jednotný, liší se především v závislosti na úrovni ekonomické vyspělosti konkrétního aktéra. Na základě pravidel WTO by hlavním kritériem v obchodních vztazích s jejími členy měla být tzv. *doložka nejvyšších výhod (most favoured nation principle)*. Tento princip však platí v současné době jenom pro úzkou skupinu poměrně vyspělých zemí⁷. V ostatních případech jsou nejčastější formou spolupráce dohody o volném obchodu, jejichž cílem je

⁶ Výbor je pojmenován podle článku odpovídajícího společné obchodní politice v Amsterodamské smlouvě (Woolcock 2015: 390).

⁷ Zdroje nejčastěji uvádí Japonsko, Austrálii, Nový Zéland, Jižní Koreu, Singapur, Hongkong, USA (Pelkmans 2006: 271; Wróbel 2013: 15-6). Pelkmans k tomu ještě dodává Kanadu, Rusko a Ukrajinu (2006: 271).

ustavení zóny volného obchodu⁸ mezi oběma partnery. I tyto dohody se však liší. Nejdetailnější byly uzavřeny s postupně se rozvíjejícími regionálními hráči, jakými jsou např. Mexiko, JAR nebo Izrael. S dalšími státy nebo regiony jsou dohody zatím stále ještě v jednání nebo přechodně v platnosti. Jedná se např. o EPAs se zeměmi AKP nebo vyjednávanou dohodu s jihoamerickou regionální organizací MERCOSUR (Pelkmans 2006: 281).

Specifickou skupinou jsou rozvojové země nepatřící do skupiny AKP a nejmudší země (least developed countries, LDCs) dle klasifikace OSN. Rozvojové země mají přístup na trh EU prostřednictvím tzv. *Generalized System of Preferences*. Jedná se o unilaterální preferenční systém, který usnadňuje těmto zemím export na trh EU (Pelkmans 2006: 283-5; Carbone 2007: 32). Obchod s LDCs je ošetřen v rámci systému *Everything But Arms*. Tyto země, jejichž status je pravidelně hodnocen v rámci OSN, mohou vyvážet do EU všechny své produkty bezcelně. Výjimkou jsou zbraně a munice (Pelkmans 2006; 286; Carbone 2007: 35; Fejerskov 2013: 38). Nejbližší obchodní vztahy má EU se členy EFTA. S výjimkou Švýcarska se všechny účastní jednotného vnitřního trhu, avšak bez možnosti zasahovat do rozhodovacích procesů týkajících se jeho fungování. Švýcarsko má vzájemné vztahy ošetřené řadou bilaterálních dohod.

V předchozích odstavcích nastíněný systém různých typů obchodních vazeb EU bývá v odborné literatuře nejčastěji označován jako tzv. *pyramida preferencí* (více např. Pelkmans 2006: 279-81; Wróbel 2013: 15-16; Katunar, Maljak, Martinic 2014: 123-142). Svým nastavením odráží zájmy EU v různých světových regionech. S nejrozvinutějšími zeměmi jsou to velmi komplexní vazby dalece přesahující hranice obchodu se zbožím a službami. Naopak u méně rozvinutých zemí mají dohody podpořit jejich ekonomický vývoj, regionální integraci a postupné plné začlenění do světové ekonomiky. Pyramida preferencí však bývá také kritizována. Nejčastěji se objevující výtkou je porušování principu nediskriminace, který patří mezi klíčové principy fungování WTO (Pelkmans 2006: 279).

⁸ Na již zmíněném žebříčku forem ekonomické integrace představují zóny volného obchodu nejnižší stupeň, z něž ostatní vychází. Stejně jako v případě celní unie jsou zde odstraněny obchodní překážky mezi jednotlivými členskými státy. Zahraniční obchodní politiku si ponechává každý aktér nezávislou (např. Pelkmans 2006 7; El-Agraa 2011: 1-2).

2.2. Vývoj vztahů se zeměmi AKP

Předchozí podkapitola jasně ukazuje komplexní povahu vztahů v rámci společné obchodní politiky EU. Pro potřeby této diplomové práce je však důležitý především jeden jejich segment – vztahy se zeměmi AKP. Jak ukáže třetí kapitola, spolupráce s JAR se ne vždy vyvíjela v jejich rámci. Po podpisu smlouvy z Cotonou, která se v řadě oblastí vztahuje i právě na JAR, však dochází k jejich postupnému většímu sblížení a prolínání. Tato podkapitola stručně nastiňuje vývoj vzájemných vztahů mezi EU a zeměmi AKP. Zaměřuje se především na vývoj jejich obchodní složky v jednotlivých smlouvách. Ačkoliv jsou obchodní aspekty ve vzájemných kontaktech nejdůležitější, nejsou opomenuty ani další oblasti spolupráce. Stručně jsou nastíněny především otázky politické spolupráce po roce 2000. Za účelem větší přehlednosti textu je tato podkapitola rozdělena na tři menší části. Jednotlivé oddíly reflektují tři hlavní vývojová stadia vzájemných vztahů EU se zeměmi AKP. Vychází při tom z konkrétních generací uzavřených dohod. První podkapitola se věnuje počátkům spolupráce a smlouvám z Yaoundé, druhá smlouvám z Lomé a třetí současnému stavu po podpisu smlouvy z Cotonou.

2.2.1. Počátky spolupráce se zeměmi AKP a smlouvy z Yaoundé

Za počáteční rozvoj vztahů se zeměmi AKP je v rámci ES/EU zodpovědná především Francie. V době, kdy byly připravovány *Římské smlouvy* zakládající EHS byla ještě aktivní koloniální mocností, především na území Afriky. Vznik EHS coby celní unie by však pro současné, ale i již bývalé, kolonie znamenal ztrátu výhodného postavení blízkých obchodních partnerů, v důsledku čehož by trčila i jejich mateřská země (Brown 2002: 26-7). Ve snaze předejít narušení vazeb na své kolonie dokázala Francie, podpořená především Belgií, prosadit do smluv udělení asociovaného statusu všem tehdejšími koloniím včetně těch bývalých. Do Římských smluv byla za tímto účelem začleněna tzv. *Implementing Convention*, která měla dva hlavní cíle. Vznik zóny volného obchodu a vznik prvního *Evropského rozvojového fondu* (Brown 2002: 27, 41; Bache, George 2006: 501-2; Carbone 2007: 51). Konvence měla přispět k podpoře rozvoje asociovaných území a zlepšení životní úrovně tamních obyvatel. Zároveň mělo dojít k odstranění výlučných vazeb asociovaných území na původní mateřskou zemi (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 7).

Konvence byla uzavřena na pět let od vstupu Římských smluv v platnost roku 1958. Velmi záhy však vyvstala potřeba úpravy nastavení vzájemných vztahů,

vycházející především z velmi rychlé dekolonizace na počátku 60. let. Bylo mj. žádoucí, aby nově osamostatněné země legitimizovaly svou pozici v mezinárodních otázkách. Jednou z možností bylo navázání nějaké formy partnerství s ES (Brown 2002: 31; Hurt 2012: 497). Francie si zároveň chtěla udržet co největší vliv na své bývalé državy (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 8; Brown 2002: 26-7). Za tímto účelem vstoupila roku 1963 v platnost tzv. *smlouva z Yaoundé*, uzavřená mezi ES a 18 bývalými, především francouzskými, koloniemi (Holland 1995a: 33). Po vypršení její platnosti byla smlouva jednou obnovena, roku 1969 pro období 1970-1975.

Svým obsahem rozšiřovala dohoda z Yaoundé text předcházející konvence. Pouze v některých oblastech došlo k většímu posunu. Postupným odstraňováním překážek vzájemného obchodu mělo dojít k dokončení zóny volného obchodu. Na základě tohoto cíle mohly partnerské země dovážet bezcelně, a bez omezení kvótami, na trh ES produkty tropického zemědělství. Jejich dovoz byl zároveň chráněn proti konkurenci z jiných zemí speciálním vnějším tarifem (Yaoundé 1963: 2). Všeobecně platilo, že tarify byly snižovány v těch oblastech, kde nehrozil negativní dopad na rozvoj partnerů a jejich industrializaci (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 8). Bez ohledu na povahu jejich zpětného hodnocení znamenaly obě dohody z Yaoundé postavení ES do pozice vlivného aktéra rozvojové politiky, především pak ve vztahu k africkým zemím (Brown 2002: 43).

Institucionálně měly bezproblémový chod spolupráce zajišťovat tři hlavní instituce. Vedoucí úloha připadla Radě, podporované Komisi. V Radě měli být na straně EHS zástupci Rady a Komise a partnerské státy měly být zastoupeny členy svých vlád. Její schůze měla probíhat jednou ročně, popř. na základě svolání jejím prezidentem. Prezidentství bylo rotační, v pravidelných intervalech se střídali zástupci EHS popř. jeho nástupců a AKP (Yaoundé 1963: 6).

Druhou institucí bylo Parlamentní shromáždění (dle originálního textu smlouvy tzv. *parliamentary commission*). Jeho fungování je srovnatelné s fungováním tehdejšího Parlamentního shromáždění EHS. EHS v něm bylo reprezentováno členy svého Shromáždění, protějšky jim byli zástupci legislativ jednotlivých partnerských států (tamtéž: 6). Poslední institucí byl Soudní dvůr. Sloužil jako poslední instance pro řešení případných neshod mezi členy nebo institucemi EHS a partnery v AKP. Za rozhodování byl zodpovědný až v případě, že spor před ním nedokázala rozsoudit Rada (tamtéž: 7).

2.2.2. Smlouvy z Lomé

Během platnosti Yaoundé II došlo k významné změně, která si vyžádala zásadní úpravu nastavení vzájemných vztahů. V souvislosti s připravovaným rozšířením ES roku 1973 rapidně vzrostl počet potenciálních asociovaných zemí a bylo potřeba vyřešit otázku spolupráce ES se zeměmi Commonwealthu (Holland 1995a: 33-4; Brown 2002: 2, 27, 31). Bylo rozhodnuto o vzniku nové smlouvy a roku 1975 byla podepsána tzv. *smlouva z Lomé*, platná v období 1976-80. V několika oblastech se od své předchůdkyně výrazně lišila. Došlo k nárůstu partnerských zemí na 46 (Brown 2002: 2; Hurt 2012: 497). Tyto země se zároveň během vyjednávání dokázaly spojit a posílit svou vyjednávací pozici (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 8; Brown 2002: 55). Kromě těchto aspektů se i z hlediska obsahu jedná o mnohem pokročilejší dohodu, která se zdála být velkým příslibem pro rozvoj asociovaných zemí.

V obchodní politice se ES rozhodlo, že umožní svým partnerům větší přístup na svůj trh a souhlasilo také s jejich požadavkem na nerekiproční charakter vztahů (Aurre, Jaén, Tola 2014: 277). Zároveň redefinovalo pravidlo země původu, čímž umožnilo přístup na svůj trh většímu množství produktů ze zemí AKP. Pro některé produkty z oblasti zemědělství pak vznikly speciální protokoly. Týkaly se především cukru, ale také hovězího masa, rumu a banánů (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 9; Brown 2002: 61; Pelkmans 2006: 286; Hurt 2012: 497). S výjimkou oblastí spadajících do společné zemědělské politiky mělo 99,2 % exportu ze zemí AKP bezcelní a kvótami neomezený přístup na trh ES (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 9; Brown 2002: 61).

Pravděpodobně největší kvalitativní změnou v rámci smlouvy z Lomé byl tzv. STABEX (Brown 2002: 58; Bache, George 2006: 503; Pelkmans 2006: 286). Jednalo se o systém, který „...měl pomoci stabilizovat příjmy z nezpracovaných a polo-zpracovaných výrobků vyvážených do EU.“ (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 9; přeloženo autorkou). Ve výsledku, aniž by nějakým způsobem narušil tržní síly nebo mezinárodní obchod, měl pomoci ekonomickému rozvoji těchto zemí. Množství produktů, na něž se systém vztahoval, bylo závislé na konkrétní platné úpravě smlouvy⁹.

⁹ Podobně jako smlouva z Yaoundé byla i smlouva z Lomé obnovena. Konkrétně se jednalo o tři revize – Lomé II na období 1981-1985, Lomé III pro roky 1986-1990 a poslední Lomé IV pro desetiletí 1991-2000 (Sissoko, Osuji, Cheng 1998: 9; Brown 2002: 2). Mezi jednotlivými smlouvami však nebyly významné kvalitativní rozdíly, které by vyžadovaly hlubší analýzu. Více k rozdílům jednotlivých generací smlouvy a k jejich vyjednávacím a ratifikačním procesům např. Brown 2002.

Institucionální nastavení vzájemné spolupráce bylo smlouvou z Lomé mírně upraveno (Brown 2002: 62). Nejdůležitější institucí nadále zůstala Rada. Jejím asistenčním orgánem zůstala Komise přejmenovaná na Komisi ambasadorů. Parlamentní shromáždění bylo přejmenováno na Poradní shromáždění. Ačkoliv došlo u Komise a Shromáždění k úpravě názvů, jejich složení a úkoly zůstaly nezměněné (Lomé 1975). Významnější změna se dotkla Soudního dvora. Soud jako takový již smlouva nezmiňuje. Ve článku 81 upravuje smlouva z Lomé řešení sporů prostřednictvím ad hoc delegace rozhodců pro každý jednotlivý spor (tamtéž). V textu Lomé II figurovala již Komise ambasadorů coby samostatná hlavní instituce, ovšem ke změně jejich pravomocí nedošlo (Lomé 1979: 39). K drobné úpravě u institucí se uchýlila i poslední verze smlouvy z Lomé. Poradní shromáždění bylo přejmenováno na Společné shromáždění (Lomé 1989: 118).

Do smlouvy z Lomé byly na obou stranách vkládány velké naděje. Panoval předpoklad, že nerekiproční preferenční obchodní vazba pomůže partnerským státům s ekonomickým rozvojem. Za tímto účelem byl součástí dohod i postupně rostoucí obnos finančních prostředků z Evropského rozvojového fondu a Evropské investiční banky. Tyto zdroje měly prostřednictvím půjček a financovaných projektů dále podporovat rozvoj asociovaných států. Dlouhou dobu byl zároveň nárok na pomoc nezpochybnitelný, ES coby dárci ji partnerům nemohlo upřít (Brown 2002: 58). Po konci platnosti Lomé IV bylo však, podobně jako v případě smluv z Yaoundé, celkové hodnocení všech čtyř dokumentů poměrně rozporuplné.

Jedním z nejvýraznějších bodů kritiky je faktický pokles poskytovaných finančních prostředků. Ačkoliv se jejich objem pro jednotlivá období postupně zvyšoval, při zohlednění inflace a při přepočtu per capita se ve skutečnosti zmenšoval. Zároveň se zemím AKP postupně zvyšovala zadluženost, a v 80. letech zaznamenaly významný pokles ekonomického růstu. Kombinace těchto tří faktorů stavěla země AKP do velmi složité, postupně se zhoršující, pozice (Brown 2002: 77; Bache et al. 2015: 477). Další kritika spojená jak se smlouvami z Yaoundé, tak z Lomé, se týká nedostatečné podpory diverzifikace ekonomik partnerských zemí. Neumožnění dovozu produktů spadajících do společné zemědělské politiky odkázalo většinu států AKP na export surových materiálů, a tudíž primární zaměření ekonomiky na těžební průmysl (Brown 2002: 8; Kohnert 2008: 12; Pape 2013: 728). Z této situace sice těžilo ES, ale ve výsledku nedocházelo ke specializaci jednotlivých zemí. V důsledku to znamenalo jejich sníženou konkurenceschopnost ve světové ekonomice.

2.2.3. Smlouva z Cotonou a současný stav

V průběhu posledních let platnosti Lomé IV začalo být jasné, že bude potřeba opět změnit rámec pro fungování vztahů se zeměmi AKP. Jedním z klíčových důvodů byla všeobecná nespokojenost s dopady smluv z Lomé podpořená kritikou zmíněnou výše. Dalším důvodem byl diskriminační charakter vztahů se zeměmi AKP, který stavěl zbylé rozvojové země ve WTO do značně nevýhodné pozice. WTO začala vyvíjet na EU postupný tlak, jehož cílem bylo zajištění dodržování principu nediskriminace¹⁰ ze strany EU (Hinkle, Hoppe, Newfarmer 2006: 267; Bache, George 2006: 506; Stevens 2006: 444; Bache et al. 2015: 483). Ta toho měla docílit nahrazením nerekipročních preferenčních obchodních vazeb platných ve smlouvách z Lomé reciproční liberalizací téměř veškerého obchodu¹¹.

Dokumentem reagujícím mj. na požadavky WTO se stala tzv. *smlouva z Cotonou*. Byla podepsána v červnu roku 2000 s platností na 20 let. Kromě dlouhé platnosti byla také uzavřena s doposud největším počtem partnerských zemí – se 79 členskými zeměmi AKP (Brown 2002: 1; Fejerskov 2013: 37; Kohnert 2008: 10; Pape 2013: 728). Reciproční liberalizace obchodu měla být do vzájemných vztahů zavedena k 1. lednu 2008. Na období 2000-2007 si EU vyjednala u WTO výjimku umožňující fungování dosavadních nerekipročních preferenčních vazeb (Stevens 2006: 442; McCarthy 2008: 112; Fioramonti 2009: 4; Elgström 2011: 134; Hurt 2012: 496; Pape 2013: 733; Bache et al. 2015: 483). Pro potřeby změny charakteru vzájemného obchodu se země AKP rozdělily na sedm regionů. EU předpokládala, že se jí do konce roku 2007 podaří s těmito regiony uzavřít jednotlivé regionální EPAs¹². Na základě těchto dohod měly s jednotlivými regiony vzniknout zóny volného obchodu (Stoneman, Thompson 2007: 231; Elgström 2011: 131; Bache et al. 2015: 483). Vzájemný obchod měl být liberalizován s ohledem na specifika jednotlivých regionů.

Vyjednávání jednotlivých EPAs začala roku 2002 (Stevens 2006: 443; Carbone 2007: 34; Hurt 2012: 495). Předpoklad o jejich rychlém podpisu a ratifikaci se však

¹⁰ Princip nediskriminace patří mezi klíčové principy fungování WTO. EU v souvislosti s ním patří mezi členy WTO k největším hříšníkům (Pelkmans 2006: 9-11; El-Agraa 2011: 2-3).

¹¹ Liberalizace téměř veškerého obchodu znamená v praxi liberalizaci alespoň 90 % veškerého vzájemného obchodu (Hinkle, Hoppe, Newfarmer 2006: 269; Stevens 2006: 448; Hurt 2012: 502).

¹² Problematika EPAs je pro tuto diplomovou práci důležitá pouze okrajově, a proto jim zde není věnována větší pozornost. Výjimkou je dohoda s jihoafrickým regionem, která se přímo dotýká JAR. V souvislosti s úpravou obchodních vazeb a budoucím vývojem spolupráce se jí věnuje poslední kapitola této práce.

nenaplnil. Země AKP nejsou reciproční liberalizaci vzájemného obchodu příliš nakloněny. Panují obavy, že už tak omezený přínos jejich rozvoji se na základě těchto smluv ještě zmenší. Řadě zemí se také např. nelíbí velmi tvrdá vyjednávací pozice EU, která podle nich hraničí až s nátlakem (Kohnert 2008: 14). V době psaní této diplomové práce je ze sedmi plánovaných EPAs plně v platnosti pouze jedna, uzavřená mezi EU a organizací CARIFORUM (Hurt 2012: 496; Fejerskov 2013: 38; Bache et al. 2015: 484; Evropská komise 2017b: 3). Ostatní jsou buď na státní, nebo regionální úrovni dále vyjednávány. Vzhledem k ukončení platnosti výjimky WTO platí pro zbylé regiony přechodné formy dohod týkající se obchodu se zbožím (Hurt 2012: 496). Cílem je předejít co největšímu množství negativních dopadů, které by mohly z absence smluv vyplynout.

Dalším rozdílem smlouvy z Cotonou v porovnání s jejími předchůdkyněmi je významné posílení její politické dimenze, které se věnuje celý druhý oddíl její první části (Cotonou 2000: 8-11; Bache, George 2006; Pape 2013: 728). V současné době funguje mezi oběma stranami velmi obsáhlý politický dialog, který je zavazuje k řadě povinností. Jedná se o spolupráci v oblastech demokracie, podpory lidských práv a vlády práva nebo good governance. Zároveň fungují konzultační mechanismy pro případy, kdy by jedna strana své závazky neplnila, nebo pokud by byly dokumentovány případy extrémní korupce (Cotonou 2000: 8; Pape 2013: 736). Brown v této souvislosti dodává, že smlouva z Cotonou představuje „...obchodní režim, kde jsou politické otázky řešeny formou dialogu.“ (Brown 2002: 3; přeloženo autorkou).

Podobně jako již Lomé III a IV před ní odráží smlouva z Cotonou rostoucí potřebu strukturálních změn v partnerských státech. Tyto změny mají dále napomoci socioekonomickému rozvoji těchto zemí, aby se postupně staly plnohodnotnými členy globální ekonomiky s vysokou úrovní života (Cotonou 2000: 6; Brown 2002: 28, 69-70, 73). Nejčastějším nástrojem pro podporu strukturálních reforem je kondicionalita rozvojové pomoci, tedy provázanost prostředků z rozvojové pomoci s určitými podmínkami, které musí příjemce splnit, aby mohl zdroje získat (Bache, George 2006: 504-5; Carbone 2007: 32; Fejerskov 2013: 38). Na základě článku 4 si partnerské státy smějí samy nebo ve spolupráci s EU určit, kam chtějí rozvojovou pomoc směřovat. Zavazují se ovšem, že pro získání finančních prostředků splní podmínky stanovené EU (Cotonou 2000: 7). V otázce institucí nepřinesla smlouva z Cotonou žádnou změnu (tamtéž: 11).

Předchozí stránky ukazují, že vztahy se zeměmi AKP nabývaly v průběhu svého vývoje významně na objemu. Z koloniálního a post-koloniálního rámce postupně vykryštovalo partnerství, které se alespoň formálně opírá o rovnost obou zúčastněných stran. Ačkoliv se většina vzájemných kontaktů stále odehrává v mezích společné obchodní politiky, především politická dimenze smlouvy z Cotonou ji již přesahuje. Za účelem zodpovězení výzkumných otázek budou v následujících kapitolách vztahy EU a JAR srovnány s vývojem u skupiny AKP a zasazeny do kontextu obchodní politiky. Pozornost se bude převážně upírat na oblasti vymezené na konci první kapitoly.

3. Historický vývoj vztahů ES/EU a JAR

Vztahy evropských zemí s územím dnešní JAR sahají hluboko do období námořních objevů ve vrcholném středověku. Především britská a nizozemská koloniální vazba postupně přispěla k velké provázanosti vzájemných vztahů, hlavně v jazykové a kulturní rovině. Oboustranná pracovní migrace tuto vazbu ještě posílila. Diplomatické kontakty však dlouhou dobu byly na velmi nízké úrovni. Několik desetiletí po vzniku ES stále ještě neexistovalo v JAR stálé zastoupení Evropské komise a kontakty musely být zprostředkovávány ambasádami těch členských zemí, které zde své mise zřídily (Holland 1995a: 102, 151). Ani status rozvinuté ekonomiky, který JAR měla v rámci GATT, nepomohl posílit význam země u jejích potenciálních evropských partnerů. Příčinou této situace byl apartheid, přísný politický režim rasové segregace, který v JAR od roku 1948 ovlivňoval každodenní život (Margaritis 2012: 759).

První analytická kapitola této práce představuje historický vývoj vzájemných vztahů ES/EU a JAR. Cílem je identifikovat počáteční motivaci obou aktérů pro navázání hlubších kontaktů, především v kontextu jejich boomu po dokončení přechodu JAR k demokracii v roce 1994. Zkoumané období je možné rozdělit na tři menší části, jimž se věnují jednotlivé podkapitoly. První zkoumá počátek vztahů od druhé poloviny 70. let do roku 1990. Toto počáteční období tvoří základnu pro další vývoj spolupráce obou aktérů. Zároveň poskytuje vhled do schopnosti ES prosazovat jím zastávané normy a hodnoty na mezinárodní scéně. Druhá část analyzuje roli ES/EU během procesu tranzice v JAR. Nejenže poskytla ES/EU během let 1990-4 do JAR řadu pozorovatelů nebo poradců, jedná se také o etapu, během níž byl položen základ vzájemných diplomatických kontaktů. Poslední oddíl se věnuje rozvoji spolupráce od prvních demokratických voleb v dubnu 1994 do současnosti. Vzhledem k exponenciálnímu nárůstu objemu vzájemných vztahů se věnuje převážně nejdůležitějším milníkům, reprezentovaným dvěma uzavřenými smlouvami – *Trade, Development and Cooperation Agreement* a *Strategickým partnerstvím*. Tato kapitola se jako celek věnuje vzájemným vztahům v diplomatické a politické rovině. Jednotlivé tematické oblasti vzájemné spolupráce EU a JAR jsou hlouběji zkoumány ve čtvrté kapitole této práce. Tato kapitola zároveň nezohledňuje vzájemné vztahy v kontextu smlouvy z Cotonou. Vzhledem k poměrně velkým kvalitativním změnám, které tato smlouva přinesla nejen JAR, ale i všem zemím AKP, je její vliv na vztahy EU a JAR zkoumán samostatně v páté kapitole této diplomové práce.

3.1. Vývoj vzájemných vztahů do roku 1990

Ačkoliv byl rasistický režim v JAR ve všeobecné rovině dlouhodobě kritizován a zavrhován, řada států si i v tomto období udržovala se zemí kontakt. Jejich motivací byly především jejich ekonomické zájmy (Holland 1995a: 33; Margaritis 2012: 758, 760). Tato situace se týkala i tehdejších členských zemí ES, převážně Velké Británie. ES dlouhodobě ponechávalo vztahy s africkými zeměmi mimo skupinu AKP v režii svých jednotlivých členských států (Holland 1995a: 33). Ve vztahu k JAR měla tato skutečnost dvě příčiny. První byla poměrně malá obchodní výměna, která nedělala z JAR atraktivního partnera, vyžadujícího jednotný postoj všech členských zemí. Druhým důvodem byl apartheid, který JAR ve vztahu k ES stavěl do velmi komplikované pozice. Nedemokratický diskriminační režim byl v naprostém protikladu k hodnotám, které se ES snažilo na mezinárodní scéně prosazovat, což dále snižovalo motivaci ES k navázání hlubších kontaktů.

Z pohledu ES došlo roku 1976 k poměrně významné změně v pozici vůči JAR. Do té doby pouze reaktivní ES se poprvé dokázalo sjednotit a ústy premiéra předsedajícího Lucemburska Gastona Thorna odsoudit jihoafrický režim (Margaritis 2012: 761). Od tohoto okamžiku až do roku 1994 to pak byla obvykle předsedající země, která za všechny členské státy ES JAR adresovala. Např. roku 1977 Belgie velmi důrazně požadovala „...odsouzení politiky apartheidu v Jižní Africe.“ (Holland 1995a: 34; přeloženo autorkou). Kromě opakovaného odsuzování jihoafrického režimu je prvních několik let vzájemných vztahů ES a JAR také možné definovat prostřednictvím jednoho dokumentu. Jedná se o tzv. *Code of Conduct*, který se týkal nediskriminace v pracovních vztazích. V praxi to znamenalo, že evropské firmy, které měly zájem o podnikání v JAR, se při zaměstnávání místních obyvatel musely řídit tímto předpisem (Holland 1995a: 36-7; Margaritis 2012: 761). Na jeho základě muselo být určité minimální procento místních zaměstnanců tmavé barvy pleti.

Code of Conduct nebyl mezi členskými státy ani firmami, které v JAR působily, příliš populární (Holland 1995a: 117). Přesto se však jedná o velmi důležitý výsledek spolupráce tehdejších zemí ES. Členské státy ukázaly, že jsou schopné v rámci Evropské politické spolupráce¹³ zaujmout jednotné stanovisko vůči velmi citlivému

¹³ Evropská politická spolupráce vznikla roku 1969 jako první pokus členských zemí ES o spolupráci v zahraničněpolitických otázkách. Jednalo se o systém konzultací stojící až do poloviny 80. let naprosto

zahraničněpolitickému tématu. Co víc, země dokázaly překonat určité vzájemné neshody, kdy především Velká Británie nesouhlasila se silnou akcí namířenou proti JAR (tamtéž: 36). *Code of Conduct* byl prvním pokusem o převedení politických cílů v jihoafrickém regionu do praxe. ES si kladlo za cíl odstranění apartheidu a snížení ekonomické závislosti okolních států na JAR (tamtéž: 34).

Až do poloviny 80. let se však jednalo také o jediný důraznější signál vyslaný do JAR. Po zhoršení situace v zemi a vyhlášení výjimečného stavu 22. července 1985 začalo být žádoucí, aby ES zvýšilo svou aktivitu a bylo v boji proti apartheidu více vidět (Hulec 2010: 278). Prvním krokem bylo synchronní stažení diplomatů všech členských zemí z JAR za účelem porady o možnosti dalších kroků. Představitelé ES dokázali definovat několik klíčových politických cílů, k jejichž dosažení měla přispět řada restriktivních i pozitivních opatření. Země ES se rozhodly podpořit dosavadní dobrovolné sankce OSN svými vlastními. Sankce se týkaly především ukončení dosavadní, i tak významně omezené, spolupráce v řadě oblastí. Většina z nich se týkala vojenství nebo otázek státní bezpečnosti. Jednou skupinou byly však i dohody o kulturní a vědecké spolupráci. Výjimku měly ty, které se snažily podporovat nenásilné aktivity vedoucí ke konci apartheidu (Holland 1995a: 39).

Součástí balíku opatření byla také kategorie snažící se svou povahou motivovat jihoafrickou společnost k protirežimní činnosti. Ačkoliv byla tato opatření původně poměrně omezená, nakonec se stala charakteristickými prvky evropské politiky v JAR (Holland 1995b: 275). V pozdějších letech, a především v akademické literatuře, vstoupila ve známost pod souhrnným názvem „*European Community's Special Programme for the Victims of Apartheid*.“ V první vlně se jednalo především o podporu vzdělání v komunitách s obyvateli tmavé pleti a speciální program podporující organizace, které se nenásilnou formou zapojovaly do boje proti apartheidu (Holland 1995a: 46; Margaritis 2012: 762).

Po schválení sankcí a dalších opatření v září 1986 udělalo ES opět určitý krok zpět k převážně ústnímu odmítání apartheidu. Hodnocení negativních sankcí bylo poměrně sporné. Především jejich vymáhání a monitoring nedodržování byly komplikované. Na základě fungování Evropské politické spolupráce zůstaly tyto úkoly v pravomocích členských států ES, které na první místo stavěly své vlastní zájmy. Ve výsledku tedy země

mimo smluvní rámec Společenství. Veškerá rozhodnutí v jejím rámci probíhala na základě jednomyslnosti (Giegerich 2015: 439; Sjursen 2015: 891).

jako Irsko nebo Dánsko sankce velmi striktně vymáhaly, zatímco Velká Británie málem zabránila jejich schválení (Holland 1995a: 36, 41; Margaritis 2012: 763). Pozitivní opatření byla vnímána v mnohem lepším světle, i jejich přijetí u jihoafrických obyvatel tmavé pleti bylo příznivé. Jejich lepší reputaci značí i jejich rostoucí rozpočet, který se mezi lety 1987 a 1990 zvýšil z 20 na 30 milionů ecu¹⁴ (Holland 1995a: 48).

Již bylo zmíněno, že s výjimkou výše zmíněných sankcí a pozitivních opatření se ES až do roku 1990 omezilo především na deklarace odmítající apartheid, opět většinou z úst konkrétní předsedající země. Z těchto deklarací je potřeba zmínit především tu poslední z roku 1989, která se svým charakterem od svých předchůdkyň lišila. Nekritizovala pouze charakter jihoafrického režimu, nýbrž uvítala i ta minimální zlepšení, která v JAR do té doby proběhla (tamtéž: 55). V průběhu dvou následujících měsíců po zveřejnění této deklarace došlo k propuštění 27 let vězněného vůdce opozice Nelsona Mandely a JAR započala reformní proces a cestu k demokracii (Holland 1995a: 54-5; Hulec 2010: 282; Margaritis 2012: 763-4).

Při hodnocení první etapy vzájemných vztahů je potřeba zdůraznit především jeden aspekt. Reakce na apartheid je prvním případem, kdy se země ES snažily vystupovat v rámci zahraniční politiky jednotně (Margaritis 2012: 762). Velmi často to znamenalo dlouhá vyjednávání, ale výslednou pozici nakonec vždy dodržely všechny členské státy. Profesor Holland v této souvislosti také zdůrazňuje, že i v rámci tak omezeného politického schématu jakým Evropská politická spolupráce bezpochyby byla, se ES snažilo postupně svůj postoj zpříšňovat a používat při jeho prosazování širší škálu nástrojů a opatření (Holland 1995a: 37, 56).

3.2. Vzájemné vztahy v době přechodu JAR k demokracii 1990-4

Pro čtyřleté období 1990-4 jsou ve vzájemných vztazích ES/EU a JAR význačné především dvě události. Jedná se o vznik delegace Evropské komise a konání prvních demokratických voleb v JAR. Než však k těmto dvěma velmi důležitým vývojovým krokům došlo, ležela před oběma aktéry řada dalších úkolů. Na straně ES/EU především dokončení *Maastrichtské smlouvy* a její vstup v platnost (Holland 1995a: 62). Na straně druhé musela JAR den za dnem přesvědčovat své zahraniční partnery, že myslí svůj závazek se změnou režimu vážně. Vrcholem postupného procesu měly být volby plánované na jaro roku 1994.

¹⁴ European currency unit – virtuální měnová jednotka používaná v rámci ES/EU před zavedením Eura.

Prvním krokem vzájemné spolupráce bylo odstranění zbylých sankcí uvalených na JAR. Jednalo se o klíčovou podmínku pro budoucí vývoj (Holland 1995b: 272). V kontextu Evropské politické spolupráce byla za tímto účelem potřeba jednomyslná shoda všech členských států ES. Dánsko však potvrdilo svou tehdejší pozici komplikovaného partnera, neboť, podobně jako o dva roky později v souvislosti s Maastrichtskou smlouvou, nedokázalo napoprvé zrušení zbylých sankcí prosadit (Holland 1995a: 62-3). Sankce tedy oficiálně platily ještě několik měsíců. Většina členských států je sice již nevymáhala, přesto se však jednalo o určitou překážku další spolupráce, a hlavně možného pokroku na straně JAR.

Dalším velmi důležitým tématem byla otázka bezpečnostní situace v JAR, nejenom v souvislosti s plánovanými volbami. Různé formy násilí včetně toho strukturálního byly na počátku 90. let v JAR běžnými jevy. ES se tedy rozhodlo vyslat do JAR pozorovatele a poradce, kteří by se na stabilizaci bezpečnostní situace podíleli (Margaritis 2012: 764). Služby poradců se rozhodla EU poskytnout i v souvislosti s chystanými volbami. Na přelomu let 1993 a 1994 bylo do JAR vysláno přes 300 volebních pozorovatelů a expertů v rámci tzv. volební komise. Aby se v období před volbami předešlo nežádoucí eskalaci násilí, byli volební pozorovatelé doplněni o několik desítek dalších policistů (Holland 1995a: 65; Margaritis 2012: 764).

Mezi hlavní úkoly volební komise patřilo zajištění spravedlnosti jak v průběhu volební kampaně, tak během samotných voleb, které proběhly 27. dubna 1994 (Holland 1995a: 65; Hulec 2010: 286; Smis, Kingah 2014: 793). Kromě zajištění transparentního průběhu voleb působilo zapojení EU i jako preventivní opatření odrazující ty, kdo by nad manipulací s průběhem voleb nebo jejich výsledky uvažovali. V neposlední řadě znamenala účast zahraničních pozorovatelů také zvýšenou důvěryhodnost volebního výsledku. EU mohla během svého zapojení vycházet z předchozí zkušenosti, kdy vyslala volební pozorovatele do Namibie a Angoly (Holland 1995a: 65). Nebyla však jediná, kdo se na hladkém průběhu voleb v JAR podílel. Svoje pozorovatele poskytly i USA nebo Organizace africké jednoty¹⁵. V porovnání s USA byl dokonce počet pozorovatelů vyslaných EU nepoměrně menší (tamtéž: 143).

Při zpětném hodnocení byly volby vyhodnoceny jako „...*téměř svobodné a spravedlivé.*“ (tamtéž: 71; přeloženo autorkou). Vyskytly se však i některé negativní aspekty. Problematickou byla především skutečnost, že i za situace, kdy bylo porušování

¹⁵ Organizace africké jednoty (*Organisation of African Unity*) byla předchůdcem dnešní Africké Unie.

hladkého průběhu voleb zjištěno, nemohli pozorovatelé nijak zasáhnout. I vyslaní policisté měli za úkol „pouze“ dohled nad nenásilným průběhem hlasování. Výzvou v souvislosti s volbami byla také otázka velkého počtu prvovoličů a jejich identifikace (tamtéž: 142-3).

Paralelně s procesem přípravy voleb probíhala jednání o vzniku diplomatického zastoupení Evropské komise v JAR. Již v červnu 1993 se ES zavázalo vytvořit delegaci v okamžiku, kdy vstoupí Maastrichtská smlouva v platnost. Po krátkém zdržení k tomu došlo na počátku roku 1994. Vznik stálého zastoupení měl především podpořit další prohlubování a rozšiřování vzájemných vztahů. S ohledem na budoucí spolupráci měla stálá delegace primárně podpořit rozvoj politického dialogu. Z hlediska velikosti došlo k dohodě o přítomnosti cca 25 akreditovaných evropských diplomatů. Ve srovnání s dalšími evropskými ambasádami je ta v JAR o něco větší než průměr (tamtéž: 104-5). Nediplomatický personál byl rekrutován z místních obyvatel.

Delegace měla od počátku tři hlavní oblasti, kterým se měla věnovat. Další postupně přibývaly v reakci na vývoj spolupráce. První oblastí bylo posílení pozice EU v JAR. Před hlubším zapojením v době přechodu k demokracii byla EU v JAR prakticky neznámou. Dnes je pro svou roli v 90. letech velmi oceňovaná (Fioramonti 2009: 10). Do aktivit, které měly posílit pozici EU v JAR, patřila podpora všeobecného vzdělání původních obyvatel, podpora terciárního vzdělávání o EU nebo putovní výstava o EU v největších jihoafrických městech. Druhou oblastí bylo poskytování rozvojové pomoci, především prostřednictvím již zmíněného Special Programme. Posledním pilířem, kterému se měli evropští diplomaté v JAR v prvních letech věnovat, bylo připravování rámce pro rozvoj bilaterálního obchodu. V první řadě mělo být zajištěno zohlednění pravidel GATT a vznikající WTO (Holland 1995a: 106). Diskuse o obchodní spolupráci probíhaly přibližně od roku 1992 a možností jejich vzájemného nastavení byla celá řada. Jednání se také týkala dalších oblastí spolupráce. Vzhledem k úzké provázanosti těchto debat s dohodami, které postupně od druhé poloviny 90. let vznikly, se jim věnuje až poslední podkapitola této části práce.

Počátek 90. let znamenal ve vzájemných vztazích EU a JAR velmi rychlý pokrok kupředu. EU a další partneři asistovali JAR při přípravě a průběhu historicky prvních demokratických voleb i při zajišťování bezpečnosti v zemi. Zároveň byly v této době položeny základy diplomatických vazeb, které mají v době psaní práce podobu Strategického partnerství. Poslední podkapitola blíže analyzuje především smluvní

složku vzájemných vztahů. Jsou to totiž především postupně uzavírané a hlouběji propracované smlouvy, které od voleb v dubnu 1994 spolupráci EU a JAR definují.

3.3. Hlavní milníky vztahů od roku 1994 do současnosti

První společná dohoda, kterou oba partneři mezi sebou vyjednali, byla uzavřena v říjnu roku 1994 pod názvem *Interim Cooperation Agreement* (Holland 1995a: 275; Holland 1995b: 264; Margaritis 2012: 766; Smis Kingah 2014: 793). Jednalo se o velmi krátký, spíše symbolický text, který měl však pro obě strany velký význam. Na jedné straně se jednalo o potvrzení rostoucího zájmu EU o partnerství s JAR. Dohoda zároveň symbolizovala právní bázi pro vznik dalších, již hlouběji propracovaných, dokumentů (Holland 1995a: 274-6).

Avšak než mohly být mezi JAR a EU uzavřeny nějaké obsáhlejší obchodní smlouvy nebo dohody o spolupráci bylo důležité definovat, v jakém rámci se bude vzájemná vazba rozvíjet. Za tímto účelem bylo nutné, aby se JAR rozhodla, zda si chce v rámci GATT ponechat status rozvinuté země, kterou měla doposud, nebo je-li ochotna přistoupit na snížení klasifikace¹⁶, které by pravděpodobně znamenalo zvýšení výhod plynoucích z partnerství s EU (Holland 1995a: 151; Seddon 1995: 585). Vzhledem k dlouhodobé strukturální ekonomické krizi, která v JAR panovala, a i s ohledem na problematickou bezpečnostní situaci, se nezdálo pravděpodobné, že si JAR status rozvinuté ekonomiky udrží. Nebylo zároveň bezpodmínečně nutné, aby JAR svůj status změnila ve všech oblastech. Její rozvinutost ve srovnání se zeměmi AKP byla na první pohled jasně patrná. Existovala možnost, aby JAR byla v některých oblastech hodnocena jako rozvojová země, a v jiných jako rozvinutý obchodní partner. Musela být ale splněna podmínka souladu s mezinárodním právem (Holland 1995a: 161).

Na počátku jednání o podobě obchodních vztahů požadovala JAR plné přistoupení k dohodě z Lomé. EU však tento požadavek důrazně odmítla (Holland 1995b: 269; Akinkugbe 2000: 95). Učinila tak jak s ohledem na vlastní zájmy, tak na země AKP. Plné začlenění do provizí smlouvy z Lomé by znamenalo velmi velké otevření evropského trhu produktům z JAR. JAR však v řadě výrobních oblastí kvalitativně jednoznačně převyšovala země AKP, stejně jako v mnoha zemědělských odvětvích. Členské země EU

¹⁶ JAR měla celkem tři možnosti, jak by mohla být v rámci GATT klasifikována. Mohla si ponechat status rozvinuté ekonomiky nebo si mohla nechat hodnocení snížit. Buď by se mohla nechat zařadit do skupiny rozvojových zemí, anebo do prostřední kategorie zemí v tranzici (Holland 1995a: 159).

se z tohoto důvodu obávaly, že produkty z JAR by byly významně konkurenceschopnější než ty ze zbylých zemí AKP. Proti plnému začlenění JAR do smlouvy z Lomé argumentovaly tím, že velmi otevřený trh by mohl mít negativní dopady na chod jejich vlastních hospodářství (Margaritis 2012: 766). Obzvláště země přistoupivší v 80. letech byly vůči JAR naladěny spíše negativně, a i v pozdějších jednáních zpozdily vstup obchodní dohody v platnost kvůli specifickým geografickým označením (Lemon 2000: 455; Craven, Mather 2001: 313-5; Smis, Kingah 2014: 797). Právě zemědělská politika byla oblastí, kde se členské země EU obávaly největších dopadů.

I s ohledem na partnerské země ze skupiny AKP panovaly obavy z negativních dopadů plného začlenění JAR do provizí smlouvy z Lomé. Podle předpokladů by se JAR podílela na celkovém vývozu zemí AKP do EU asi z jedné třetiny. Došlo by tak pravděpodobně k významnému upozadění řady méně rozvinutých států. JAR zároveň měla, a doposud má, vůči velkému množství AKP zemí velkou komparativní výhodu, především pak v rozvinutosti infrastruktury a telekomunikační sítě (Holland 1995a: 167-8; Smis, Kingah 2014: 795). Jelikož bylo potřeba, aby případné začlenění JAR do Lomé odsouhlasily všechny zúčastněné země, nedá se na základě výše zmíněných informací předpokládat, že by k tomu došlo, i kdyby EU s touto možností souhlasila (Holland 1995b: 278).

Mezi další možnostmi, jak by mohla být vzájemná obchodní vazba nastavena, bylo aplikování doložky nejvyšších výhod nebo začlenění JAR do Generalized System of Preferences. Ani o jedné z těchto variant se však nijak vážněji neuvažovalo (Holland 1995a: 163-5). Při hledání výsledného rámce pro vzájemné vztahy bylo potřeba zohlednit, že JAR je „...především africká země, a ne nějaká geograficky dislokovaná součást západního světa.“ (Holland 1995a: 174; Holland 1995b: 271; přeloženo autorkou). Jinými slovy bylo potřeba vzít v potaz, že JAR je africkou zemí, jejímiž primárními odbytišti jsou trhy rozvojových zemí v Africe.

Výslednou variantou nastavení vzájemných vztahů se stala kombinace částečné¹⁷ účasti na smlouvě z Lomé a samostatná bilaterální dohoda o volném obchodu, známá jako

¹⁷ Zdroje se v pojmenování formy účasti JAR na smlouvě z Lomé rozcházejí. Někteří autoři o něm hovoří jako o asociovaném, jiní naopak jako o kvalifikovaném členství. Pro tuto práci je primárně důležité, že tato forma nedovolovala JAR účast na obchodních provizích dohody a na rozvojové politice (Seddon 1995: 587; Margaritis 2012: 767). JAR se však směla podílet na chodu spolupráce ve vzájemných institucích a směla se zapojit do přidělování veřejných zakázek v rámci Evropského rozvojového fondu (Lemon 2000:

Trade, Development and Cooperation Agreement (TDCA). Diplomatickou pozici pro vyjednávání představila EU svým jihoafrickým partnerům v lednu 1997. Vyjednávání byla ukončena po více než dvou letech v březnu 1999. V říjnu téhož roku byla dohoda podepsána a předložena WTO ke schválení (Akinkugbe 2000: 97; Lemon 2000: 455; Smis, Kingah 2014: 794, 797; Masters 2014: 5). V platnost vstoupila v lednu 2000 (Margaritis 2012: 767-8).

Cílem podepsané dohody byl vznik zóny volného obchodu zajišťující lepší přístup na trhy pro obě zúčastněné strany (TDCA 1999: 6; Margaritis 2012: 768; Smis, Kingah 2014: 794). Na konci dojednaných přechodných období měla JAR liberalizovat přístup na svůj trh pro 81 % zemědělských produktů EU a 86,5 % průmyslových. V obráceném směru se měla liberalizace týkat 61,4 % zemědělských a 99,98 % průmyslových výrobků. V oblastech, kde nedošlo k liberalizaci, EU velmi často umožnila JAR vývoz produktů v rámci bezcelních kvót (Akinkugbe 2000: 97; Strategické partnerství 2006: 5; Smis, Kingah 2014: 798). Kromě obchodu se zbožím se dohoda týká liberalizace obchodu se službami a volného pohybu kapitálu (TDCA 1999: 6).

Vedle obchodu řeší TDCA také otázky rozvojové spolupráce. Ta se má dle jejího článku 65 odehrávat „...v kontextu politického dialogu a partnerství...“ (TDCA 1999: 23; přeloženo autorkou). Mezi tři hlavní priority patří začlenění JAR do světové ekonomiky včetně podpory celkového ekonomického rozvoje země, sociální otázky v environmentálním kontextu a podpora demokratizace, lidských práv, veřejné správy a občanské společnosti (TDCA 1999: 23; Smis, Kingah 2014: 798). Třetí prioritní oblast je s ohledem na minulost JAR obzvláště důležitá. Podpora ze strany EU se nejčastěji týká sociální spravedlnosti, svobody shromažďování, rovnosti pohlaví a práv pracovníků. Na tyto oblasti se však neomezuje (Margaritis 2012: 768). Smlouva také ustavila tzv. *Cooperation Council*, která měla zajistit bezproblémové fungování spolupráce. Pravomoci této Rady měly být dohodnuty na základě dalších jednání obou stran (TDCA 1999: 29; Smis, Kingah 2014: 799).

Přínos TDCA není snadné vyhodnotit. Jedním z důvodů je i fakt, že již před vstupem smlouvy v platnost byl přístup na trh EU pro velké množství jihoafrických produktů bezcelní (Seddon 1995: 586; Lemon 2000: 455). Autoři tudíž nepředpokládají závratné ekonomické přínosy plynoucí z liberalizace bilaterálního obchodu. Smlouva

455). Země AKP si od účasti JAR v institucích slibovaly především posílení vyjednávací pozice ve vztahu k EU.

však poskytuje i určitou formu jistoty a stability exportu na evropský trh. Je pravděpodobné, že tento aspekt je pro jihoafrické obchodníky důležitý. Helly k hodnocení dodává, že je komplikováno i dlouhými přechodnými obdobími, které si obě strany vyjednaly. Z tohoto důvodu vstoupila všechna opatření plně v platnost až v roce 2012 (Helly 2012: 4). Vyhodnocování ekonomických přínosů smlouvy je tak vzhledem ke krátkému odstupu velmi složité. Smis a Kingah patří naopak k autorům, kteří vidí v TDCA pozitivní krok. Uznávají dopady ekonomické krize, která pozitivní vliv dohody omezila, tvrdí však, že v dlouhodobém kontextu TDCA jak obchodu, tak investicím pomáhá (Smis, Kingah 2014: 802).

Druhou významnou smlouvou uzavřenou mezi oběma partnery, která se neomezuje pouze na obchod nebo jinou specifickou oblast spolupráce, je dohoda o *Strategickém partnerství* z roku 2006. Dohoda byla v květnu následujícího roku podpořena *Společným akčním plánem* (EEAS 2017). Dohoda o strategickém partnerství ve svém textu vyzdvihuje pokrok, kterého JAR v letech 1994-2006 dosáhla. Zdůrazňuje však, že vzhledem k tomuto pokroku je potřeba, aby se její vzájemný vztah s EU prohloubil tak, aby reflektoval novou pozici JAR. Text se dotýká také tří hlavních oblastí problémů, kterým JAR v současnosti čelí – vysoké míry populace nakažené HIV/AIDS, velmi vysoké úrovně kriminality včetně organizovaného zločinu a environmentálních problémů plynoucích především z charakteru zemědělského sektoru (Strategické partnerství 2006: 3).

Strategické partnerství obou aktérů si klade za cíl posílení dosavadní spolupráce, větší sblížení všech zúčastněných jednotek a posun od „...*politického dialogu ke strategické politické spolupráci*...“ (Strategické partnerství 2006: 6; přeloženo autorkou; Společný akční plán 2007: 2). Kromě rozvoje politické spolupráce definuje dohoda další tři všeobecné cíle. Jedná se o další rozvoj obchodu, především v souvislosti s harmonizací obchodních režimů a s netarifními obchodními překážkami, regionální politiku JAR za účelem snížení nerovností v rozvoji jednotlivých regionů a provincií, a otázky rozvojové spolupráce v rozpočtovém období 2007-13 (Strategické partnerství 2006: 7-8; Hess 2012: 4; Margaritis 2012: 768). Společný akční plán s ohledem na praktickou rovinu dále rozvíjí text Strategického partnerství. Specifikuje především jednotlivé kroky, které mají oba partneři učinit za účelem naplnění cílů stanovených v textu Strategického partnerství (Společný akční plán 2007: 3-7; Helly 2012: 2).

Podobně jako u TDCA je hodnocení vlivu Strategického partnerství v praxi poměrně složité. V politické rovině je však možné vysledovat zintenzivnění spolupráce

jak v rámci Rady zavedené TDCA, tak v řadě dalších formátů. Nejviditelnější jsou v tomto kontextu summity na úrovni hlav států a vlád všech zúčastněných zemí a ministerská setkání (EEAS 2017).

Předchozí stránky stručně shrnují vývoj vzájemných vztahů EU a JAR z historického hlediska. Ukazují, jak se z pomalých začátků charakterizovaných především deklaracemi proti apartheidu stalo jedno z deseti strategických partnerství EU. Především na prvních dvou obdobích je vidět snaha ES/EU prosazovat normy demokracie, lidských práv a vlády práva. Je také možné vysledovat postupně se normalizující vzájemné vztahy. Od vazby vytvořené uvalením sankcí se vztahy postupně transformovaly až do dnešní podoby, kdy jsou si aktéři rovnocennými partnery. Následující kapitola předkládané práce analyzuje do větší hloubky některé oblasti spolupráce zmíněné v této části textu.

4. Nejdůležitější oblasti spolupráce EU a JAR

Text předchozí kapitoly naznačil, že vzájemné vztahy EU a JAR jsou velmi komplexní, zahrnující celou řadu oblastí od obchodu po kulturní výměnu. Od úspěšně dosažené změny politického režimu v JAR platí, že nejdůležitějším tématem ve vzájemných vztazích je obchodní spolupráce, následována rozvojevou pomocí. V současnosti se zároveň nejedná pouze o obchod se zbožím, ale i se službami. S tím souvisí také postupná liberalizace kapitálu a významnou roli hrají přímé zahraniční investice. Obchod je zároveň využíván jako nástroj na podporu dalšího socioekonomického rozvoje JAR (Gibb 2003: 887). Je tudíž velmi nepravděpodobné, že by byl někdy coby klíčové téma nahrazen nějakým jiným. V současnosti se však vyskytuje řada dalších odvětví, která si zaslouží pozornost. Jedná se především o rozvojevou spolupráci, oblast vědy, technologií a výzkumu, energetiku nebo dopravu a infrastrukturu. Ve skutečnosti neexistuje téma, kterého by se vzájemná spolupráce EU a JAR netýkala.

Jasným příkladem je TDCA, jež pokrývá celou škálu oblastí (TDCA 1999: 15-23; EEAS 2017), jimž se zde však není možné z časových ani obsahových důvodů věnovat. Autorka se rozhodla pro bližší představení a analýzu zvolit rozvojevou pomoc a spolupráci ve vědě, výzkumu a rozvoji technologií. Rozvojová pomoc souvisí s pozicí EU coby největšího světového poskytovatele rozvojové pomoci. Věda a výzkum mohou, stejně jako obchod, být s rozvojem konkrétní země velmi úzce propojeny. Zároveň není možné vyloučit, že EU a JAR se rozhodnou v obou oblastech spolupracovat nejen za účelem podpory rozvoje JAR, ale také ve snaze podpořit zlepšování situace v dalších, ještě méně rozvinutých, zemích.

Kromě dohody TDCA a textu Strategického partnerství a Společného akčního plánu existuje ještě několik dalších dohod, které vzájemnou spolupráci obou aktérů v jednotlivých oblastech upravují. V obchodě se jedná o dohodu v oblasti vína, alkoholických nápojů a rybářské politiky. Tyto dokumenty dále rozvíjí provize obsažené již v textu TDCA. Především v oblasti vinařství bylo nutné dodatkovou smlouvou reagovat na obavy evropských producentů vína. Kromě obchodních smluv je důležitá především *Dohoda o vědecké a technologické spolupráci z roku 1997* (Smis, Kingah 2014: 794). Jedná se o jeden z nejstarších dokumentů uzavřených mezi oběma partnery. Potvrzuje mj. fakt, že se ve vztahu mezi EU a JAR jednalo od počátku o více než o pouhé posílení vzájemné obchodní výměny.

Tato kapitola předkládané diplomové práce hlouběji analyzuje nejvýznamnější oblasti spolupráce EU a JAR. Jejím cílem je identifikovat možné výhody, které z partnerství s EU mohou pro JAR plynout. Tyto výhody je možné interpretovat jako zdroje motivace JAR pro postupné prohlubování kooperace do dalších oblastí. Pohledem EU jsou výhody plynoucí jejím partnerům zdroji její atraktivity, a tudíž možnými zdroji její *soft power*. Text této kapitoly je rozčleněn do dvou menších částí. První samostatná podkapitola se věnuje obchodní spolupráci. Obchod je stále zdaleka nejvýznamnější oblasti vzájemných vztahů a zaslouží si nejpodrobnější analýzu. Druhá část ve svých jednotlivých oddílech zkoumá další tematické oblasti spolupráce. Jedná se o rozvojovou politiku EU vůči JAR¹⁸ a spolupráci ve vědě a výzkumu.

4.1. Obchodní vztahy EU a JAR

Význam obchodu pro vzájemné vztahy EU a JAR je nepopiratelný. Už jenom počáteční vyjednávání o nastavení obchodního rámce popsané v předchozí kapitole ukazuje, jak důležité téma obchod od počátku představoval. Většina textu TDCA se věnuje buďto přímo obchodu nebo s ním souvisejícím tématům (TDCA 1999: 5-23). Podpora dalšího rozvoje obchodu je také jednou ze čtyř klíčových oblastí definovaných v textu Strategického partnerství (Strategické partnerství 2006: 7). Tato podkapitola je za účelem větší přehlednosti rozdělena na dvě menší části. Ačkoliv se obě věnují obchodním vztahům po celou dobu spolupráce EU a JAR, je mezi nimi určitý rozdíl. První oddíl analyzuje a charakterizuje vzájemný obchod obecně v kontextu jeho vymezení v jednotlivých dohodách, kdežto druhá část se věnuje jeho konkrétnímu vývoji do roku 2013 s ohledem na jeho objem a jednotlivé obchodované komodity. Hodnotí také význam vzájemného obchodu pro oba aktéry z hlediska jeho podílu na celkovém obchodu obou zúčastněných stran. Tato kapitola nezohledňuje plánované změny v souvislosti se smlouvou z Cotonou a EPAs. Proměněným vzájemných vztahů v jejich kontextu se věnuje podrobněji následující kapitola.

¹⁸ V souvislosti s rozvojovou politikou je také možné analyzovat spolupráci obou aktérů coby dárců rozvojové pomoci. Tento pohled však neodpovídá náplni této kapitoly. Spolu s další možnou oblastí spolupráce vůči méně rozvinutým zemím (podpora rozvoje míru a demokracie v Africe) se tomuto tématu věnuje poslední obsahová kapitola této diplomové práce zaměřená na možný budoucí vývoj vzájemných vztahů.

4.1.1. Klíčové charakteristiky vzájemného obchodu EU a JAR

Po rozhodnutí, že se JAR nezapojí do obchodních provizí smlouvy z Lomé, začaly být vzájemné obchodní vztahy cíleny na vznik zóny volného obchodu, která by vedla k liberalizaci většiny vzájemného obchodu jak v průmyslu, tak zemědělství (Lemon 2000: 455; Seddon 2000: 585; Margaritis 2012: 768; Smis, Kingah 2014: 793-4). Text TDCA předpokládal, že dojde k liberalizaci přístupu na evropský trh pro 61,4 % jihoafrických zemědělských produktů a 99,98 % průmyslových. JAR měla naopak liberalizovat přístup na trh pro 81 % zemědělských produktů EU a 86,5 % průmyslových (Akinkugbe 2000: 97; Smis, Kingah 2014: 798). Obě strany měly možnost určit si v konkrétních oblastech přechodná období s maximálním trváním 12 let na straně JAR. Maximální přechodné období na straně EU bylo o dva roky kratší.

Při pohledu na procenta liberalizovaného obchodu jsou na první pohled patrné dvě disparity. První je poměrně omezená liberalizace obchodu pro zemědělské produkty pocházející z JAR. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je v tomto případě společná zemědělská politika EU. Vzhledem k úrovni vývoje JAR je oprávněné se domnívat, že měly země EU obavu z vysoké konkurenceschopných jihoafrických zemědělských produktů, které by znamenaly pokles odbytu těch evropských. TDCA v souvislosti se zemědělstvím obsahuje určitou brzdu pro případ ohrožení citlivého zemědělského odvětví jednoho nebo druhého partnera. Článek 16 umožňuje učinit kroky, které by v co nejkratším termínu zamezily co nejvyšší možné způsobené škodě (TDCA 1999: 11). Rozhodování v tomto případě přísluší společné Radě.

Druhou nerovností je rozdíl mezi liberalizací v průmyslových produktech. Je pravděpodobné, že EU v tomto případě přistoupila na stejná opatření jako u jiných méně rozvinutých partnerů a umožnila JAR chránit svá citlivá odvětví sníženou nebo nulovou liberalizací. Jedná se o jedno z možných rozvojových opatření použitelných v rámci společné obchodní politiky. EU tímto krokem umožňuje partnerským zemím ochránit některá svá výrobní odvětví do doby, než budou dostatečně konkurenceschopná, aby obstála ve srovnání s produkty z nejvyspělejších světových ekonomik (Smis, Kingah 2014: 798). TDCA v této souvislosti zohledňuje fakt, že JAR nikdy nebyla jenom rozvojovou zemí a obsahuje opatření na ochranu citlivých sektorů obou zúčastněných stran (TDCA 1999: 12-4).

Vzhledem k velmi specifickému statusu jihoafrické ekonomiky se EU rozhodla používat spolupráci v ekonomických otázkách i jako formu rozvojové pomoci. V textu TDCA je tento záměr identifikovatelný v podobě konkrétních cílů spolupráce

v ekonomických oblastech. EU se zavazuje k podpoře restrukturalizace a modernizace jihoafrického průmyslu, podpoře a ochraně domácích i zahraničních investic nebo k pomoci se získáváním přístupu k veřejným zakázkám na svém trhu (TDCA 1999: 17-20). Cílem těchto provizí TDCA je podpora rozvoje jihoafrické ekonomiky, aby v co nejkratší době naplnila svůj potenciál a stala se plně konkurenceschopnou ve světové ekonomice.

Již bylo zmíněno, že EU a JAR uzavřely mimo rámec TDCA další obchodní dohody, které dále rozvíjí spolupráci v některých oblastech. TDCA předpokládala vznik specifické smlouvy pro rybářskou politiku a tomuto tématu se nevěnovala (TDCA 1999: 22). Dodatkové smlouvy o víně a alkoholických nápojích vznikly mj. za účelem předcházení obchodním střetům. Již v době jejího vyjednávání se vyskytly problémy s geografickým označením některých produktů. Jednalo se především o pojmy *sherry*, *portské*, *grapa* a *ouzo*, kvůli kterým jihoevropské státy vedené Španělskem několik měsíců blokovaly finální dojednání smlouvy a odkládaly její vstup v platnost (Lemon 2000: 455; Smis, Kingah 2014: 797). Kromě otázky specifických geografických názvů řeší obě smlouvy i otázky exportní a importní certifikace nebo, v případě vína, standardizaci některých procesů výroby (Dohoda o obchodu s alkoholickými nápoji 2002; Dohoda o obchodu s vínem 2002).

Kromě obchodu se zbožím se obchodní spolupráce týká také služeb. Od vstupu TDCA v platnost mají obě strany právo zakládat a poskytovat služby na území partnera. Článek 30 jim dává také možnost liberalizovat služby hlouběji, než je svoboda zakládání a poskytování. Pokud by se EU i JAR k takovému kroku rozhodly, zodpovědnost za řízení procesu další liberalizace by připadla společné Radě (TDCA 1999: 14).

4.1.2. Vývoj objemu vzájemného obchodu v letech 1994-2013

Od okamžiku navázání obchodní spolupráce se EU velmi rychle stala nejdůležitějším obchodním partnerem JAR. Již během 90. let šlo přibližně 40 % jihoafrického exportu do EU. Z EU dovážela JAR téměř jednu třetinu svého celkového importu. Na investicích se EU podílela z 50 % (Lemon 2000: 454; Smis, Kingah 2014: 793). Význam pro EU však byl mnohem nižší. Na celkovém dovozu na evropský trh se JAR podílela asi 1,3 %. Naopak do JAR směřovalo 1,8 % z veškerého vývozu EU (Lemon 2000: 454).

Obchodní vztahy JAR byly podobně jako u ostatních afrických států dlouhodobě zaměřeny na vývoz primárních surovin. Na počátku 90. let byla země z 60 % závislá na vývozu minerálů. Celých 30 % ze všech minerálů představoval vývoz zlata. Zbýlých

40 % exportu obstarávaly zpracované materiály nebo produkty zpracovatelského potravinářského průmyslu. Zemědělství tvořilo minimální podíl (Lemon 2000: 454). Ačkoliv došlo ve srovnání s počátkem 80. let ke snížení závislosti na exportu primárních surovin o přibližně 15 %, rozvoj diverzifikace ekonomiky a tím i vyvážených produktů byl poměrně pomalý. Ještě na konci 90. let export drahých kamenů, minerálních paliv a rud reprezentoval přibližně polovinu celkového exportu země (Akinkugbe 2000: 99-100).

Oficiální zdroje EU jsou však s ohledem na vývoj od přelomu tisíciletí velmi optimistické a chválí JAR za postupnou rostoucí diverzifikaci své ekonomiky. V posledních letech je patrný čím dál větší odklon od primárních komodit směrem k polo-zpracovaným a zpracovaným produktům. Minerály a paliva jsou ve stále větší míře doplňována stroji a dopravními prostředky (Stoneman, Thompson 2007: 229; Evropská komise 2017c). V roce 2001 představovaly různé varianty primárních surovin přes 40 % jihoafrického exportu, ale na stále prominentnější místa nejobchodovanějších produktů se dostávají produkty strojního průmyslu. Na přelomu tisíciletí pocházelo téměř 40 % evropského dovozu v oblastech strojů a dopravních prostředků z JAR (Evropská komise 2002: 60). Celkový podíl JAR na dovozu do EU byl 1,56 %.

Objem vzájemného obchodu měl i v době finanční krize roku 2008 dlouhodobě rostoucí tendenci. Nárůst mezi lety 2004-12 byl dle údajů Rady 128 %. V roce 2012 představoval vývoz do EU 17,6 % veškerého jihoafrického exportu, což z EU a jejích členských zemí činí dlouhodobě největší vývozní destinaci. Převáděno na skutečnou hodnotu dosáhl vývoz zboží do EU v roce 2012 objemu 47,1 miliardy eur. Ještě větší podíl zaujímá ve vztahu k EU import. Z celkového dovozu JAR představoval v roce 2012 téměř 25 % (Rada EU 2017: 2). Samostatnou složkou jsou služby, které roku 2011 dosáhly objemu 11,6 miliardy eur. Celkově byla JAR v těchto letech sedmá největší obchodní partnerkou EU (tamtéž: 2).

Z opačného pohledu jsou poměry dlouhodobě významně nižší. Evropský export do JAR osciloval v letech 2002-13 okolo 1,5 % celkového vývozu. Import z JAR se až do roku 2009 držel na podobných hodnotách. Mezi lety 2009 a 2013 však došlo k poklesu z 1,6 % v roce 2009 na 0,9 % v roce 2013 (Eurostat 2016: 5). Pravděpodobným vysvětlením tohoto vývoje je narůstající podíl dalších odbytišť na exportu JAR. Nové možnosti pro obchodní výměnu se otevírají nejen v Africe, kde postupně posilují národní hospodářství jednotlivých států. V posledních letech se rozvíjí partnerství afrických zemí s podobně rozvinutými asijskými ekonomikami, mezi nimiž si přední pozici dlouhodobě

drží Čína. Tato partnerství obvykle nepřináší takové výhody pro propojení obchodu s rozvojem jako vztah s aktéry typu EU. Pro řadu zemí jsou však přijatelnější z politického hlediska.

Oba oddíly této podkapitoly jasně ukazují, že obchod je velmi důležitou a smlouvami detailně upravenou složkou vzájemné spolupráce. Ačkoliv by představená data mohla naznačovat, že z obchodní výměny těží především JAR, i na straně EU je možné identifikovat benefity. Vzhledem k dokončené liberalizaci obchodu v rámci TDCA představuje JAR pro EU velmi výhodného partnera pro dovoz primárních surovin. Navzdory poklesu jejich významu na celkové obchodní výměně stále hrají důležitou roli. Zároveň se dá předpokládat, že úroveň politické vyspělosti JAR poskytuje záruku dodržování základních etických a humanitárních norem při jejich produkci. Byl také zmíněn význam dovozu v oblasti strojího a dopravního průmyslu.

Současně však platí, že větší množství výhod ze spolupráce plyne pro JAR. Přínosy vychází nejen z větší liberalizace obchodu ze strany EU (Rada EU 2017: 2). Je pravděpodobné, že JAR má větší šanci získat odbytiště pro komplikovanější, a ve srovnání s rozvojovými zeměmi často dražší, produkty na vysoce rozvinutém trhu EU, než na méně rozvinutých trzích zemí globálního jihu. Velkým předpokládaným benefitem je také stabilita evropského trhu a politiky EU celkově. V porovnání s řadou turbulentních afrických zemí to znamená alespoň určitou úroveň jistoty odbytu.

4.2. Spolupráce v dalších oblastech

Již bylo zmíněno, že se vzájemná spolupráce EU a JAR se neomezuje pouze na obchod. EU dlouhodobě působí také jako významný poskytovatel rozvojové pomoci. Zároveň v řadě oblastí funguje coby partner pomáhající svému méně úspěšnému kolegovi s rozvojem těch oblastí, které jsou pro fungování státu klíčové. Kromě oblastí, kterým se věnuje tato podkapitola, se jedná např. o rozvoj dopravy a infrastruktury, poštovních služeb a telekomunikací nebo sociálních a zdravotních služeb (TDCA 1999). Spolupráci ve všech oblastech prolíná jeden specifický faktor. Je jím dlouhodobý důraz na zapojení občanské společnosti, tradiční ještě z doby před přechodem k demokracii (EEAS 2017). Tato podkapitola je pro přehlednost rozdělena na dvě menší části. První představuje nejdůležitější aspekty rozvojové politiky EU ve vztahu k JAR, druhá základní charakteristiky spolupráce v oblasti vědy, výzkumu a technologií.

4.2.1. Rozvojová spolupráce

EU začala poskytovat rozvojovou pomoc JAR jako celku po volbách v dubnu 1994. Od té doby až do roku 2013 poskytla v nezměrné řadě oblastí pomoc v objemu 2,6 miliardy eur (EU 2016a; EEAS 2017). Od vstupu TDCA v platnost jsou veškeré provize týkající se rozvojové pomoci součástí jejího textu (TDCA 1999: 23-26). Po bližším zkoumání oficiálních zdrojů EU je poskytování rozvojové pomoci možné rozdělit na tři etapy, z nichž roky 1994-2013 obsahují druhou a třetí. První etapa je úzce propojená s prvními dvěma obdobími vzájemných vztahů představených v kapitole 3. ES/EU sice během let 1986-94 finančně podporovala pouze iniciativy zaměřené na nenásilný boj proti apartheidu, ale ve svých dokumentech tyto aktivity klasifikovala jako rozvojovou pomoc. Podpora více než 700 projektům dosáhla v tomto období objemu 450 milionů ecu (EU 2016a).

Druhá etapa odpovídá letům 1994-9. Od roku 1994 byla JAR poskytována rozvojová pomoc prostřednictvím tzv. *European Programme for Reconstruction and Development* (EPRD; Gibb 2013: 887). První fungoval pouze krátkodobě, v roce 1994, druhý pak v letech 1995-9. EPRD se v prvním roce zaměřil na nejpalčivější oblasti, s nimiž se JAR musela okamžitě po změně režimu vypořádat. Jednalo se především o boj s chudobou a aktivity podporující rozvoj ekonomiky. Program v té době cílil na ty regiony, kde byla situace nejzávažnější. Druhé programové období EPRD už se věnovalo podpoře rozvoje v širším měřítku. Bylo zaměřeno na rozvoj vzdělání, vodní infrastruktury nebo dostupnost zdravotních služeb. Klíčovým tématem tohoto období byla i podpora velmi křehké demokracie (EU 2016a). Přibližný roční objem poskytnutých finančních prostředků byl v letech 1994-9 130 milionů eur (Strategické partnerství 2006: 5).

Od roku 2000 se financování rozvojové politiky plánovacími obdobími přizpůsobilo víceletým finančním rámcům. TDCA zavedla tzv. *Multiannual Indicative Programmes* (MIPs), které jsou schvalovány na počátku každého finančního období. Ačkoliv došlo k úpravě jejich názvu, stále jsou součástí EPRD a finanční zdroje plynou z evropského rozpočtu. Účelem jednotlivých MIPs je identifikovat klíčové priority spolupráce, kterým se oba partneři chtějí v daných letech věnovat. Zahrnují také jejich předpokládaný podíl na celkovém objemu finančních prostředků. V letech 2000-6 poskytla EU JAR v rámci rozvojové politiky 886 milionů eur, v následujícím období 2007-13 ještě o téměř 100 milionů eur více (MIP 2007: 1; EU 2016a). Jednotlivé MIPs svým obsahem reagují na vývoj ekonomické a sociální situace v JAR.

V období 2000-6 byl klíčovým tématem boj proti chudobě se zohledněním původně znevýhodněných skupin obyvatel. Specifikem tohoto období bylo propojení boje proti chudobě s odpovídajícím Rozvojovým cílem tisíciletí agendy OSN (Regulace 1726/2000: 2). Největší podíl finančních prostředků však směřoval na podporu rozvoje soukromého sektoru, který měl podpořit růst ekonomiky JAR. Boj proti chudobě není v přehledu finančních výdajů nikde explicitně zmíněn (MIP 2007: 26-8). Dá se pouze předpokládat, že byl nedílnou součástí většiny socioekonomických oblastí a zdrojů putujících do nejchudších regionů a provincií.

V období 2007-2013 byl největší podíl finančních prostředků přisouzen podpoře zaměstnanosti obyvatel JAR – 35-45 % z celého balíku peněz. Druhou nejvíce financovanou prioritou byl capacity building pro zajištění dodávek služeb a sociální koheze – měl obsáhnout mezi 30 a 40 % veškerých prostředků¹⁹ (tamtéž: 7). Předpokládané podíly v dalších oblastech byly nesrovnatelně menší. Vzhledem k faktu, že jsou finanční prostředky poskytovány formou grantů na konkrétní projekty, není MIP 2007-2013 doposud uzavřen a plně vyhodnocen. Některé projekty financované v rámci tohoto programu ještě nebyly ukončeny (EU 2016a).

Předchozí odstavce naznačují, že ačkoliv JAR nepatří mezi LDCs a není ani typickou rozvojovou zemí, stále do ní proudí velké množství finančních prostředků v rámci rozvojové pomoci. EU a její členské státy reprezentují asi 70 % veškeré rozvojové asistence poskytnuté JAR. Ve srovnání s jihoafrickým rozpočtem a HDP však poskytnuté zdroje nejsou příliš vysoké. Na přelomu finančních perspektiv v letech 2006-7 představovaly přibližně 1,3 % rozpočtu JAR a 0,3 % celkového HDP (Strategické partnerství 2006: 5; Masters 2014: 5). Tento fakt je způsoben poměrně velkou výkonností ekonomiky JAR, která by i bez poskytnuté pomoci byla zcela soběstačná. Dá se proto předpokládat, že finanční prostředky poskytnuté z EU v rámci rozvojové pomoci představují atraktivní doplnění běžné bilaterální obchodní spolupráce. Nabízí se tedy závěr, že rozvojová politika patří k poměrně velkým lákadlům spolupráce s EU a slouží jako motivace JAR pro udržování vzájemných vztahů na přinejmenším stejné úrovni.

¹⁹ Předpoklad výdajů pro jednotlivé skupiny se v praxi poměrně významně lišil. Fact sheet o rozvojové politice, který vydalo stálé zastoupení Evropské komise v JAR, uvádí, že největší objem finančních prostředků – více než 50 % - směřovalo do oblasti capacity buildingu pro zajištění služeb a sociální koheze. Podpoře zaměstnanosti, která měla podle původních plánů obsahovat největší složku, byla nakonec přisouzena přibližně jedna třetina celkových zdrojů. Podíly u ostatních oblastí zůstaly prakticky beze změny (EU 2016a).

4.2.2. Věda, technologie a výzkum

Spolupráce v otázkách vědy, technologií a výzkumu patří v současném světě k nejdůležitějším oblastem podporujícím ekonomický a sociální rozvoj jednotlivých států. EU i JAR potvrdily, že jsou si tohoto faktu vědomy již v listopadu roku 1997, kdy mezi sebou uzavřely *Dohodu o vědecké a technologické spolupráci*. TDCA její existenci plně zohlednila a ve své sekci věnované vědě a technologiím se pouze odkazuje na její text (TDCA 1999: 26). Stejně jako v případě obchodní spolupráce se EU i u vědy snaží klást důraz na její důsledné propojení s rozvojem (Hugo-Hamman 1997). Za tímto účelem vznikla řada projektů, např. *Inovace pro snižování chudoby*. Mnoho jihoafrických vědeckých institucí je také zapojeno do programu Erasmus Mundus, který umožňuje nejen výměnu vědeckých pracovníků, ale i studentů od magisterských programů výše (EU 2016b).

Dohoda o spolupráci v oblasti vědy vstoupila v platnost v době, kdy měla EU již tři roky spuštěný tzv. *Fourth Framework Programme*. Jednalo se o rámec pro spolupráci v otázkách vědy a výzkumu dostupný také jednotlivým partnerům EU. Čtvrtý program sice vypršel v roce 1998, dohoda s tím však počítala (Dohoda o vědecké a technologické spolupráci 1997: 27; Hugo-Hamman 1997). Ačkoliv byla původně uzavřena právě na období platnosti tohoto rámce, obsahuje revizní klauzuli, která umožňuje její obnovování. Stačí k tomu dohoda obou partnerů. (Dohoda o vědecké a technologické spolupráci 1997: 28). Její obnovování není zároveň nijak svázáno s výše zmíněnými rámci. Je možné ji obnovit pro jakoukoliv formu spolupráce, na níž se obě strany dohodnou.

Smlouva byla pravidelně obnovována tak, aby vždy platila po dobu konkrétního rámcového programu. Ty, podobně jako rozvojová politika, jsou v současnosti svým programovacím obdobím sladěny s víceletými rozpočtovými rámci. Poslední, v pořadí sedmý, ukončený program byl platný v letech 2007-13 (EUR-Lex 2008; EUR-Lex 2010). Během jeho fungování se JAR stala pátým největším partnerem EU v oblasti vědy a technologií. Objemem spolupráce ji předčily pouze technologické velmoci Rusko, USA, Čína a Indie. Během sedmi let se jihoafrická výzkumná zařízení a vědci podíleli na více než 200 projektech v celkové hodnotě přes 37 milionů eur. Zároveň probíhala velmi intenzivní mobilita vědců. Výměnného pobytu v EU se v tomto období zúčastnilo 470 jihoafrických vědeckých pracovníků a pracovníc (EU 2016b). Tematicky byla spolupráce zaměřena na výzkum v oblasti zemědělství, biotechnologií a potravin s ohledem na zdraví obyvatel a životní prostředí. Samostatnou kapitolou byly informační

technologie. Sedmý rámec pro spolupráci nahradil pro finanční perspektivu 2014-2020 tzv. *Horizon 2020* (EEAS 2017). Spolupráce v tomto programovém období je stručně představena v poslední kapitole této práce.

Podíváme-li se na tuto spolupráci čistě optikou výhod plynoucích pro JAR, na první pohled jich je viditelná celá řada. Logickým přínosem je přístup k různým typům zdrojů. EU nejenže financuje v JAR projekty nebo umožňuje výměnné pobyty a sdílení znalostí, poskytuje také možnost využívání jejích vědeckých a technologických zařízení, s výjimkou těch nukleárních. V tomto ohledu je spolupráce EU a JAR velmi specifická a ve srovnání s ostatními partnery hlubší. Od počátku měli jihoafričtí vědci neomezený přístup do všech nejaderných zařízení a ke všem technologiím provozovaným EU a jejími členskými státy. Žádný z dalších partnerů v té době neměl s EU tak otevřenou vědeckou spolupráci (Hugo-Hamman 1997).

Kromě dostupného velkého množství zdrojů znamená spolupráce také zdroje ušetřené. JAR může těžit ze situace, kdy nemusí investovat do výzkumu v oblastech, kde již v EU výzkum proběhl. Může přijmout výsledky evropské práce a stavět na nich. Velkým přínosem je také přizpůsobování se JAR evropským technickým standardům. EU dlouhodobě patří ke klíčovým aktérům určujícím technické a jiné standardy ve světové ekonomice (McGuire, Lindeque 2010: 1337-8). Pokud tedy JAR úzce spolupracuje s EU, splňují i její produkty evropské standardy, což je činí přijatelnými a konkurenceschopnými na většině světových trhů (Hugo-Hamman 1997).

Analýza oblastí spolupráce v podkapitole 4.2. naznačuje, že i mimo obchodní vztahy má EU JAR co nabídnout. Ať už se jedná o finanční prostředky poskytnuté z rozvojové politiky²⁰ nebo benefity plynoucí ze spolupráce v oblasti vědy, výzkumu a technologií, je nezpochybnitelné, že EU je pro JAR stále velmi atraktivním partnerem. Dá se tedy předpokládat, že to není pouze velikost jejího jednotného vnitřního trhu, co posiluje *soft power* EU a dělá z ní jednoho z nevlivnějších aktérů světové politiky.

Tato kapitola ukazuje na třech nejvýznamnějších oblastech spolupráce možné výhody, jaké pro JAR ze vztahu s EU plynou. Nesmí být opomenut fakt, že většina oblastí z časových i obsahových důvodů zkoumána nebyla. Pokud i ostatní oblasti spolupráce přináší JAR podobné výhody, jako ty zmíněné výše, je zcela oprávněné tvrdit, že vztahy s EU jsou pro JAR velmi atraktivní. Zároveň by JAR bez EU v řadě aspektů

²⁰ Prostředky pro období 2014-2020 v porovnání s předchozími finančními perspektivami významně poklesly. Více k současnému nastavení rozvojové politiky poslední kapitola této diplomové práce.

pravděpodobně trátila, a jsou to tedy právě přínosy, které EU přináší, co JAR k udržování a posilování spolupráce motivuje.

Poslední kapitola této diplomové práce se věnuje změnám v nastavení vzájemných vztahů po roce 2014. S ohledem na možnou změnu motivace JAR i atraktivity EU reflektuje vývoj v kontextu smlouvy z Cotonou nejen v obchodních vztazích, ale i v dalších oblastech spolupráce. Zároveň stručně představuje možnost spolupráce obou aktérů za účelem podpory rozvoje třetích zemí, především na africkém kontinentu.

5. Vzájemné vztahy po roce 2014 a budoucí vývoj

Třetí a čtvrtá kapitola předkládané diplomové práce hlouběji analyzovaly vývoj vzájemného vztahu EU a JAR jak po stránce politické, tak z hlediska konkrétních oblastí spolupráce do roku 2013. Ukázalo se, že se jedná o velmi komplexní vazbu, v jejímž rámci se JAR postupně stává rovnocenným partnerem EU. Během posledního rozpočtového období dochází ve vzájemných vztazích k dalšímu vývoji, který je taktéž nutné zohlednit. Cílem této kapitoly je doplnění již analyzovaného období stručným představením současného stavu, aby bylo na jejím konci možné nastínit budoucí vývoj vzájemných vztahů obou aktérů. S ohledem na výzkumné otázky autorka předpokládá potvrzení nebo doplnění zdrojů motivace JAR pro vztah s EU.

Na základě předchozích kapitol jsou pro tuto diplomovou práci důležité změny ve třech oblastech, kterým se věnují odpovídající podkapitoly. První z nich se věnuje pravděpodobně nejdůležitějšímu, ale také vysoce kontroverznímu tématu – změně nastavení obchodních vztahů po smlouvě z Cotonou. Vzhledem k posunu vztahů od bilaterálních k tzv. biregionálním se jedná o téma citlivé pro celou skupinu AKP zemí (Hess 2012: 1, 4). Druhá podkapitola doplňuje části 4.2.1. a 4.2.2. o současný stav v obou v nich zkoumaných oblastech. Jelikož finanční perspektiva 2014-2020 stále probíhá, je hlubší hodnocení komplikované. Přesto je však možné vysledovat určité vývojové trendy, které by jak rozvojovou politiku, tak vědu a výzkum, mohly v budoucnu definovat. Poslední oddíl se dotýká dosud nediskutovaného tématu – možnosti spolupráce obou aktérů ve vztahu ke třetím zemím. Zohledňuje především stále sílící ekonomiku JAR a postupně zlepšující se kvalitu jihoafrické demokracie. Je to právě oblasti podpory demokracie, míru a bezpečnosti v Africe v kontextu rozvojové politiky, kde by EU a JAR mohly být velmi efektivními a dobře se doplňujícími partnery.

5.1. Obchodní vztahy v kontextu smlouvy z Cotonou

Kapitola 2.2.3. již nejvýznamnější očekávanou změnu vzájemných vztahů v souvislosti se smlouvou z Cotonou předdeslala. Jedná se o poměrně radikální úpravu obchodního rámce se zeměmi AKP včetně JAR. Zažitý systém preferenčních obchodních vazeb platný od roku 1975 je postupně nahrazován reciproční liberalizací téměř veškerého obchodu, kterou upravují již zmíněné EPAs. Pokud by EPAs nadále ponechávaly JAR její specifickou pozici, nejednalo by se pro ni o prakticky žádnou změnu. Liberalizace téměř veškerého obchodu v jejím případě zajistila již TDCA, která plně vstoupila

v platnost po uplynutí všech přechodných období roku 2012 (McCarthy 2008: 119; Helly 2012: 4). EU očekává, že v okamžiku, kdy dojde k ratifikaci a plnému vstupu EPA s jihoafrickým regionem v platnost, přestane TDCA platit a jeho pozici zaujme dojednaná regionální dohoda (Evropská komise 2017c).

Ačkoliv liberalizace obchodu neznamena pro JAR žádný problém, otázka EPAs se stala předmětem neshod obou partnerů a dlouhou dobu čelila kritice ze strany čelných jihoafrických představitelů. Kritice neuniká ani ze strany dalších zapojených zemí v regionu. Jejich komplikovanost vychází z předpokládaného regionálního charakteru. JAR, dlouhodobě jedna ze dvou nejsilnějších ekonomik na kontinentu (BBC 2016), byla nucena začít úzce koordinovat své ekonomické zájmy se zeměmi, jejichž HDP je téměř stonásobně menší než její (Světová banka 2017). Od začátku vyjednávání v roce 2004 se tak jednotlivé země musely vypořádat s poměrně velkými rozdíly (Stoneman, Thompson 2007: 231; Evropská komise 2017b). JAR snažící se posilovat svou ekonomiku a upevňovat její pozici v globálním kontextu na straně jedné, a mikroekonomiky Lesotho a Svazijsko, které jsou na JAR prakticky závislé, na straně druhé. Kromě těchto tří zemí patří ke skupině také Botswana, Namibie a Mosambik. Z nich mají obzvláště Botswana a Namibie své ekonomiky s tou jihoafrickou úzce propojené v rámci *Southern African Customs Union* (Stoneman, Thompson 2007: 227; SACU 2017). Možnost začlenění má v případě také zájmu Angola. V souvislosti s rozdílností ekonomik jednotlivých zemí je komplikací také fakt, že Angola, Lesotho a Mosambik jsou klasifikovány jako LDCs, což je opravňuje k dovozu na evropský trh prostřednictvím iniciativy *Everything But Arms*²¹ (Pelkmans 2006: 283-5; Carbone 2007: 35; McCarthy 2008: 119; Fejerskov 2013: 38). Dá se předpokládat, že jejich motivace k přistoupení k regionální EPA souvisely spíše s posílením vzájemného regionálního obchodu, než s výhodami, které by to znamenalo pro jejich vývoz do EU.

Vyjednávání dohody se všemi partnery trvalo dohromady deset let a formálně byla podepsána v červnu 2016. Na základě možnosti, aby jednotlivé partnerské země vyjednávaly o liberalizaci svého obchodu s EU bilaterálně, byl celý vyjednávací proces velmi fragmentovaný (Evropská komise 2011). Všechny země kromě JAR²² se na konci

²¹ Více k programu podkapitola 2.1.

²² McCarthy v souvislosti se zapojením JAR do vyjednávání tvrdí, že JAR nebyla zapojena z rozhodnutí EU na základě existence TDCA. Argumentuje obavami EU, které vyvstaly v souvislosti s velkým rozdílem mezi úrovní ekonomické vyspělosti JAR a zbylých zemí v regionu (McCarthy 2008: 119). Ostatní

roku 2007 rozhodly k souhlasu s přechodnou dohodou. Předpokládaly však, že plně v platnost nevstoupí až do okamžiku, kdy se k dohodě plně připojí JAR (Kwa, Lunenburg, Musonge 2014: 60). JAR se sice během roku 2007 do vyjednávání zapojila, ale uzavření dohody to nijak neuspíšilo (Grynberg 2014). JAR byla vůči dohodě dlouhodobě velmi skeptická. Spolu s Namibií měla především obavy z jejího dopadu na zbylé zúčastněné země v regionu. Čelní představitelé země měli také pocit, že původní stanovený termín podpisu dohody – říjen 2014 – není možné stihnout a zároveň adresovat a efektivně řešit obavy všech zemí (Kwa, Lunenburg, Musonge: 61-2).

JAR při svých argumentech mj. vycházela ze zkušeností s procesem implementace TDCA. Především provize týkající se ochrany některých hospodářských odvětví byly z jejího pohledu velmi problematické a jejich zahrnutí do textu smlouvy mělo chránit především trh EU (tamtéž: 64). Podobně jako v dalších regionech, i v případě jižní Afriky vyjádřili čelní představitelé obavy z velké ztráty příjmů v souvislosti s odstraňováním cel a tarifů. Obzvláště u málo rozvinutých ekonomik se jedná o velmi citlivé téma. Ztráty se u nich mohou pohybovat v desítkách procent HNP a mohou ohrozit další vývoj ekonomiky, její diverzifikaci a nárůst konkurenceschopnosti ve světovém kontextu (Hinkle, Hoppe, Newfarmer 2006: 268-9; Hurt 2012: 505; Kwa, Lunenburg, Musonge 2014: 60). Bez ohledu na zemi panovala v regionu obava z negativního dopadu na regionální integraci. Opět se jedná o téma, které se prolíná kritikou konceptu EPAs napříč regiony i akademickou literaturou (Stevens 2006: 446; Hurt 2012: 496; Kwa, Lunenburg, Musonge 2014: 59-69).

Co se týká možných obchodních přínosů, je velmi složité odhadovat, zda smlouva znamená pro celý region přínos či ne. Studie Evropského parlamentu z roku 2014 poukazuje na dva možné dopady smlouvy²³. V případě samotné JAR by jedním z možných benefitů nových smluv mohlo být povolení vyššího vývozu zpracovaných zemědělských výrobků. Naopak pro zbylé země se vyskytuje riziko určitého omezení obchodu v souvislosti s geografickými označeními některých produktů (více k problematice viz podkapitola 4.1.1.; Kwa, Lunenburg, Musonge 2014: 60). Co se týká možnosti individuální liberalizace obchodu na základě citlivosti jednotlivých odvětví,

používané zdroje se k tomuto tématu buď nevyjadřují, nebo naopak přisuzují tyto obavy JAR (viz např. Kwa, Lunenburg, Musonge 2014: 60).

²³ Jedná se o dopady doplňující smlouvou jasně danou liberalizaci téměř veškerého obchodu se zúčastněnými zeměmi a podporu rozvoje jednotlivých zapojených zemí s důrazem na boj proti chudobě (McCarthy 2008: 111).

jsou rozdíly mezi jednotlivými zeměmi v regionu minimální. Podobně jako JAR v textu TDCA se země rozhodly liberalizovat především obchod s průmyslovými výrobky. Mimo liberalizaci naopak stojí většina zemědělství (Evropská komise 2011). Neochotu liberalizovat tento sektor je s největší pravděpodobností možné připsat za vinu evropské zemědělské politice. Ta činí produkty z nečlenských zemí prakticky nekonkurenceschopnými, a to i navzdory umožněné liberalizaci.

5.2. Změny v rozvojové politice a spolupráci ve vědě a výzkumu

Již bylo naznačeno, že množství prostředků plynoucích do JAR v rámci rozvojové politiky EU pro období 2014-20 významně pokleslo. Celkový pokles činí 741 milionů eur. JAR má během celého období obdržet v porovnání s předchozími obdobími „pouhých“ 241 milionů eur, z nichž většina má být rozdělena do tří hlavních priorit, které dále navazují na předchozí programy. Na základě návrhů před začátkem období by 30-40 % prostředků mělo jít jak na podporu zaměstnanosti, tak do oblasti vzdělání, tréninku a inovací. Třetím klíčovým sektorem je budování schopného a rozvoj podporujícího státu. Do této oblasti má plynout přibližně jedna čtvrtina z poskytnutých peněz. Maximálně 10 % ze všech financí je uvažováno na další potřebná témata včetně regionální politiky snižující rozdíl mezi úrovní rozvoje jednotlivých regionů a provincií (MIP 2014: 3-6; EU 2016a; Evropská komise 2017a).

Pravděpodobným důvodem pro tak radikální snížení objemu poskytnutých finančních prostředků je dlouhodobý nárůst výkonnosti jihoafrické ekonomiky, která ve srovnání s jinými státy snižuje její nárok na rozvojovou pomoc. JAR je dlouhodobě klasifikována jako tzv. *středně-příjmová země (middle-income country)* a rozvojová pomoc se na jejím rozpočtu podílí pouze minimálně (viz podkapitola 4.2.1.) Druhým možným vysvětlením je postupně posilující pozice JAR coby dárce rozvojové pomoci ve vztahu k méně rozvinutým zemím. Spolu s dalšími zeměmi z tzv. skupiny BRICS patří JAR ke středně rozvinutým ekonomikám, které se prostřednictvím vlastní rozvojové politiky snaží posilovat svou pozici v konkrétních regionech a prosazovat tak své ekonomické a politické zájmy (Fejerskov 2013: 12). Pravděpodobně nejzářnějším příkladem je v tomto případě Čína, ovšem ani Brazílie, Indie nebo JAR nejsou v tomto ohledu neaktivní.

V oblasti vědy byl poslední rámcový program nahrazen pro období 2014-20 programem Horizon 2020. Jedná se o doposud největší evropskou iniciativu na podporu vědy a výzkumu s celkovým objemem téměř 80 miliard eur (ESASTAP 2017; Evropská

komise 2017d). Ačkoliv je primárně zaměřen na zvýšení konkurenceschopnosti a aktivity EU v podporovaných oblastech, je otevřen partnerům po celém světě. Vzájemná spolupráce se třetími zeměmi probíhá formou bilaterální spolupráce. V rámci konkrétních projektů nebo výzev vzniká tým složený jak z evropských, tak externích vědců a odborníků. Většina zapojených států má také několik určených priorit, kterým se chce v rámci spolupráce hlouběji věnovat. V případě JAR se pro celé sedmileté období jedná o pět klíčových oblastí, jejichž rozvojem se chtějí obě strany v několika fázích zabývat. Za prioritní témata bylo zvoleno zdraví, životní prostředí, výzkum mořských prostředí, oblast primárních surovin a rozvoj vědecko-výzkumné infrastruktury (Helly 2012: 4; Evropská komise 2017a).

Specifikem programu je jeho úzké propojení otázek vědy a výzkumu s výzvami, s nimiž se musí potýkat jednotlivé společnosti. Horizon 2020 si klade za cíl lepší propojení výzkumu s trhem tak, aby se zvýšil komerční potenciál vědecké práce (ESASTAP 2017). Zároveň se soustředí na řadu dalších sociálních oblastí, jež je možné vědeckou činností podpořit. Jedná se např. o otázky bezpečnosti potravin, udržitelného zemědělství, témata spojená s životním prostředím a jeho ochranou nebo o propojení s bezpečnostním sektorem (Evropská komise 2017d). Celkově je možné vysledovat nárůst snahy EU o spolupráci ve vědě a technologiích s vnějším světem, stejně jako vyšší využití této oblasti na podporu rozvoje méně rozvinutých zemí.

5.3. Spolupráce na africkém kontinentu

Nárůst role regionálních mocností v poskytování rozvojové pomoci je v posledních letech čím dál častěji se vyskytujícím fenoménem. Státy typu Číny, Indie, Brazílie nebo JAR se snaží prostřednictvím spolupráce s méně rozvinutými zeměmi posílit svou globální pozici, prosadit své zájmy nebo zvětšit odbytiště pro své produkty (Masters 2014: 1). Ve výsledku tato situace vede k upozadění tradičních dárců a partnerů z globálního severu. Aby předešli naprosté marginalizaci své rozvojové pomoci, jsou tyto tradiční dárci nuceni zvažovat možnosti spolupráce se středně rozvinutými zeměmi globálního jihu.

Možných variant spolupráce se nabízí více. Adam Moe Fejerskov zmiňuje např. trojstrannou rozvojovou spolupráci, také nazývanou jako trojúhelníkovou. Na základě tohoto modelu se dárci z globálního severu a dárci z globálního jihu spojí za účelem poskytování rozvojové pomoci těm zemím, které ji potřebují. Ačkoliv je možné argumentovat, že tato forma spolupráce má jenom umožnit severním dárcům udržet určitou sféru vlivu, Fejerskov je přesvědčen, že se jedná o prostředek, kterým je možné

globálně poskytovanou rozvojovou pomoc zefektivnit. Zároveň dodává, že stále existují témata, kde je role severních dárců nezpochybnitelná (Fejerskov 2013: 12-16; Masters 2014: 1). Není třeba hlubší analýzy, aby bylo jasné, že v otázkách životního prostředí je lepším partnerem jedna ze skandinávských zemí, než např. Čína.

Jelikož JAR patří k významným regionálním mocnostem s vlivem na celém africkém kontinentu, je jen logické, že se EU snaží podobné rozvojové partnerství postupně rozvinout. Spolupráci obou aktérů coby poskytovatelů rozvojové pomoci již velmi letmo předeslal *Joint Country Strategy Paper* v roce 2007 (Masters 2014: 5). Většina dokumentů včetně Společného akčního plánu ke strategickému partnerství však JAR stále vnímají coby příjemce pomoci. To však prohloubení spolupráce v některých oblastech nevylučuje. Naopak, významný pokles prostředků z rozvojové politiky poskytnutých JAR v rozpočtovém období 2014-20 naznačuje, že spolupráce obou aktérů v této oblasti prochází transformací.

Výhodou při spolupráci obou aktérů je jejich sdílený zájem o Afriku a její rozvoj. Jejich motivy jsou pravděpodobně podpořeny odlišnými ekonomickými a politickými zájmy, ale snaha udržet Afriku stabilní a posílit její rozvoj je něco, co JAR a EU v otázkách rozvojové politiky dlouhodobě spojuje. Jak EU, tak JAR se snaží podpořit mír a stabilitu na kontinentu, demokracii a good governance, stejně jako regionální integraci a ochranu lidských práv. V rovině hodnot je u obou aktérů viditelná velká shoda. Praktické provedení je ovšem složitější. Podobně jako další středně rozvinuté a rozvojové země vítá JAR nárůst různých typů dárců pomoci, prosazuje princip solidarity s rozvojovými zeměmi a podporuje rozvoj tzv. South-South spolupráce (tamtéž: 4-6). Těmto charakteristikám odpovídá coby potenciální partner spíše Čína, než EU a její členské státy.

EU je naopak v očích čelných afrických představitelů stále tradičním dárce (Fejerskov 2013: 12-16). Fejerskov předpokládá, že rozvojová pomoc by měla být podle EU poskytována zavedenými dárce, kteří mají již řadu zkušeností. Zároveň by za účelem dosažení strukturálních změn v přijímajících zemích měla být propojena s politickou kondicionalitou. Lesley Masters v tomto kontextu podotýká, že Evropa je sice „...známá svým diskursem o demokracii a governance, ovšem často je její hodnotami vedená agenda vnímána v rozporu s praktickým dosahováním bezpečnostních a ekonomických cílů, což může snižovat její důvěryhodnost.“ (Masters 2014: 6; přeloženo autorkou). Podobným způsobem argumentuje také Lorenzo Fioramonti, který sice říká, že EU je v Africe poměrně populárním aktérem, kterému je možné připsat kromě dobrého úmyslu

i výsledky²⁴, ovšem zároveň se vyskytují otázky typu kondicionality nebo sankcí proti nedemokratickým režimům, které v očích Afričanů její důvěryhodnost značně narušují (Fioramonti 2011: 12-4).

Navzdory těmto překážkám však platí, že prostor pro spolupráci JAR a EU v otázkách rozvoje Afriky je velký. Nejenže může JAR pomoci snížit úpadek EU coby tradičního dárce, EU může vstoupit také do role rádce. Podobně jako v případě vědy a výzkumu, i v rozvojové politice je řada oblastí, kde se JAR může od EU učit nebo těžit z jejich již existujících partnerství a zkušeností. Nejedná se pouze o poskytování finanční pomoci. V souvislosti s podporou míru a demokracie na kontinentu jsou to např. mírové operace vysílané v rámci Společné bezpečnostní a obranné politiky, které by JAR mohly posloužit jako příklad pro rozvoj jejich vlastních misí. Dalšími možnými oblastmi je podpora celoafrických iniciativ jako např. *NEPAD*, *African Peace Review Mechanism* nebo *African Peace Facility*. Ačkoliv se jedná o iniciativy spuštěné Africkou Unií, role JAR je v této organizaci velmi silná. Coby jeden z pěti²⁵ klíčových poskytovatelů finančních prostředků má možnost ovlivnit, jak bude organizace dále směřovat. Zkušenosti a podpora EU by v tomto případě byly bezpochyby vítaným bonusem. Obzvláště v situaci, kdy je EU největším finančním podporovatelem African Peace Facility (tamtéž: 7).

Předchozí stránky stručně představují současný stav vzájemných vztahů EU a JAR. JAR má, coby jeden z deseti strategických partnerů EU, bezpochyby potenciál vzájemnou spolupráci posilovat a stát se jedním z nejdůležitějších světových spojenců EU. Otázkou v této souvislosti je, jak se obě strany vypořádají s možnými překážkami a neshodami. V posledních letech se jako problematická ukázala být vyjednávání ohledně EPAs. Ačkoliv byla vyjednávání v jihoafrickém regionu již uzavřena, jejich konfliktní charakter s největší pravděpodobností nevymizel. Před oběma stranami je proces ratifikace a po plné implementaci všech provizí bude otázkou, do jaké míry se naplní obavy a kritiky, které během nich vyvstaly.

Další oblast, která by mohla rozvoj vzájemné spolupráce narušit, souvisí s podporou demokracie v Africe tradičním západním způsobem. EU již od 80. let využívá

²⁴ EU je v Africe velmi dobře vnímána v kontextu svých mírových nebo volebních pozorovatelských misí. V JAR je její pozitivní vnímání podpořeno její výraznou rolí během přechodu JAR k demokracii i po roce 1994 (Fioramonti 2011: 12-4).

²⁵ Dlouhodobě jsou největšími přispěvateli rozpočtu kromě JAR Alžírsko, Egypt, Libye a Nigérie (Engel 2015: 10).

k podpoře politických a strukturálních reforem v přijímajících zemích jak kondicionalitu, tak sankce. Ani jeden z prostředků se u jejich partnerů neseťkává s pochopením. Ve výsledku dochází k příklonu rozvojových zemí k jiným dárcům, kteří do jejich vnitropolitických otázek nezasahují. Ani JAR, středně rozvinutá země s téměř funkční demokracií, nepatří mezi podporovatele těchto nástrojů. Kritická je především k používání sankcí za účelem podpory politických změn. V současnosti se tato situace týká Zimbabwe, k jehož spojencům JAR dlouhodobě patří (Fioramonti 2011: 6, 11).

Co se týká vzájemného obchodu, jeho objem je dlouhodobě stabilní. Na rozdíl od zbylých zemí v regionu se v případě JAR nedá očekávat, že by EPAs znamenaly významné zvýšení vzájemné obchodní výměny. Naopak, s postupným rozvojem afrických ekonomik by mohlo dojít k posílení obchodní vazby JAR se zbytkem kontinentu na úkor EU. Oblastí, která nedává znát žádné výraznější proměny, je věda a výzkum. Na základě informací dostupných ohledně iniciativy Horizon 2020 se dá předpokládat přinejmenším udržení dlouhodobě vysoké úrovně vzájemné spolupráce. Vzhledem ke stále zlepšující se kvalitě jihoafrických výzkumných zařízení je dokonce možné očekávat její mírný nárůst.

Závěr

Předkládaná diplomová práce se zabývala vztahy EU a JAR optikou teorie *soft power* Josepha Nye. Primárním cílem textu bylo zodpovězení dvou hlavních výzkumných otázek, soustředících se na důvody JAR pro navázání velmi komplexního vztahu s EU a její motivy pro jejich postupné prohlubování. Kromě vlastních důvodů JAR vycházejících z ekonomických nebo rozvojových zájmů bylo zohledněno také chování EU vůči partnerovi, jeho legitimita a konzistentnost. Pro větší přehlednost analýzy byly hlavní výzkumné otázky doplněny čtyřmi podotázkami, vycházejícími z témat jednotlivých analytických kapitol textu. Slouží také jako struktura pro závěrečnou syntézu poznatků.

První podotázka vychází ze třetí kapitoly a zkoumá vývoj a charakteristiku vzájemného vztahu obou aktérů. Je nepopíratelné, že během tří desetiletí vývoje vykrytalizoval vztah EU a JAR do velmi komplexní podoby. Smlouvy uzavřené oběma stranami jasně ukazují, že neexistuje téma, v jehož rámci by se nerozvinula alespoň minimální spolupráce. Některé oblasti však nad ostatními jasně dominují. V prvé řadě se jedná o obchod. Data představená v kapitole 4.1.2. ukazují, že obchod s EU je pro JAR z hlediska vlastních ekonomických zájmů nadále klíčový. Nejenže je EU největší jihoafrickou vývozní destinací, vzhledem k rozvinutosti evropského vnitřního trhu je možný export komplexnějších výrobků, pro něž by se na méně rozvinutých trzích hledal odbyt složitěji. Evropský trh je také svou vyspělostí zárukou stability odbytu, která je pro JAR bezpochyby přínosnou.

Kromě obchodu byla představena i spolupráce v oblasti vědy, technologií a výzkumu a rozvojová tematika. V obou oblastech je EU pro JAR nejdůležitějším zahraničním partnerem a ze spolupráce pro ni plynou řady výhod. Mezi nejvýznamnější patří poskytované finanční prostředky v rámci rozvojové pomoci, které jsou vítaným doplněním státního rozpočtu. V případě vědy se jedná o možnost využívání evropských zařízení, stejně jako velké množství příležitostí pro vzájemnou mobilitu a vzdělávání vědeckého personálu.

Druhá podotázka se věnuje očekáváním, které JAR do vztahu s EU kladla, a míře jejich naplnění. Počátky vyjednávání obchodního rámce v 90. letech mohou naznačovat, že EU jihoafrická očekávání nezohledňovala. Důrazné odmítnutí zapojení JAR do provizí smlouvy z Lomé sice znamenalo konec nadějí JAR na, pro ni velmi výhodný, vstup na trh EU, avšak od tohoto okamžiku je možné sledovat ve vzájemných vztazích pozitivní

rozvoj. Dá se předpokládat, že velké množství finančních prostředků poskytnutých JAR v rámci rozvojové pomoci a velká liberalizace obchodu ze strany EU přinejmenším do určité míry očekávání splnila a nepředstavují naprosté zklamání. Podobně je možné argumentovat i v souvislosti se spoluprací ve vědě a výzkumu.

Třetí podotázka přenáší pozornost do současnosti, k situaci po podpisu smlouvy z Cotonou. Zde je potřeba závěry rozdělit na dvě části – politickou a ekonomickou. Z hlediska politické spolupráce přinesla smlouva z Cotonou posílení politického dialogu, který byl v případě JAR ještě více zdůrazněn podpisem Strategického partnerství v roce 2006. V posledních letech tedy došlo k významnému nárůstu politických vazeb obou aktérů, a tím i k poměrně velkému kvalitativnímu pokroku jejich spolupráce.

V ekonomické oblasti reprezentují možné zdroje změn smlouvy EPAs. Z hlediska liberalizace vzájemného obchodu nepředstavují EPAs pro JAR žádnou významnou změnu. Literatura zmiňuje možný nárůst exportu zemědělských výrobků. Do plného vstupu smluv v platnost jsou však veškeré debaty v tomto ohledu čistě hypotetické, a i poté bude potřeba počkat, až budou v platnosti delší dobu a jejich dopady se projeví. Druhý úhel pohledu v ekonomických dopadech se odvíjí od regionálního charakteru těchto smluv. Pátá kapitola zmiňuje řadu problémů, které by v tomto kontextu mohly nastat, ovšem debaty jsou opět spíše v úrovni dohad než faktů. Změna přinesená do bilaterálních vztahů EU a JAR smlouvou z Cotonou je tak spíše marginální. Vzájemné vztahy obou aktérů by se pravděpodobně vyvíjely podobným směrem i bez ní. Nezpochybnitelnou změnu smlouva přinesla na regionální úrovni, což však není primární náplní této diplomové práce.

Poslední podotázka se opírá o text páté kapitoly a předepisuje možný budoucí vývoj. Pomineme-li v tomto okamžiku obchod, který nastiňuje předchozí odstavec, dá se očekávat, že postupně dojde k plnému zrovnoprávnění obou partnerů. Vlivným indikátorem je v tomto případě významný pokles objemu prostředků z rozvojové politiky poskytnutých JAR ve finančním období 2014-20. S postupným posilováním jihoafrické ekonomiky je oprávněné očekávat jejich další pokles. Z dalších oblastí je z textu jasně patrný potenciál spolupráce ve vztahu k rozvojovým zemím a za účelem podpory demokracie, míru a stability v Africe.

Při pohledu na vzájemné vztahy optikou hlavních výzkumných otázek je možné vysledovat celou řadu aspektů, které mohou být pro JAR ve vztahu k EU motivační. Pravděpodobně nejviditelnějšími jsou již několikrát zmíněné přínosy v obchodní spolupráci. Ať už se jedná o velikost trhu, jeho stabilitu, vyspělost nebo množství

spotřebitelů, výhody volného vstupu na evropský vnitřní trh jsou nezpochybnitelné. Je tedy možné konstatovat, že vzájemný obchod je pro JAR velmi významným motivačním faktorem, a tudíž i velmi atraktivní složkou *soft power* EU.

Další velký zdroj motivace je s obchodem úzce propojen, jedná se o technické, sanitární a další normy. Podkapitola 4.2.2. zmiňuje výhodnost používání evropských norem ve vědě a výzkumu. Je velmi pravděpodobné, že podobná situace platí i v dalších odvětvích, především pak v zemědělské a průmyslové výrobě. Jelikož EU patří k předním světovým udavatelům těchto typů norem, umožňuje jejich dodržování vstup produktů na většinu světových trhů a také jejich konkurenceschopnost. Pro JAR soulad s evropskými normami znamená především možnost vývozu na vyspělé trhy globálního severu. Existuje také teoretická možnost, kdy by se JAR stala klíčovým aktérem udávajícím tyto normy v Africe.

Dalšími zdroji motivace, kterým se věnovala podrobněji i tato diplomová práce, jsou rozvojová pomoc a spolupráce ve vědě a výzkumu. Ačkoliv je pravděpodobné, že prostředky poskytované v rámci rozvojové pomoci budou i nadále klesat, stále ještě jsou pro JAR vítaným doplňkem k rozpočtu, který umožňuje podporu rozvoje a investic ve vybraných oblastech. Paralelně k poklesu atraktivity EU v rozvojové politice posiluje její přitažlivost ve vědě a výzkumu. Pátá kapitola ukázala zájem EU na rozvoji svých kapacit i zahraniční spolupráce v této oblasti. Význam JAR značí její pozice pátého nejvýznamnějšího partnera EU. Motivace pro prohlubování spolupráce z vědy a výzkumu bezpochyby plyne. Ačkoliv se tato diplomová práce dalším oblastem spolupráce z časových i prostorových důvodů nevěnuje, je oprávněné předpokládat, že i v jejich rámci je možné nalézt další zdroje motivace JAR pro prohlubování a rozšiřování vztahů s EU. Příležitosti se nabízí např. ve společných investicích do infrastruktury, telekomunikačních nebo energetických sítí. Hlubší analýza těchto oblastí by se mohla stát náplní dalšího výzkumu.

Pro nalezení všech možných odpovědí na výzkumné otázky je nutné také zohlednit *soft power* EU ve vztahu k JAR. Na první pohled se může jednat o méně významné aspekty, než je např. velikost jejího trhu nebo objem poskytované rozvojové pomoci, ovšem charakter EU coby mezinárodního aktéra se může prokázat při navazování a posilování vztahů klíčovými. První kapitola vymezila v souvislosti se *soft power* EU tři oblasti pro bližší analýzu. První z nich, hospodářskou provázanost a její význam pro JAR jasně osvětluje jak podkapitola 4.1., tak i předchozí odstavce.

Zbylé dvě oblasti jsou spíše politického charakteru. První se týká politiky EU vůči JAR a její legitimacy. V tomto kontextu je potřeba zohlednit také politiku EU vůči dalším zahraničním partnerům. Vyjdeme-li z předpokladu, že EU má coby aktér mezinárodních vztahů na navazování bilaterálních vztahů právo, je postupný rozvoj jejích vztahů s JAR nepochybně legitimní. Stejně tak její politika v době, kdy v JAR panoval apartheid. Členské státy ES se z pozice členů OSN připojily k mezinárodním sankcím a zároveň se prostřednictvím Evropské politické spolupráce snažily vystupovat jako jednotný aktér. Jelikož sankce OSN reagovaly na porušení principů, na nichž se členské státy včetně JAR²⁶ shodly, je zde legitimnost chování ES a jeho členských zemí opět nezpochybnitelná. JAR se evropská politika nemusela zamlouvat, ovšem její legitimita byla v mezinárodním kontextu nepopíratelná. ES/EU si tak zároveň posilovala svou důvěryhodnost, tedy klíčovou podmínku pro úspěšné a efektivní aplikování *soft power* v mezinárodní politice.

Poslední oblastí *soft power* EU, které se předkládaná diplomová práce blíže věnovala, je otázka norem prosazovaných EU, opět v kontextu mezinárodní politiky. V tomto případě se text práce nezohledňuje pouze vztah k JAR, ale celý kontinent. Chování ES/EU v době apartheidu jasně ukázalo snahu prosazovat dodržování základních demokratických principů a ochranu lidských práv. Tuto snahu potvrzovala podpora opozičních organizací nenásilně bojujících proti apartheidu, stejně jako poskytnutí volebních pozorovatelů a pořádkových sil v době přechodu JAR k demokracii. Zmíněné hodnoty se nadále prolínají vzájemnou spoluprací obou aktérů, především v rámci cílových oblastí rozvojové pomoci. Podobně konzistentní je EU i ve vztahu k ostatním zemím v Africe, příkladem budiž finanční podpora pro African Peace Facility a další iniciativy zmíněné v podkapitole 5.3. Postupná shoda EU a JAR na dodržování základních hodnot jim také otevírá prostor pro spolupráci při prosazování míru, demokracie a stability v Africe.

Předchozí odstavce dávají znát, že EU je nejen velmi atraktivním partnerem v obchodní oblasti nebo coby zdroj finančních prostředků, ale i coby politický aktér. Ačkoliv s ní partnerské země nemusí vždy ve všem souhlasit, je v jejím chování možné vysledovat velkou konzistenci, která atraktivitu její *soft power* významně podporuje.

Vzájemné neshody EU a JAR s výzkumnými otázkami sice souvisí spíše okrajově, ovšem pro doplnění mozaiky vzájemných vztahů a závěrů analýzy je potřeba

²⁶ JAR vstoupila do OSN roku 1945 (OSN 2017).

je stručně zmínit. Podkapitola 5.3. se již dotkla problematiky kondicionality rozvojové pomoci, s níž JAR nesouhlasí. Podobně také poukázala odlišný postoj země k zimbabwskému režimu. Vztahy JAR a Zimbabwe mají hluboké kořeny ještě z dob kolonialismu a JAR svého severního souseda podporuje navzdory diametrálně odlišným politickým režimům. Postavíme-li příklad sankcí EU proti Zimbabwe do souvislosti s těmi proti JAR je patrné, že JAR patří k oponentům využívání sankcí za účelem změny režimu. Negativní postoj ke kondicionalitě rozvojové pomoci tuto domněnku podporuje. Posledním současným tématem neshod obou partnerů jsou EPAs, jimž se více věnuje podkapitola 5.1. Je otázkou budoucnosti, do jaké míry jsou obavy JAR opodstatněné. Jelikož se však kritika neobjevuje pouze u politických představitelů, ale i u akademiků, není možné její oprávněnost vyloučit.

Předchozí stránky opětovně ukazují velmi komplexní charakter vzájemných vztahů EU a JAR. Ze závěrů vyplývá, že v současné době existuje velké množství motivačních faktorů, které podněcují JAR k dalšímu prohlubování vzájemné spolupráce s EU. Kromě těch vyplývajících z vlastních zájmů (obchodní spolupráce, investice, partnerství ve vědě, finanční prostředky v rámci rozvojové pomoci) je to také velká atraktivita EU coby aktéra mezinárodních vztahů. Text je tedy možné uzavřít konstatováním, že se podařilo zodpovědět hlavní výzkumné otázky, čímž byl naplněn hlavní cíl předkládané diplomové práce.

Zpětné hodnocení literatury využité při psaní diplomové práce si žádá několik komentářů. První se týká jednotnosti pojmů a dat, především v souvislosti se smlouvami, jejichž jednou smluvní stranou je EU. Autoři velmi často pracují pouze s jedním datem (buď datum podpisu, nebo vstupu v platnost), aniž by jej více specifikovali, což v důsledku vede k nejasnostem a nutnosti několikerého ověřování. Nejproblematictější smlouvou byla v tomto směru smlouva z Cotonou, kde docházelo k zaměňování let 2000 (rok podpisu) a 2003 (rok vstupu v platnost). Obdobný problém vyvstává i v souvislosti s názvy jednotlivých smluv. V průběhu výzkumu se vyskytly zdroje, které pracovaly se zkráceným nebo jinak upraveným názvem dohody, což opět vedlo k nutnosti kontroly a ověřování. Problémy se týkaly především smlouvy TDCA, o níž bylo v některých textech hovořeno všeobecněji jako o smlouvě o volném obchodu.

Druhým problémem, který se při práci se zdroji objevil, bylo nedostatečné akademické zaměření na počátky vztahů EU a JAR. Z dostupných autorů analyzuje tuto problematiku podrobněji a v dobovém a regionální kontextu pouze profesor Martin Holland. Tato situace vedla k silné závislosti autorky na dvou jeho textech. Nebylo tak

možné Hollandova tvrzení dostatečně konfrontovat s díly jiných autorů a vytvořit objektivnější analýzu tohoto období. Podobná obtíž vyvstává i v souvislosti s výzkumem vzájemné spolupráce EU a JAR v některých oblastech. Zdroje, jež se nevěnují historickému a politickému vývoji vzájemných vztahů, se ve většině případů omezují na obchodní spolupráci. Jen výjimečně zkoumají někteří autoři podrobněji rozvojovou spolupráci. V ostatních oblastech je nutné se do velké míry spoléhat na zdroje poskytnuté EU, což opět snižuje možnost objektivního posouzení problematiky.

V souvislosti s první teoretickou kapitolou je nutné opětovně zdůraznit velké zaměření děl Josepha Nye na USA. Doplnění teorie *soft power* o více konkrétních příkladů u dalších aktérů by dalo za vznik řadě teoretických rámců použitelných při dalších analýzách a komparacích. V kontextu předkládané diplomové práce je však autorka nucena konstatovat, že absence těchto rámců ponechává při výzkumu více prostoru pro individuální použití teorie v konkrétních situacích, a je tak spíše výhodou.

Poslední bod kritiky literatury se vztahuje k výzkumu EPAs. V současném akademickém diskursu je velmi složité získat přístup ke zdrojům, které by analyzovaly výlučně pozici JAR, nebo jiného konkrétního státu, k těmto smlouvám. Vzhledem k regionálnímu charakteru dohod jsou v textech téměř výlučně zohledňovány partnerské mezinárodní organizace nebo uskupení států, s nimiž jsou uzavírány. Tento fakt snižuje možnost analýzy postojů jednotlivých států ke smlouvám a jejich případné motivace k jejich podpisu. Vzhledem ke kontroverznímu charakteru dohod jak na politické, tak akademické scéně, se jedná o nevyužitou příležitost k objektivnímu a komplexnímu pochopení této problematiky.

Z hlediska dalších možností výzkumu v souvislosti s tématem předkládané diplomové práce se nabízí několik možností. Joseph Nye v kontextu *soft power* jednotlivých aktérů hovoří o jejím měření prostřednictvím průzkumů veřejného mínění. Jako zajímavý výzkum se v této souvislosti naskýtá srovnání vnímání *soft power* EU v různých zemích Afriky nebo světa. Příkladem zde může být výzkum Lorenze Fioramontiho z roku 2009. Otázkou však je dostupnost dat. Další navazující výzkum by se mohl zabírat komparací vztahů EU s JAR a jí podobnými státy. Nabízí se jak srovnání v rámci skupiny BRICS, tak např. nejvyspělejších ekonomik Afriky. Vzhledem k jejich dosavadnímu nedostatečnému akademickému prozkoumání mají potenciál pro další výzkum i jednotlivé tematické oblasti vzájemné spolupráce EU a JAR. Poslední možností související s předkládanou diplomovou prací je analýza EPAs. Příležitosti se budou

rozvíjet s jejich postupným vstupem v platnost, ovšem zajímavým tématem by byla i pozice jednotlivých států, v tomto případě konkrétně JAR, k těmto dohodám.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

„2001 EU imports: Main traded products.“ 2002. *European Commission* (online, Pdf). Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/april/tradoc_111595.pdf (1. 3. 2017; v textu citováno jako Evropská komise 2002)

„Agreement between the European Community and the Republic of South Africa on trade in spirits.“ 2002. *Official Journal of the European Communities* (online, Pdf). Dostupné z: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6ddb904c-9135-4aea-b349-60752527b9ab.0004.02/DOC_1&format=PDF%20 (1. 3. 2017; v textu citováno jako Dohoda o obchodu s alkoholickými nápoji 2002)

„Agreement between the European Community and the Republic of South Africa on trade in wine.“ 2002. *Official Journal of the European Communities* (online, Pdf). Dostupné z: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d9d9365c-5f31-4dd7-ad8d-938c6be238de.0004.02/DOC_1&format=PDF (1. 3. 2017; v textu citováno jako Dohoda o obchodu s vínem 2002)

„Agreement on scientific and technological cooperation between the European Community and the Republic of South Africa.“ 1997. *Official Journal of the European Communities* (online, Pdf). Dostupné z: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:3b132f49-756e-4018-9abb-8f0e4b4fdede.0008.02/DOC_1&format=PDF (28. 2. 2017; v textu citováno jako Dohoda o vědecké a technologické spolupráci 1997)

„Agreement on scientific and technological cooperation.“ 2008. *EUR-Lex* (online). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:r12205> (28. 2. 2017; v textu citováno jako EUR-Lex 2008)

„Agreement on Trade, Development and Cooperation between the European Community and its Member States, of the one part, and the Republic of South Africa, of the other part.“ 1999. *Official Journal of the European Communities* (online, Pdf). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:df28bbd2-29f1-4cea-86ab->

[81d81c47903b.0004.02/DOC_3&format=PDF](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0347&from=EN) (27. 2. 2017; v textu citováno jako TDCA 1999)

Commission of the European Communities. 2006. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0347&from=EN> (27. 2. 2017; v textu citováno jako Strategické partnerství 2006)

„Convention of Association between the European Economic Community and the African and Malagasy States associated with that Community and Annexed Documents.“ 1963. (online, Pdf) Dostupné z: http://www.epg.acp.int/fileadmin/user_upload/YaoundeI.pdf (19. 2. 2017; v textu citováno jako Yaoundé 1963)

Council of the European Union. 2007. *The South Africa-European Union Strategic Partnership Action Plan* (online, Pdf). Dostupné z: [europa.eu/rapid/press-release PRES-07-105_en.pdf](http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-07-105_en.pdf) (27. 2. 2017; v textu citováno jako Společný akční plán 2007)

European Commission. 2011. *Fact sheet on the interim Economic Parthership Agreements: SADC EPA Group* (online, Pdf). Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/january/tradoc_142189.pdf (6. 3. 2017)

European Commission. 2016. *European Union, Trade in goods with South Africa* (online, Pdf). Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113447.pdf (4. 12. 2016)

European Commission. 2017. *Country Page for the Participant Portal: South Africa* (online, Pdf). Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/h2020_localsupp_south_africa_en.pdf (6. 3. 2017)

European Commission. 2017. *Overview of Economic Parthership Agreements*. (online, Pdf). Dostupné z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf (16. 2. 2017)

European Union, Delegation of the European Commission to South Africa. 2016. *Fact sheet – Development Cooperation* (online, Pdf). Dostupné z: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/210722_development_cooperation_fact_sheet.pdf (28. 2. 2017; v textu citováno jako EU 2016a)

European Union, Delegation of the European Commission to South Africa. 2016. *Fact sheet: Key elements of EU-SA cooperation in Science and Technology*. (online, Pdf). Dostupné z: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/science_and_technology_fact_sheet_1.pdf (28. 2. 2017; v textu citováno jako EU 2016b)

„Extra-EU trade by partner.“ 2016. *Eurostat*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (1. 3. 2017)

„Factsheet: EU-South Africa relations.“ 2017. *General Secretariat of the Council – Press Office* (online, Pdf). Dostupné z: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/138091.pdf (1. 3. 2017; v textu citováno jako Rada EU 2017)

„Fourth ACP-EEC Convention signed at Lomé on 15 December 1989.“ 1989. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.epg.acp.int/fileadmin/user_upload/LomeIV1989.pdf (19. 2. 2017; v textu citováno jako Lomé 1989)

„Multiannual Indicative Programme 2007-2013.“ 2007. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-za/dv/3a_n/3a_nip.pdf (28. 2. 2017; v textu citováno jako MIP 2007)

„Partnership Agreement between the members of the Africa, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000.“ 2000. *Official Journal of the European Communities*. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.epg.acp.int/fileadmin/user_upload/Cotonou2000.pdf (19. 2. 2017; v textu citováno jako Cotonou 2000)

„Regulation (EC) No 1726/2000 of the European Parliament and of the Council of 29 June 2000 on development cooperation with South Africa.“ 2000. *Official Journal of the European Communities*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000R1726&from=EN> (28. 2. 2017; v textu citováno jako Regulace 1726/2000)

„Seventh Framework Programme (2007 to 2013).“ 2010. *EUR-Lex* (online). Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:i23022> (28. 2. 2017; v textu citováno jako EUR-Lex 2010)

„The Lomé Convention.“ 1975. (online, Pdf) Dostupné z: http://www.epg.acp.int/fileadmin/user_upload/LOME_I.pdf (19. 2. 2017; v textu citováno jako Lomé 1975)

„The second ACP-EEC Convention signed in Lomé on 31 October 1979.“ 1979. (online, Pdf). Dostupné z: http://www.epg.acp.int/fileadmin/user_upload/LomeII_1979.pdf (19. 2. 2017; v textu citováno jako Lomé 1979)

World Bank. 2017. *Gross domestic product 2015*. (online, Pdf). Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (7. 3. 2017; v textu citováno jako Světová banka 2017)

Literatura

„About SACU.“ *Southern African Customs Union* (online). Dostupné z: <http://www.sacu.int/show.php?id=394> (6. 3. 2017; v textu citováno jako SACU 2017)

Akinkugbe, Oluyele. 2000. „The European Union and South Africa Free Trade Agreements: An Exploratory Partial Equilibrium Analysis of Potential Effect on ACP-EU Trade Flows.“ *Journal of World Trade* 34 (3): 95-109.

Aurre, Eduardo Bidaurratzaga, Jaén, Artur Colom, Tola, Elena Martínez. 2014. „Are EU's Economic Partnership Agreements Developmental?: And Assessment of the Southern African Region.“ *Revista de Economía Mundial* 2014 (38): 273-298.

Bache, Ian, Stephen, George. 2006. *Politics in the European Union*. New York: Oxford University Press.

Bache, Ian, Simon Bulmer, Stephen George, Owen Parker. 2015. *Politics in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Brown, William. 2002. *The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations*. London, New York: I. B. Tauris Publishers.

Cammack, Paul. 2008. „Smart Power and US Leadership: A Critique of Joseph Nye.“ *An Interdisciplinary Journal of North American Studies* 22 (Autumn 2008): 4-20. Dostupné z: <https://fortyninthparalleljournal.files.wordpress.com/2014/07/1-cammack-smart-power.pdf> (30. 1. 2017)

Carbone, Maurizio. 2007. *The European Union and International Development: The politics of foreign aid*. London, New York: Routledge.

Craven, Emily, Charles, Mather. 2001. „Geographical Indications and the South Africa-European Union Free Trade Agreement.“ *Area* 33 (3): 312-320.

El-Agraa, Ali. 2011. „General introduction: the EU within the context of regional integration worldwide.“ Pp. 1-16 in Ali El-Agraa (ed.). *The European Union: Economics and Policies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elgström, Ole. 2011. „EU Policy on Economic Partnership Agreements: Trade... and Aid?“ Pp. 131-149 in Daniel C. Thomas (ed.). *Making EU Foreign Policy: National Preferences, European Norms and Common Policies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Engel, Ulf. 2015. „The African Union finances – How does it work?“ *Working Paper Series of the Centre for Area Studies* 2015 (6): 5-30. (online, Pdf). Dostupné z:

https://www.academia.edu/12788042/_2015_The_African_Union_finances_-_How_does_it_work_?auto=download (7. 3. 2017)

Fejerskov, Adam Moe. 2013. „European Union Development Cooperation in a Changing Global Context.“ *DIIS Report* 2013 (2): 1-50.

Ferguson, Niall. 2009. „Thing Again: Power.“ *Foreign Policy*. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2009/11/03/think-again-power/> (31. 1. 2017)

Fioramonti, Lorenzo. 2009. *African Perceptions of the European Union: Assessing the Work of the EU in the Field of Democracy Promotion and Peacekeeping*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Gibb, Richard. 2003. „Globalisation and Africa's Economic Recovery: A Case Study of the European Union-South Africa Post-Apartheid Trading Regime.“ *Journal of Southern African Studies* 29 (4): 885-901.

Giegerich, Bastian. 2015. „Foreign and Security Policy: Civilian Power Europe and American Leadership.“ Pp. 436-463 in Helen Wallace, Mark A. Pollack, Alasdair R. Young (eds.). *Policy-making in the European Union*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Grynberg, Roman. 2014. „South Africa: The Economic Partnership Agreement With Europe – Hold Your Nose and Ratify!“ *allAfrica.com* (online). Dostupné z: <http://allafrica.com/stories/201409171650.html> (6. 3. 2017)

Hall, Todd. 2010. „An Unclear Attraction: A Critical Examination of Soft Power as an Analytical Category.“ *The Chinese Journal of International Politics* 2010 (3): 189-2011.

Helly, Damien. 2012. „The EU-South Africa strategic partnership: changing gear?“ *European Strategic Partnership Observatory* 2012 (7): 1-6.

Hess, Natalie M. 2012. „EU relations with „emerging“ strategic partners: Brazil, India and South Africa.“ *GIGA Focus* 2012 (4): 1-8. Dostupné z: <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/31052> (27. 2.2017)

Hinkle, Lawrence, Mombert, Hoppe, Richard, Newfarmer. 2006. „Beyond Cotonou: Economic Partnership Agreements in Africa.“ Pp. 267-280 in Richard Newfarmer (ed.). *Trade, Doha, and Development: A Window into the Issues*. Washington: The World Bank.

Hoffmeister, Frank. 2015. „The European Union as an International Trade Negotiator.” Pp. 138-154 in Joachim A. Koops, Gjovalin Macaj (eds.). *The European Union as a Diplomatic Actor*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Holland, Martin. 1995. *European Union common Foreign Policy: From EPC to CFSP Joint Action and South Africa*. Basingstoke, London: Palgrave Macmillan.

Holland, Martin. 1995. „South Africa, SADC, and the European Union: Matching Bilateral with Regional Policies.“ *The Journal of Modern African Studies* 33 (2): 263-283.

Hugo-Hamman, C. 1997. „Cooperation in science and technology between South Africa and the European Union.” *South African Journal of Science* 93 (5). Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?sid=220233f1-599a-440f-a467-00427176e72d%40sessionmgr104&vid=6&hid=117&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc210ZT1IZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=9709191555&db=edb> (28. 2. 2017)

Hulec, Otakar. 2010. *Dějiny Jižní Afriky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Hurt, Stephen R. 2012. „The EU-SADC Economic Partnership Agreement Negotiations: „locking in“ the neoliberal development model in southern Africa?“ *Third World Quarterly* 33 (3): 495-510.

Chitiba, Constanta Aurelia, Anca, Costea-Dunarintu. 2015. „Trade Policy in the European Union in the Light of Europe 2020 Strategy.” *Knowledge Horizons – Economics* 7 (1): 53-55.

Katunar, Martin, Mihael, Maljak, Stefan, Martinic. 2014. „The Evolution of the EU's Foreign Trade Policy.” *Pravnik* 47, 2 (96): 123-142.

Kohnert, Dirk. 2008. „EU-African Economic Relations: Continuing Dominance, Traded for Aid?” *GIGA Working Papers* 2008 (82): 5-27.

Kořan, Michal. 2008. „Jednopřípadová studie.“ Pp. 29-61 in Petr Drulák (ed.). *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

Kwa, Aileen, Peter, Lunenburg, Wase, Musonge. 2014. *African, Caribbean and Pacific (ACP) countries' position on Economic Partnership Agreements (EPAs)*. Brusel: Evropský parlament. Dostupné z: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/433843/EXPO-DEVE_ET\(2014\)433843_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/433843/EXPO-DEVE_ET(2014)433843_EN.pdf) (6. 3. 2017)

Larsen, Henrik. 2014. „The EU as a Normative Power and the Research on External Perceptions: The Missing Link.“ *Journal of Common Market Studies* 52 (4): 896-910.

Lemon, Anthony. 2000. „South Africa's Relations with the European Union since the End of Apartheid.“ *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 91 (4): 451:457.

Lijphart, Arendt. 1971. „Comparative Politics and the Comparative Method.“ *The American Political Science Review* 65 (3): 682-693.

Margaritis, Konstantinos. 2012. „An Outline of the Europe-South Africa Relation During and Post the Apartheid Era.“ *CES Working Papers* 4: 758-771. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=249115> (22. 2. 2017)

Masters, Lesley. 2014. „The EU and South Africa: towards a new partnership for development.“ *European Strategic Partnership Observatory* 2014 (11): 1-8. (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.egmontinstitute.be/wp-content/uploads/2014/07/ESPO-PB11.pdf> (7. 3. 2017)

Mattern, Janice Bially. 2005. „Why „Soft Power“ Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics.“ *Millenium: Journal of International Studies* 33 (3): 583-612.

McCarthy, Colin. 2008. „The SADC/SACU interplay in EPA negotiations – A variation on the old theme of integrating unequal economies.“ Pp. 109-130 in Helmut Asche, Ulf Engel (eds.). *Negotiating Regions: The EU, Africa and the Economic Partnership Agreements*. Lipsko: Leipziger Universitätsverlag.

McGuire, Steven M., Johan P., Lindeque. 2010. „The Diminishing Returns to Trade Policy in the European Union.“ *Journal of Common Market Studies* 48 (5): 1329-1349.

„Member States.“ *United Nations* (online). Dostupné z: <http://www.un.org/en/member-states/#gotoS> (21. 3. 2017; v textu citováno jako OSN 2017)

Meunier, Sophie, Kalypso, Nacolaïdis. 1999. „Who Speaks for Europe? The Delegation of Trade Authority in the EU.“ *Journal of Common Market Studies* 37 (3): 477-501.

Michalski, Anna. 2005. „The EU as a Soft Power: the Force of Persuasion.“ Pp. 124-144 in Jan Melissen (ed.). *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

„Next Framework Programme: Horizon 2020.“ *ESASTAP 2020* (online). Dostupné z: <http://www.esastap.org.za/horizon2020/index.php> (6. 3. 2017; v textu citováno jako ESASTAP 2017)

Nye, Joseph S. 1990. „Soft Power.“ *Foreign Policy* 80 (Autumn 1990): 153-171.

Nye, Joseph S. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

Nye, Joseph S. 2008. „Public Diplomacy and Soft Power.“ *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (94): 94-109. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207311699> (31. 1. 2016)

Nye, Joseph S. 2011. *The Future of Power*. New York: Public Affairs.

Özer, Yonca. 2012. „The European Union as a Civilian Power: the Case of the EU's Trade Policy.“ *Marmara Journal of European Studies* 20 (2): 63-94.

Pape, Elisabeth. 2013. „An Old Partnership in a New Setting: ACP-EU Relations from a European Perspective.“ *Journal of International Development* 2013 (25): 727-741.

Pelkmans, Jacques. 2006. *European Integration: Methods and Economic Analysis*. Harlow: Pearson Education Limited.

„Professor Martin Holland.“ *National Centre for Research on Europe, University of Canterbury* (online). Dostupné z: <http://www.europe.canterbury.ac.nz/people/mholland/> (20. 2. 2017; v textu citováno jako University of Canterbury 2017)

Reichert, M. Shawn, Bernadette M. E., Jungblut. 2007. „European Union External Trade Policy: Multilevel Principal-Agent Relationships.“ *The Policy Studies Journal* 35 (3): 395-418.

„Secretariat ACP.“ *African, Caribbean, and Pacific Groups of States* (online). Dostupné z: <http://www.acp.int/content/secretariat-acp> (15. 2. 2017)

Seddon, David. 1995. „European Aid or Trade for South African Development?“ *Review of African Political Economy* 22 (66): 585-587.

Sissoko, Macki M., Louis O. Osuji, William I. Cheng. 1998. „Impacts of the Yaounde and Lome Conventions on EC-ACP Trade.“ *The African Economic & Business Review* 1 (1): 6-24.

Sjursen, Helene. 2015. „Towards a common foreign and security policy: achievements and challenges.“ Pp. 890-909 in José M. Magone (ed). *Routledge Handbook of European Politics*. New York: Routledge.

Smis, Stefaan, Stephen, Kingah. 2014. „EU South African Trade, Development and Cooperation Agreement: Bane or Boon for Socio-Economic Rights under the South African Constitution?“ *European Law Journal* 20 (6): 793-810.

Smith-Windsor, Brooke A. 2000. „Hard Power, Soft Power Reconsidered.“ *Canadian Military Journal* Autumn 2000: 51-56.

„South Africa.“ *European Commission* (online). Dostupné z: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-africa/> (1. 3. 2017; v textu citováno jako Evropská komise 2017b)

„South Africa and the EU.“ *European Union External Action Service* (online). Dostupné z: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/730/South%20Africa%20and%20the%20EU (25. 2. 2017; v textu citováno jako EEAS 2017)

„South Africa regains Africa's „biggest economy“ title from Nigeria.“ *BBC.com* 11. 8. 2016 (online). Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-37045276> (1. 3. 2017; v textu citováno jako BBC 2016)

Stevens, Christopher. 2006. „The EU, Africa and Economic Partnership Agreements: unintended consequences of policy leverage.“ *The Journal of Modern African Studies* 44 (3): 441-458.

Stoneman, Colin, Carol, Thompson. 2007. „Trading Partners or Trading Deals? The EU & US in Southern Africa.“ *Review of African Political Economy* 34 (112): 227-245.

Tulmets, Elsa. 2007. „Can the Discourse on „Soft Power“ Help the EU to Bridge its Capability-Expectations Gap?“ *European Political Economy Review* 7 (Summer 2007): 195-226.

„What is Horizon 2020?“ *European Commission* (online). Dostupné z: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020> (6. 3. 2017; v textu citováno jako Evropská komise 2017d)

Wilson, Ernest J. 2008. „Hard Power, Soft Power, Smart Power.“ *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (110): 110-124. Dostupné z: <http://www.ernestjwilson.com/uploads/Hard%20Power,%20Soft%20Power,%20Smart%20Power.pdf> (30. 1. 2017)

Woolcock, Stephen. 2015. „Trade Policy: Policy-Making after the Treaty of Lisabon.“ Pp. 388-406 in Helen Wallace, Mark Pollack, Alasdair Young (eds.). *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Wróbel, Anna. 2013. „Multilateralism or Bilateralism: The EU Trade Policy in an Age of the WTO Crisis.“ *Ekonomika* 92 (3): 7-23.

Abstrakt

Vztahy EU a Republiky Jižní Afrika

Tato diplomová práce analyzuje vzájemné vztahy EU a JAR optikou teorie soft power od Josepha Nye. Prostřednictvím této teorie se snaží nalézt komplexní balíček důvodů motivujících JAR k navázání a postupnému prohlubování vzájemných vztahů s EU. Za tímto účelem hlouběji zkoumá obchodní vazbu, poskytování rozvojové pomoci ze strany EU a spolupráci v oblasti vědy, technologií a výzkumu. Závěrečná kapitola nabízí stručný výhled do budoucnosti a nábíjí další možné oblasti spolupráce obou aktérů – podpory míru, demokracie a stability v Africe. Text je uzavřen syntézou poznatků shrnující jak motivační faktory JAR, tak rozhodující charakteristiky soft power EU.

Klíčová slova:

EU, JAR, soft power, společná obchodní politika, rozvojová politika, obchodní spolupráce

Abstract

EU and South Africa Relations

This master thesis analyses relations of the EU and South Africa using the soft power theory by Joseph Nye. It aims at finding a complex package of reasons motivating South Africa to maintaining and deepening of these relations. In order to achieve this, this master theses offers a deeper analysis of mutual trade relations, development aid provided by the EU to South Africa and cooperation in science, technologies and research. The last chapter also provides a short outlook of relations of both actors including a possible further area of cooperation – support for peace, stability and democracy in Africa. The thesis concludes with a summary consisting of both motivational factor of South Africa and important characteristics of soft power of the EU.

Key words:

EU, South Africa, soft power, common trade policy, development policy, trade cooperation